

การวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระจักรพงษ์ อุปคุตโต (ภูมิสะอาด)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนานและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2564

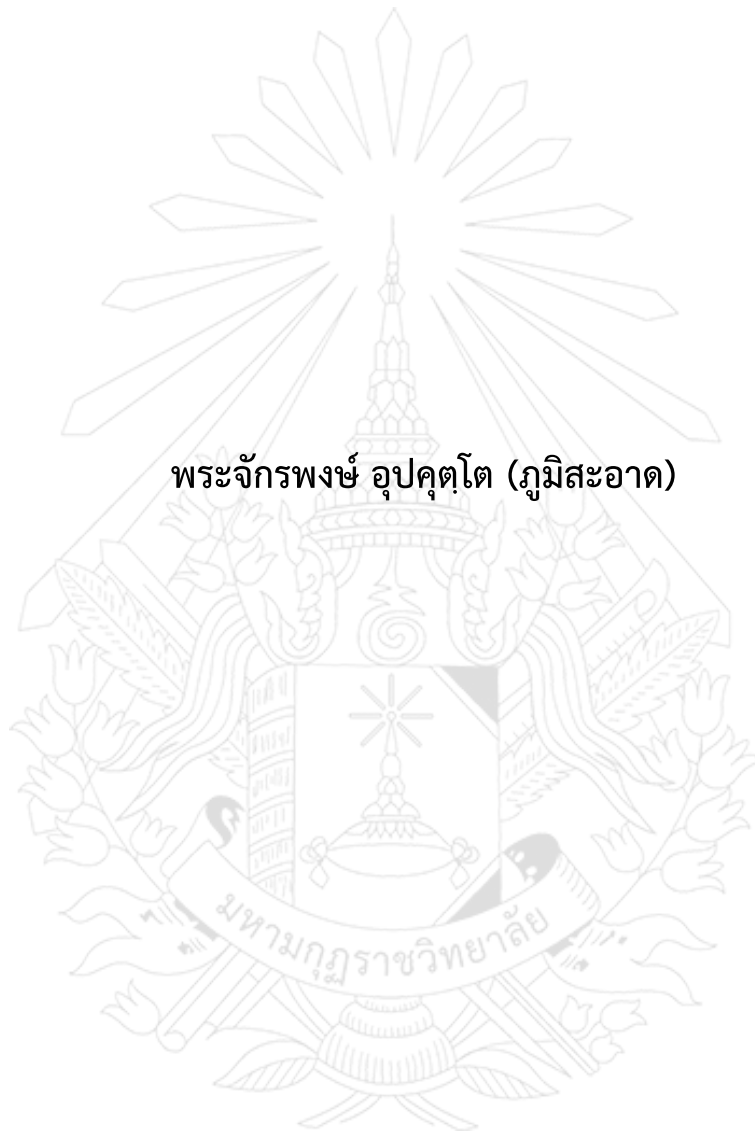
การวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระจักรพงษ์ อุปคตโต (ภูมิสะอาด)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2564

การวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระจักรพงษ์ อุปคุตโต (ภุมิสะอาด)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2564

AN ANALYSIS OF THE DUTY OF TEACHERS AND STUDENTS
IN THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

PHRA JAKRAPONG UPAKUTTO (PUMSA-AD)

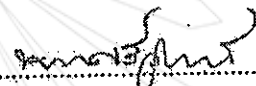
A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE MASTER DEGREE OF ARTS
PROGRAM IN BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2021

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา : พระจักรพงษ์ อุปคุตโต (ภูมิสะอาด)
ชื่อปริญญา : ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช : 2564
อาจารย์ที่ปรึกษา : ดร.สงวน หล้าโพนทัน
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : พระมหาสากล สุภรเมธี, ดร.

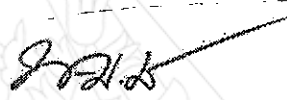
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้นำวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

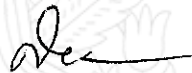

.....
(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ :

ประธานกรรมการ

.....
(พระมหามชินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.)

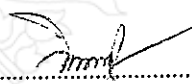
กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษา)

.....
(ดร.สงวน หล้าโพนทัน)

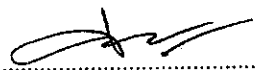
กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม)

.....
(พระมหาสากล สุภรเมธี, ดร.)

กรรมการ

.....
(ผศ.ดร.วิเชียร แสนมี)

กรรมการ

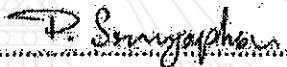

.....
(รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Topic : An Analysis of the Duty of Teachers and Students in
Theravada Buddhist Philosophy
Student's Name : Phra Jakrapong Upakutto (Pumsa-ad)
Degree Sought : Master of Arts
Program : Buddhism and Philosophy
Anno Domini : 2564
Advisor : Dr.Sanguan Laphontan
Co-Advisor : Phramaha Sakol Subharamedhi, Dr.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts (Buddhism and Philosophy)

Acting Dean of Graduate
School

.....
(Phra Srivinyaphon, Dr.)

Thesis Committee :

Chairman

.....
(Phramaha Maghavin Purisuttamo, Asst.Prof.Dr.)

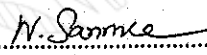
Member (Advisor)

.....
(Dr.Sanguan Laphontan)

Member (Co-Advisor)

.....
(Phramaha Sakol Subharamedhi, Dr.)

Member

.....
(Asst.Prof. Dr.Wichian Sanmee)

Member

.....
(Assoc.Prof.Dr.Sowit Bamrungphak)

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: การวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา	: พระจักรพงษ์ อุปคุตโต (ภุมิสระอาด)
ชื่อปริญญา	: ศาสตรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช	: 2564
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	: ดร.สงวน หล้าโพพันธ์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: พระมหาสากล สุภรเมธี, ดร.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาหน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และอื่นๆ

ผลการศึกษาพบว่า

หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การปฏิบัติตามหน้าที่ของตนต่อศิษย์ ดังนี้ 1) การแนะนำดี 2) ให้เรียนดี 3) บอกศิษย์ด้วยดีด้วยศิลปวิทยาทั้งหมด 4) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง และ 5) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

หน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การปฏิบัติตามหน้าที่ของตนต่อครูอาจารย์ ดังนี้ 1) ลูกขึ้นต้อนรับ 2) เข้าไปคอยรับใช้ใกล้ชิด 3) เชื่อฟังคำสั่งสอน 4) ประนินับรับใช้ และ 5) ศึกษาหรือเรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ

ผลการวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์และศิษย์ที่ดีตามหน้าที่ในทางพระพุทธศาสนา ต้องเป็นผู้ที่มีความเสียสละเวลาที่เป็นส่วนตัวของตนเอง พร้อมยอมมอบเวลาให้กับศิษย์ได้ตลอดเวลา ด้วยความรักความเมตตากรุณาต่อศิษย์ อยากรเห็นศิษย์ของตนเองสำเร็จการศึกษาและนำวิชาความรู้ที่ได้รับนั้นไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งในด้านอาชีพการงานที่ใช้เลี้ยงตนเองและครอบครัว ทั้งในส่วนของกิจกรรมารยาทในการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม ทั้งศิษย์ต้องมีความกตัญญูรู้คุณของครูอาจารย์ ด้วยการประพฤติตัวเป็นคนดีมีความรู้คู่คุณธรรมของสังคมด้วย

คำสำคัญ หน้าที่, อาจารย์และศิษย์, พุทธปรัชญาเถรวาท

ABSTRACT

Thesis Topic	: An Analysis of the Duty of Teachers and Students in Theravada Buddhist Philosophy
Student's Name	: Phra Jakrapong Upakutto (Pumsa-ad)
Degree Sought	: Master of Arts
Program	: Buddhism and Philosophy
Anno Domini	: 2564
Advisor	: Dr.Sanguan Laphontan
Co-Advisor	: Phramaha Sakol Subharamedhi, Dr.

The objectives of this thesis were : 1) to study the duty of teachers in Theravada Buddhist philosophy, 2) to study the duty of students in Theravada Buddhist philosophy and 3) to analyze the duty of teachers and students in Theravada Buddhist philosophy which was a qualitative research by studying the Tripitaka, commentaries, books, documents, related research and another.

The results of research found that

1) The duty of teachers in Theravada Buddhist philosophy were to perform their duty to their students as follows: 1) giving good advice, 2) studying well, 3) teaching students well with all the arts, 4) praising them to their friends and 5) making defenses in all directions.

2) The duty of the disciples in Theravada Buddhist philosophy was to perform their duty to teachers as follows: 1) getting up to welcome, 2) serving closely, 3) obeying the instruction, 4) serving and 5) studying all the arts with respect.

3) The results of an analysis of the duty of teachers and students in Theravada Buddhist philosophy were who known as good teachers and students according to their duties in Buddhism must be a person who has sacrificed their own private time at any time with love and kindness towards the disciples. Yearning to appreciate the achievements of the disciples and be able to apply the knowledge gained in daily life. Both in terms of career that were used to support themselves and their families, the etiquette of social coexistence, gratitude to the teachers by behaving a good person with knowledge and morality of society.

Keywords : Duty, Teachers and students, Theravada Buddhist philosophy

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้เนื่องจากบุคคลหลายฝ่ายที่ได้ช่วยเหลือในครั้งนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันหลักที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางการศึกษาด้านพุทธศาสนาและปรัชญา ในระดับปริญญาโทและระดับอื่นๆ ด้วย

ขอขอบคุณอาจารย์ ดร.สงวน หล้าโพหนั่น ที่ให้ความอนุเคราะห์รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และขอขอบคุณอาจารย์ พระมหาสากล สุภรเมธี, ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ได้ให้คำปรึกษาด้านเนื้อหาเชิงวิชาการ ตลอดจนตรวจสอบข้อบกพร่องต่างๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต ร้อยเอ็ด ขอกราบขอบพระคุณ ประธานสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา และขอบคุณคณาจารย์ประจำสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญาผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาทุกท่าน เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย รวมถึงคณาจารย์เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ที่เมตตาแนะนำให้ความรู้ ให้กำลังใจ ตลอดจนตรวจแก้ไข รูปแบบวิทยานิพนธ์จนเสร็จลงด้วยดี

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดทุกท่าน เจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยอื่นๆ ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาค้นคว้าและขอขอบพระคุณเพื่อนพระนักศึกษาและนักศึกษาทุกท่าน ที่เป็นกำลังใจ จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

หากคุณงามความดีและประโยชน์อันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้พึงมีแล้วไซ้ ผู้วิจัยขอใช้เป็นเครื่องสักการบูชาคุณพระรัตนตรัย พระคุณของบิด-มารดา ครู-อาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ที่มีคุณค่ายิ่ง และขอแผ่คุณความดีนี้ให้แก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนามในโลกนี้ พร้อมทั้งเจ้ากรรมนายเวรในทุกภพทุกชาติด้วยเทอญ

พระจักรพงษ์ อุปคุตโต (ภูมิสะอาด)

สารบัญคำย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539 ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. = วินัยปิฎก มหาวคค

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคค

ที.ม. = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคค

สํ.นิ. = สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย นิทานวคค

สํ.ส. = สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย สคาถวคค

อง.เอกก. = สุตตันตปิฎก องคฺตฺตฺรนิกาย เอกกนิปาต

อง.ทุก. = สุตตันตปิฎก องคฺตฺตฺรนิกาย ทุกนิปาต

อง.ติก. = สุตตันตปิฎก องคฺตฺตฺรนิกาย ติกนิปาต

อง.จตุกก. = สุตตันตปิฎก องคฺตฺตฺรนิกาย จตุกกนิปาต

อง.ปณจก. = สุตตันตปิฎก องคฺตฺตฺรนิกาย ปณจกนิปาต

อง.ฉก. = สุตตันตปิฎก องคฺตฺตฺรนิกาย ฉกนิปาต

อง.สตุตก. = สุตตันตปิฎก องคฺตฺตฺรนิกาย สตุตกนิปาต

อง.อฏฺจก. = สุตตันตปิฎก องคฺตฺตฺรนิกาย อฏฺจกนิปาต

ขุ.ขุ. = สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาฐ

ขุ.ม. = สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย มหานิทฺเทศ

ขุ.จ. = สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย จุฬนิทฺเทศ

ขุ.ธ. = สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปท

ขุ.อิติ. = สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตก

ขุ.ชา. = สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ชาตก

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. = อภิธมฺมปิฎก วิภังค

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.อ. = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สุมงคฺลวิลาสิณี มหาวคค อฏฺจกถา

ขุ.ธ.อ. = สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย อฏฺจกถา

อง.อฏฺจก.อ. = สุตตันตปิฎก องคฺตฺตฺรนิกาย มโนรธปุรณิ อฏฺจกนิปาต อฏฺจกถา

ขุ.อิติ.อ. = สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตก อฏฺจกถา

ขุ.ม.อ. = สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย สทฺธมฺมปชฺโชติกา มหานิทฺเทศ อฏฺจกถา

การอ้างอิง

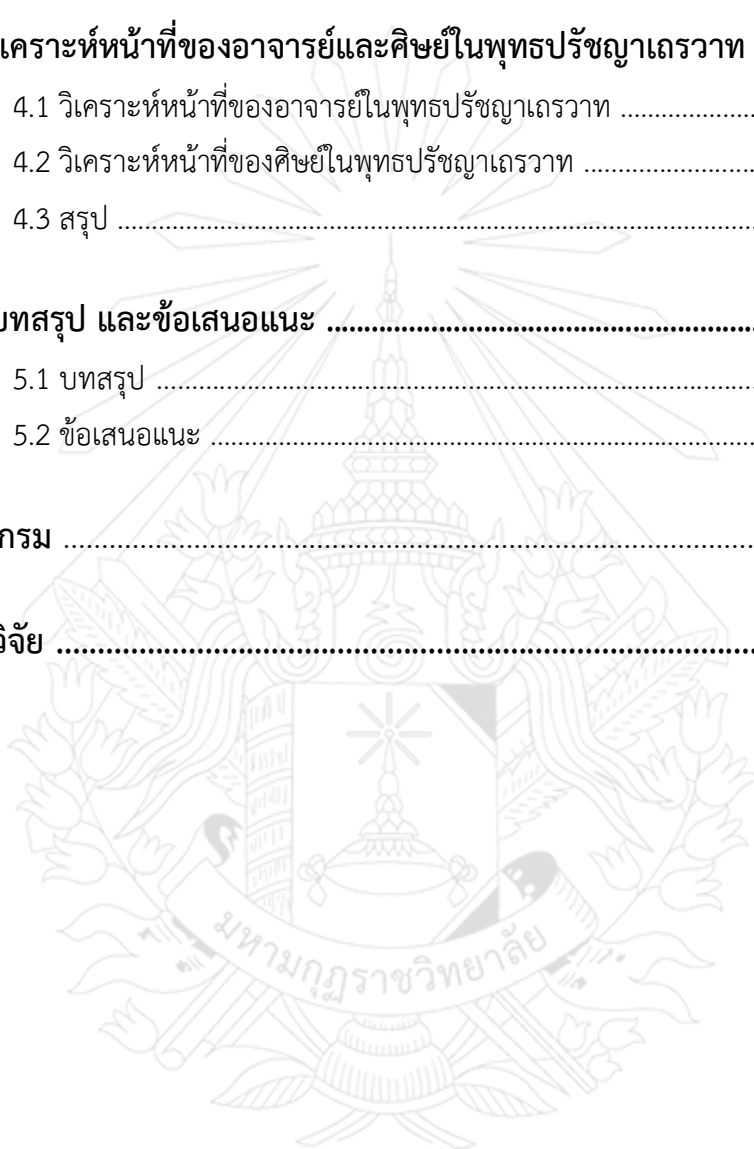
ชื่อย่อพระไตรปิฎกมี 3 ตอน คือ พระไตรปิฎกในวิทยานิพนธ์นี้ใช้การอ้างอิง แบบ 3 ตอน เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ชุ.ธ. 25/47/57 หมายถึง พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท เล่มที่ 25 ข้อที่ 47 หน้าที่ 57 เป็นต้น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญคำย่อ.....	ซ
สารบัญ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย	3
1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	8
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	8
บทที่ 2 หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	9
2.1 ความหมายของหน้าที่	9
2.2 ความสำคัญของหน้าที่	10
2.3 ความหมายของอาจารย์	12
2.4 ความสำคัญของอาจารย์	15
2.5 ประเภทของอาจารย์	16
2.6 หน้าที่ของอาจารย์	21
2.7 คุณลักษณะของอาจารย์ที่ดี	25
2.8 สรุป.....	29
บทที่ 3 หน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	30
3.1 ความหมายของศิษย์	30
3.2 ความสำคัญของศิษย์	31

3.3 ประเภทของศิษย์	32
3.4 หน้าที่ของศิษย์	35
3.5 คุณลักษณะของศิษย์ที่ดี	39
3.6 สรุป	42
บทที่ 4 วิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	44
4.1 วิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	44
4.2 วิเคราะห์หน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	57
4.3 สรุป	59
บทที่ 5 บทสรุป และข้อเสนอแนะ	61
5.1 บทสรุป	61
5.2 ข้อเสนอแนะ	63
บรรณานุกรม	65
ประวัติผู้วิจัย	69

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หน้าที่ คือ สิ่งที่คุณพึงประพฤติและปฏิบัติต่อกันเป็นกิจที่ต้องทำตามตนมีความผูกพันอยู่ เพราะการทำกิจที่บังเกิดผล เป็นคุณประโยชน์เป็นหน้าที่ของตน คนเราเกิดมามีหน้าที่ที่จะต้องทำด้วยกันทุกคน เป็นเด็กก็มีหน้าที่ของเด็ก เป็นหนุ่มสาวก็มีหน้าที่ของหนุ่มสาว เป็นนักศึกษาก็มีหน้าที่ของนักศึกษา เป็นผู้ใหญ่ก็มีหน้าที่ของผู้ใหญ่ มนุษย์มีสิทธิ์ที่จะมีชีวิตก็ด้วยเหตุอย่างเดียวกันคือ “เพื่อทำหน้าที่” นั่นเอง ครอบครัวยังตาม หมู่คณะก็ตาม ตลอดถึงประเทศชาติที่ดำรงมั่นอยู่ได้และเจริญยิ่งๆ ขึ้นไปได้ก็ด้วยการที่คนรักและปฏิบัติหน้าที่ของตน ไม่มีธรรมอันใดที่จะมีความหมายลึกซึ้งดีเท่ากับความมั่นคงต่อหน้าที่ความระลึกถึงหน้าที่ เป็นเหตุสร้างความสุขความเจริญให้ทั้งแก่ส่วนตัวและส่วนรวม หน้าที่ที่ปฏิบัติดีแล้ว ใครมีหน้าที่อย่างใดก็ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่อย่างนั้นให้ดี สิ่งที่มีอยู่ในหน้าที่ของเรา เราต้องทำโดยไม่คิดถึงความเหนื่อยยาก ทำโดยไม่คำนึงถึงผลตอบแทน ควรมีความตั้งใจอยู่อย่างเดียวว่า เราทำหน้าที่ของเราอย่าไปยุ่งเกี่ยวหน้าที่ของผู้อื่น เมื่อเราทำหน้าที่ของเราไม่บกพร่อง ทำหน้าที่ของเราให้สมบูรณ์บริบูรณ์ และเรียบร้อยแล้ว เราก็จะได้รับผล คือความสบายกายสบายใจ ซึ่งหน้าที่ที่เราปฏิบัติดีแล้วนั้นแหละเป็นสิ่ง ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ธรรมที่ประพฤติดีแล้วนำสุขมาให้ เนื่องจากหน้าที่อาจจะแบ่งออกได้หลายหน้าที่¹

จริยศาสตร์ คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยความดี ความชั่ว ความถูกต้อง ความผิด สิ่งที่ดีควรเว้น สิ่งที่ดีควรทำ หรือศาสตร์ที่ว่าด้วยศีลธรรม หลักศีลธรรม กฎที่ว่าด้วยความประพฤติและพฤติกรรม ศาสตร์ต่างๆ เหล่านี้จะมีอยู่ในคำสอนของศาสนานั้นเอง จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่คนไทยนับถือมากที่สุดก็มีศาสตร์เหล่านี้เช่นกัน เรียกว่า “พุทธจริยศาสตร์” หลักจริยศาสตร์ของพุทธสามารถ

ตีความหมายได้สองลักษณะ ดังนี้ คือความหมายตามรูปศัพท์หมายถึง สภาวะทางศีลธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความเมตตากรุณา หรือถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนหมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยความดี ความชั่ว อะไรผิด อะไรถูก อะไรควร อะไรไม่ควร ซึ่งอันนี้เน้นเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์เป็นสำคัญ ถ้าหากกล่าวโดยความหมายนำมาใช้ หมายถึงลักษณะการใช้ในชีวิตประจำวัน ก็คือเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตหรือวิถีทางการใช้ชีวิตเป็นกฎเกณฑ์ความประพฤติเฉพาะกลุ่มคนหรือบุคคลในสถาบันต่างๆ จะเห็นได้ว่าหลักทั้งสองอย่างจะไม่แตกต่างกัน สำหรับหลักพุทธจริยศาสตร์ของไทยมีปรากฏหลังพระพุทธศาสนาแพร่เข้ามา กลุ่มหรือชุมชนของคนไทยจึงได้รับหลักดังกล่าวไว้สำหรับการดำเนินชีวิต

เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมามีชีวิตแล้วจุดหมายของชีวิตมนุษย์คืออะไร และมนุษย์จะอย่างไร โดยวิธีใดเพื่อให้ไปถึงจุดหมายของชีวิตให้ได้ ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าพุทธปรัชญาเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นมาได้ด้วยเหตุด้วยปัจจัย เมื่อมนุษย์ตั้งเป้าหมายของชีวิตไว้แล้ว จึงเป็นหน้าที่ของตัวมนุษย์นั้นแหละที่จะเป็น

¹บุญมี แทนแก้ว, *ความจริงของชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, 2546), หน้า 117.

ผู้สร้างเหตุสร้างปัจจัยขึ้นมาเพื่อที่จะไปให้ถึงจุดหมายนั้น แต่ด้วยเหตุที่ว่ามนุษย์ไม่ได้มีคนเดียวในโลกจึงต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคนรอบข้างอีกมากมาย จนกลายเป็นสังคมตั้งแต่สังคมเล็กๆ อย่างครอบครัว เป็นชุมชน เป็นตำบล จังหวัดจนถึงสังคมขนาดใหญ่ระดับประเทศหรือระดับโลก มนุษย์คนหนึ่งจึงมีหน้าที่ต้องปฏิบัติทั้งต่อตนเองและคนรอบข้างในสังคม จึงเป็นเรื่องยากมากที่มนุษย์จะเดินทางไปถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต คือ การพ้นไปจากความทุกข์ เพราะอุปสรรคสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ไปไม่ถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตคือกิเลสตัณหานั่นเอง แม้พุทธปรัชญาจะยอมรับว่า จริยธรรมหรือหลักความประพฤติเพื่อละการทำชั่วเลือกกระทำแต่กรรมดีนั้น เป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติให้ได้ แต่พระพุทธองค์ยังทรงแสดงถึงหลักคุณธรรมที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกันในสังคม การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมสังคมก็คือ การปฏิบัติธรรมหรือหน้าที่ที่เหมาะสมแก่ฐานะของตนในสังคม ฐานะนี้อาจเป็นฐานะทางสังคมธรรมดา เช่น พ่อแม่ ญาติ ครู อาจารย์ หรือจะเป็นฐานะทางการปกครองซึ่งเป็นสังคมในแง่กฎหมาย เช่น เป็นผู้มนุษย์อีกต่อหนึ่ง² ปกครองเป็นผู้ใต้ปกครอง ธรรมเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในเรื่องทศ 6 ใน สิงคาลกสูตร³ พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับสิงคาลกะ คหบดีบุตร เกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์ที่พึงปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ ว่า “คหบดีบุตร เธอพึงทราบทศ 6 นี้ คือ พึงทราบว่า มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า พึงทราบว่า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา พึงทราบว่า บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง พึงทราบว่า มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย พึงทราบว่า ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง พึงทราบว่า สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน”⁴ ในธรรมเรื่องทศ 6 นี้แสดงให้เห็นว่า เป็นคำสอนที่กำหนดการกระทำและการตอบแทนทั้ง 2 ฝ่าย ไม่ใช่ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายให้หรือเป็นฝ่ายรับเพียงอย่างเดียว เป็นการยึดหลักสิทธิและหน้าที่ตามพันธกรณีของสังคม เมื่อมนุษย์ทุกคนในสังคมประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของตนเองได้อย่างดีแล้ว สังคมก็จะมี

²สุนทร ฌ รังสี, *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 91-95.

³ที.ปา. 16/198-205/87-91.

⁴เดือน คำดี, *พุทธปรัชญา*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2534), หน้า 164.

แต่ความสงบสุข สมดังพุทธภาษิตที่ว่า ธมโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาตี⁵ “ธรรม (หน้าที่) ที่ประพฤติดีแล้วนำสุขมาให้”

ในสังคมยุคปัจจุบันนี้มีความเจริญทางด้านวัตถุ ด้านเทคโนโลยีเครื่องอำนวยความสะดวกทั้งหลายที่ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อสนองตอบกิเลสตัณหาของมนุษย์ ความใกล้ชิดความผูกพันกันระหว่างมนุษย์จึงห่างหายไป เช่นในกรณีของมารดาบิดาและบุตร ในสมัยปัจจุบันนี้การเลี้ยงบุตรของมารดาบิดาสมัยใหม่นั้นมารดาบิดาไม่ค่อยได้เลี้ยงบุตรเอง บางครอบครัวก็ฝากผู้เป็นตาเป็นยายหรือปู่ย่าเลี้ยง บางครอบครัวก็ไปจ้างคนอื่นเลี้ยง ความใกล้ชิดความผูกพันกันจึงไม่มี เด็กจึงเริ่มเป็นเด็กมีปัญหา เมื่ออายุครบที่จะต้องไปเรียนหนังสือ เด็กจึงกลายเป็นเด็กดื้อ ไม่มีสัมมาคารวะต่ออาจารย์ เมื่อโตขึ้นมาอีกเรียนระดับที่สูงขึ้นไปความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์จากที่เคยเคารพบูชากันในฐานะของอาจารย์กับศิษย์อาจารย์กับศิษย์บางคนก็มีความสัมพันธ์กันในเชิงชู้สาวทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อวงการศึกษาดังที่เป็นข่าวกันหลายๆ ครั้งในสังคม ซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่อาจารย์กับศิษย์ในทางพุทธศาสนานั้นศิษย์ต้องให้ความเคารพเทิดทูลอาจารย์เหมือนมารดาบิดาของตนเองอีกคนหนึ่ง ตัวอย่างการกระทำหน้าที่ต่อกันของอาจารย์กับศิษย์ จะเห็นได้จากวงการสงฆ์ คือการกระทำหน้าที่ของภิกษุสามเณรที่กระทำหน้าที่ต่ออุปัชฌายะหรืออาจารย์ ด้วยวัตรปฏิบัติที่ตึงงามมีการคอยรับใช้หรือการอุปัฏฐาก เป็นต้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อจะได้ทราบถึงหน้าที่ของอาจารย์ หน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่จะปฏิบัติต่อกันได้

อย่างถูกต้อง แล้วทำวิเคราะห์เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติตามหน้าที่ของตนระหว่างอาจารย์และศิษย์ในสังคมปัจจุบันต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 1.2.2 เพื่อศึกษาหน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 1.2.3 เพื่อวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

1.3 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาขอบเขตของการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”

ขอบเขตด้านเอกสาร

ศึกษาข้อมูลจากหนังสือ เอกสารวิชาการของนักวิชาการต่างๆ ที่ได้รวบรวมและเรียบเรียงและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษาวิจัย

⁵จุ.ชา. 59/1420/881.

1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นศึกษาทางด้าน เอกสาร (Documentary Research) มีลำดับและขั้นตอนในการวิจัย ดังนี้

1.4.1 ผู้วิจัยจะมุ่งเน้นศึกษารวบรวมข้อมูลในเรื่องที่เกี่ยวกับพุทธจริยศาสตร์ของอาจารย์และ ลูกศิษย์ จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส เอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหรือประเด็นที่ต้องการทราบ

1.4.2 ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องหน้าที่ของ อาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท และรวบรวมแนวคิดจากการวิเคราะห์ตีความของนักปราชญ์ ต่างๆ

1.4.3 นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ เพื่อหาข้อสรุป และนำเสนอรายงานผลงานการวิจัยต่อไป

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.5.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

บุญมี แท่นแก้ว ได้กล่าวในหนังสือ “ความจริงของชีวิต” ว่า หน้าที่ หมายถึง กิจที่ต้องทำตาม ตนมีความผูกพันอยู่เพราะการทํากิจที่บังเกิดผล เป็นคุณประโยชน์เป็นหน้าที่ของตน คนเราเกิดมามีหน้าที่ ที่จะต้องทำด้วยกันทุกคน เป็นเด็กก็มีหน้าที่ของเด็ก เป็นหนุ่มสาวก็มีหน้าที่ของหนุ่มสาว เป็นนักศึกษาก็มี หน้าที่ของนักศึกษา เป็นผู้ใหญ่ก็มีหน้าที่ของผู้ใหญ่ มนุษย์มีสิทธิ์ที่จะมีชีวิตก็ด้วยเหตุอย่างเดียวกันคือ “เพื่อทำหน้าที่” นั่นเอง

สุนทร ธีรสิ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก” ว่า เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมา มีชีวิตแล้วจุดหมายของชีวิตมนุษย์คืออะไร และมนุษย์จะอย่างไร โดยวิธีใดเพื่อให้ไปถึงจุดหมายของ ชีวิตให้ได้ ดังที่ได้กล่าวแล้ว พุทธปรัชญาเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นมาได้ด้วยเหตุด้วยปัจจัย เมื่อมนุษย์ ตั้งเป้าหมายของชีวิตไว้แล้ว จึงเป็นหน้าที่ของตัวมนุษย์นั้นแหละที่จะเป็นผู้สร้างเหตุสร้างปัจจัยขึ้นมา เพื่อที่จะไปให้ถึงจุดหมายนั้น แต่ด้วยเหตุที่ว่ามนุษย์ไม่ได้มีคนเดียวในโลกจึงต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคน รอบข้างอีกมากมาย จนกลายเป็นสังคมตั้งแต่สังคมเล็กๆ อย่างครอบครัว เป็นชุมชน เป็นตำบล จังหวัด จนถึงสังคมขนาดใหญ่ระดับประเทศหรือระดับโลก มนุษย์คนหนึ่งจึงมีหน้าที่ต้องปฏิบัติทั้งต่อตนเองและ คนรอบข้างในสังคม จึงเป็นเรื่องยากมากที่มนุษย์จะเดินทางไปถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต คือ การพ้นไป จากความทุกข์ เพราะอุปสรรคสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ไปไม่ถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตคือกิเลสตัณหานั่นเอง แม้พุทธปรัชญาจะยอมรับว่า จริยธรรมหรือหลักความประพฤติเพื่อละการทำชั่วเลือกกระทำแต่กรรมดีนั้น เป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติให้ได้ แต่พระพุทธองค์ยังทรงแสดงถึงหลักคุณธรรมที่บุคคลควร ปฏิบัติต่อกันในสังคม การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมสังคมก็คือ การปฏิบัติธรรมหรือหน้าที่ที่เหมาะสมแก่ ฐานะของตนในสังคม ฐานะนี้อาจเป็นฐานะทางสังคมธรรมดา เช่น พ่อแม่ ญาติ ครู อาจารย์ หรือจะเป็น ฐานะทางการปกครองซึ่งเป็นสังคมในแง่กฎหมาย เช่น เป็นผู้มนุษย์อีกต่อหนึ่ง

เดือน คำดี ได้กล่าวในหนังสือ “พุทธปรัชญา” ว่า ธรรมเพื่อความสัมพันธระหว่างบุคคลใน สังคมนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในเรื่องทศ 6 ในสังคาลกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับสังคาลกะ คหบดี

บุตร เกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์ที่พึงปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ ว่า “คหบดีบุตร เธอพึงทราบทิศ 6 นี้ คือ พึงทราบว่ามีมารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า พึงทราบว่ามีอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา พึงทราบว่ามีบุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง พึงทราบว่ามีมิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย พึงทราบว่ามีทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง พึงทราบว่ามีสมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน”

บุญมี แทนแก้ว ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องหน้าที่ของ เอมมานูเอลคานท์ ไว้ในหนังสือปรัชญาเบื้องต้นว่า การกระทำตามหน้าที่ มิใช่การกระทำที่มุ่งไปที่ผลประโยชน์หรือโทษของการกระทำ แต่มุ่งไปที่ตัวการกระทำนั้นๆ ว่าเป็นสิ่งดีจริงในตัวเองเช่นถ้า ก. พุดจริงเพราะคิดว่าคนเขาจะเชื่อ คนเขาจะรัก เช่นนี้มิใช่การกระทำตามหน้าที่ แต่ถ้าเขาพุดจริง เพราะคิดว่าพุดจริงมันดี ใครจะรักจะเกียดก็ช่างใคร เช่นนี้ การกระทำของเขาจึงจะเป็นการกระทำตามหน้าที่และมีค่าทางจริยธรรมจริง

การกระทำตามหน้าที่ ที่จะเป็นหลักศีลธรรมได้ต้องเป็นการกระทำที่เป็นหลักสากล หมายความว่าเมื่อเราทำแล้วคนอื่นเห็นก็รู้สึกเหมาะสมหรือคนอื่นทำแล้วเราดูอยู่ก็รู้สึกว่าเหมาะสมเช่นเราจะถือว่า ถ้าเราหิวเราขอโมยเขาได้ ที่นี้ในทางกลับกัน เมื่อคนอื่นเขาคิดว่าเขาหิวเขาก็ขโมยของๆ เรากิน เช่นนี้เรายอมรับไหม เราไม่ยอมให้เขามาเอาของๆ เราไป จึงไม่เป็นสิ่งสากล การกระทำที่ไม่เข้ากฎสากล เช่นนี้ไม่เป็นกฎศีลธรรม

วศิน อินทสระ ได้กล่าวถึงถึงหน้าที่ของมนุษย์ไว้ในหนังสือ จริยศาสตร์ว่า หน้าที่ คือ ความผูกพันของบุคคลที่มีต่อสังคม เช่นหน้าที่ของมารดาบิดาต่อบุตรของตน หน้าที่ของครูต่อศิษย์ หน้าที่ของข้าราชการต่อประชาชนผู้มาเกี่ยวข้อง เป็นต้น

สถิต วงศ์สุวรรณ กล่าวถึงจริยศาสตร์ว่า ในทางปรัชญานักปรัชญาถือว่าจริยศาสตร์ เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยความประพฤติของมนุษย์ เป็นสาขาที่ค้นหาคำตอบเกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์ว่าการกระทำในลักษณะใดที่ถือว่ามีความดี หรือควรแก่การยกย่องสรรเสริญ หรือเป็นการกระทำที่รวมทั้งหาคำตอบเกี่ยวกับอุดมคติหรือเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร และหากกฎเกณฑ์ในการตัดสินการกระทำของมนุษย์

1.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระนรินทร์ สีสเตโช ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ “เรื่องการศึกษาวิเคราะห์หน้าที่ในทิศ 6 ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท” เมื่อวิเคราะห์หน้าที่ในทิศ 6 พบว่า มารดาบิดา ได้กระทำหน้าที่ต่อบุตรในฐานะของผู้สร้าง ส่วนบุตรกระทำหน้าที่ต่อมารดา-บิดาในฐานะผู้เต็มเต็มความเป็นมารดา-บิดา ภรรยากระทำหน้าที่ต่อสามีในฐานะผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว เพราะสามีเป็นผู้กระทำหน้าที่เพื่อนำความสำเร็จมาสู่ครอบครัว ครู-อาจารย์ต่อศิษย์ในฐานะผู้สร้างปัญญา เพราะที่ศิษย์นั้นเป็นผู้ต้องการปัญญา มิตรกระทำหน้าที่ต่อกันในฐานะของผู้มีความจริงใจต่อกัน นายจ้างกระทำหน้าที่ต่อลูกจ้างในฐานะของผู้ให้งาน ส่วนลูกจ้างผู้ต้องการงานกระทำหน้าที่ต่อนายจ้างในฐานะผู้มีความขยันและจริงใจต่อนายจ้าง พระสงฆ์กระทำหน้าที่ต่อคฤหัสถ์ในฐานะผู้เรียกให้มาสู่ทาง ทางในที่นี้คือทางที่ดีที่เป็นประโยชน์ของชีวิตนั่นเอง คฤหัสถ์ผู้หวังประโยชน์ให้กับชีวิตตนจึงกระทำหน้าที่ต่อพระสงฆ์ในฐานะของผู้ที่ได้ยินเสียงเรียก

พระมหาทองพูน สติสมปโน ศึกษางานวิจัยเรื่อง “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา” ได้กล่าวถึงการคบตามหลักทศ 6 ว่า มิตรหรือกัลยาณมิตรตามหลักพระพุทธศาสนานั้น หมายถึงรวมเอาบุคคลทุกประเภทที่เราเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ด้วย ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ครูอาจารย์ เป็นต้น เชื่อว่าเป็นมิตรได้ทุกคน การประพฤติปฏิบัติตัวต่อมิตรด้วยความจริงใจ และทำหน้าที่ของตนต่อมิตรที่คบหาด้วยความถูกต้องเหมาะสมตามสถานะและบทบาทหน้าที่ ถือว่ามีส่วนสำคัญในการทำให้การคบมิตรเป็นไปด้วยดีไม่มีอุปสรรคปัญหาใดๆ

ปริญญา ตีตัง ได้กล่าวถึงทศ 6 ศึกษาวิจัย “ศึกษาเหตุผลเชิงจริยธรรมของมารดาที่มีแนวโน้มทิ้งบุตร” ได้กล่าวถึงทศ 6 ในฐานะที่เป็นพุทธจริยธรรมระดับสังคมว่า นอกจากบุคคลจะอยู่ในฐานะของปัจเจกบุคคลแล้ว พุทธศาสนายังมองมนุษย์ในด้านที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม กล่าวคือ มนุษย์แต่ละคนเป็นปัจเจกบุคคล เมื่อปัจเจกบุคคลอยู่รวมกันหลายๆ ปัจเจกบุคคล เรียกว่า พหุชนหรือสังคม ดังนั้น บุคคลในแง่นี้ได้อยู่โดดเดี่ยวเพียงลำพังผู้เดียว หากแต่อยู่ท่ามกลางหลายๆ ปัจเจกบุคคลกลายเป็นสังคม ปัจเจกบุคคลแต่ละคนอยู่ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม เมื่ออยู่เป็นสังคมก็มีหลักปฏิบัติสำหรับสังคม โดยพระพุทธศาสนาถือว่าปัจเจกบุคคลเมื่อรวมกันเป็นสังคม ก็จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับคน 6 กลุ่ม ซึ่งทั้ง 6 กลุ่มนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้ทศทั้ง 6 เป็นสัญลักษณ์

- 1) ปุริตถิมทศ ทศเบื้องหน้า คือ ทศตะวันออก ได้แก่ มาตาบิดา เป็นผู้ที่มีอุปการะต่อบุตรมาก่อน
- 2) ทักขิณทศ ทศเบื้องขวา คือ ทศใต้ ได้แก่ครูอาจารย์ เป็นทักษิณบุคคลซึ่งควรแก่การบูชา
- 3) ปัจฉิมทศ ทศเบื้องหลัง คือ ทศตะวันตก ได้แก่ สามี ภรรยา ซึ่งเป็นผู้ติดตามเป็นกำลังใจสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง
- 4) อุตตรทศ ทศเบื้องซ้าย คือ ทศเหนือ ได้แก่ มิตรหรือเพื่อน เป็นผู้ช่วยเหลือและเป็นกำลังสำคัญสนับสนุนให้บรรลุความสำเร็จในภารกิจต่างๆ
- 5) เภฏฐิมทศ ทศเบื้องต่ำ คือ ทศเบื้องล่าง ได้แก่ คนงานหรือลูกน้อง เป็นผู้ทำงานตามคำสั่งหรือตามเรื่องที่ได้รับมอบหมาย พร้อมเป็นฐานกำลังให้
- 6) อุปริมทศ ทศเบื้องสูง คือ ทศเบื้องบน ได้แก่ นักบวช สมณหรือพระภิกษุสามเณร เป็นผู้มีความคุณธรรมและเป็นผู้นำจิตใจ

ไพลิน เตชวิวัฒนาการ “การศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินความดีในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของค่านท์” ได้กล่าวถึงจริยศาสตร์ของค่านท์ว่า มโนทัศน์สำคัญในจริยศาสตร์ของค่านท์ คือ เรื่องหน้าที่ หรือพันธะทางศีลธรรม ความถูกต้องของการกระทำไม่ได้ขึ้นอยู่กับผลของการกระทำ แต่ความถูกต้องอยู่ในธรรมชาติภายในของการกระทำนั่นเอง ดังนั้น จริยศาสตร์ของค่านท์ มีลักษณะเป็นแบบแผนนิยม (Formalistic) กล่าวคือ ความถูกต้องของการกระทำไม่ขึ้นอยู่กับผลของการกระทำ

สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ ศึกษางานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ” ได้กล่าวไว้ว่า พุทธทาสภิกขุกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการพัฒนาปัญญาพอสรุปได้ว่า

พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มนุษย์มีความรอบรู้เกิดขึ้น ในเรื่องที่เราควรรู้ควรเจริญ ให้เพียงพอสำหรับความเป็นมนุษย์ เพราะว่าปัจจุบันนี้ มนุษย์เราเป็นโรคที่แปลกประหลาด คือ อยากรู้ในสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องรู้ ส่วนที่จำเป็นต้องรู้กลับไม่อยากรู้ จึงมีความทุกข์ยากลำบากเกิดมากยิ่งขึ้น ในสิ่งที่จำเป็นต้องรู้ ก็ต้องรีบแสวงหาความรู้ รู้แค่นั้น รู้ชนิดที่เรียกว่าเพียงพอแก่ความเป็นอยู่เพื่อความดับทุกข์ของ ชีวิตมนุษย์ และท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงวิธีการพัฒนาปัญญาไว้ 3 ระดับ คือ ระดับศีล ระดับสมาธิ และระดับปัญญา หรือตามหลักไตรสิกขา

เรือนสาย ฐัญญู ได้แสดงทัศนะเรื่องครูไว้ว่า ครูในทางพระพุทธศาสนาเป็นผู้นำทางวิญญูญาณ ครูที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเรียกว่า ศาสดาบ่าง ติดถังกรบ่าง อาจารย์บ่าง เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากครูโดยทั่วไปที่เป็นครูโดยอาชีพ ครูในทางพระพุทธศาสนาเป็นครูที่เพียบพร้อมด้วยความรู้สติปัญญา หรือความสามารถพิเศษในการอบรมสั่งสอน สิ่งสำคัญที่มองเห็นได้ชัด คือ ครูในทางพระพุทธศาสนาเป็นผู้นำทางจิตวิญญูญาณและพฤติกรรม

ล้อม ไชยศร ได้ศึกษาเรื่องคุณลักษณะของครูที่ดีในทัศนะของนักเรียนมัธยมพบว่า ลักษณะของครูที่นักเรียนชอบมากที่สุดได้แก่ แต่งกายเรียบร้อย พุดจาสุภาพอ่อนโยน ความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีคุณวุฒิสูง พุดจาจริงใจให้เสรีภาพในการออกความคิดเห็นรักและเมตตาต่อนักเรียน ใจดี สุขุมเยือกเย็นมีอารมณ์แจ่มใสร่าเริงอยู่เสมอ เข้มงวดต่อความประพฤติของนักเรียนและหาโทษแต่พอสมควร ชยันชันแข็งและอดทนช่วยเหลือนักเรียนได้ในคราวจำเป็น ส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักค้นคว้าหาความรู้ มีความยุติธรรมวางตัวได้เหมาะสม ส่วนลักษณะของครูที่นักเรียนชอบน้อยที่สุดได้แก่ ชอบดุด่าและลงโทษ สอนคลุมเครือเข้าใจยาก ชอบใช้อารมณ์ กิริยาวาจจาไม่สุภาพ ชอบข่มขู่ บังคับ เลือกที่รักมักที่ชัง ไม่ความรู้ที่จะสอน แต่งกายไม่สุภาพ ใช้สีฉูดฉาด ถือตัวมากเกินไป ชอบพูดถากถางเยาะเย้ย ไม่ตรงต่อเวลา เปิดเผยความลับของนักเรียน

เจลิยว บุรีภักดี และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง ลักษณะวิชาชีพที่ดีของครู ผลการวิจัย พบว่า ครูที่ดีต้องมีความรู้ มีการค้นคว้าหาความรู้ และนำความรู้ไปใช้ให้ก่อประโยชน์อยู่เสมอ สอนดี สามารถใช้ภาษาไทยได้ดี มีเทคนิคในการโน้มน้าวจิตใจคนและสามารถประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างได้ไม่เพียงแต่พูดอย่างเดียว สุขภาพดี รู้จักป้องกันโรคติดต่อ งดเว้นสิ่งเสพติดทั้งปวง ไม่เสเพล และรู้จักรักษาอารมณ์ให้มั่นคง ประพฤติดี มีความซื่อสัตย์เที่ยงธรรม มีเมตตา ชยัน อดทน และมีน้ำใจเป็นประชาธิปไตย มีเหตุผลกล้าพูดกล้าทำ กล้าเผชิญกับความจริง รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและยึดมั่นในสถาบันชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พอสรุปได้ดังนี้ ทิศ 6 คือคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่กำหนดบุคคลต่างไว้ในทิศต่างๆ 6 ทิศ ดังนี้ คือ (1) ทิศเบื้องหน้า มารดา-บิดา (2) ทิศเบื้องหลัง บุตร-ภรรยา (3) ทิศเบื้องขวา ครูอาจารย์ (4) ทิศเบื้องซ้าย มิตร (5) ทิศเบื้องล่าง ลูกจ้าง (6) ทิศเบื้องบน พระสงฆ์ และชี้บอกว่าบุคคลควรปฏิบัติต่อผู้อยู่ในทิศนั้นๆ อย่างไร หรือหน้าที่ที่บุคคลในแต่ละทิศควรปฏิบัติต่อกันมีอะไรบ้าง ผู้วิจัยจึงได้นำประเด็นจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท” ต่อไป

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1.6.1 ทำให้ทราบถึงหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

1.6.2 ทำให้รู้ถึงหน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

1.6.3 ทำให้ได้ข้อมูลใหม่ที่ได้จากการวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญา

เถรวาท

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

หน้าที่ หมายถึง การแนะนำ, การพร่ำสอน, การฝึกฝน, การทำวัตรปฏิบัติที่ดี, การอุปฐากรับใช้ ตลอดถึงการเชื่อฟังคำสั่งสอนระหว่างอาจารย์กับศิษย์ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน

อาจารย์ หมายถึง ผู้ที่ให้คำแนะนำ พร่ำสอนแก่ศิษย์

ศิษย์ หมายถึง ผู้ที่เชื่อฟังคำแนะนำ พร่ำสอนของอาจารย์

พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง แนวความคิด ความเชื่อ หลักธรรมคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทหรือพระพุทธรศาสนาเถรวาท

บทที่ 2

หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยแบ่งเป็น ความหมายของหน้าที่ ความสำคัญของหน้าที่ ความหมายของอาจารย์ ความสำคัญของอาจารย์ ประเภทของอาจารย์ หน้าที่ของอาจารย์ และลักษณะของอาจารย์ที่ดี จากคัมภีร์พระไตรปิฎก หนังสือ และอื่นๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้มารวบรวม เพื่ออธิบายให้รู้และเข้าใจถึงหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 2.1 ความหมายของหน้าที่
- 2.2 ความสำคัญของหน้าที่
- 2.3 ความหมายของอาจารย์
- 2.4 ความสำคัญของอาจารย์
- 2.5 ประเภทของอาจารย์
- 2.6 หน้าที่ของอาจารย์
- 2.7 คุณลักษณะของอาจารย์ที่ดี

2.1 ความหมายของหน้าที่

ก่อนจะได้ศึกษาหน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในทางพุทธศาสนาจะได้ศึกษาความหมายของหน้าที่ก่อน เพื่อที่จะให้การศึกษาหน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ทั่วไป โดยจะได้ศึกษาจากหนังสือและเอกสารวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของหน้าที่ว่า หน้าที่ หมายถึงกิจที่ควรทำหรือกิจที่ต้องทำ¹

บุญมี แทนแก้ว ได้ให้ความหมายของหน้าที่ว่า หน้าที่ หมายถึง กิจที่ต้องทำตามที่ตนมีความผูกพัน เพราะการทำกิจที่บังเกิดผลเป็นคุณประโยชน์เป็นหน้าที่ของคน²

วศิน อินทสระ ได้ให้ความหมายของหน้าที่ว่า หน้าที่ คือ ความผูกพันของบุคคลที่มีต่อสังคม เช่น หน้าที่ของมารดาบิดาต่อบุตรของตน หน้าที่ของครูต่อศิษย์ หน้าที่ของข้าราชการต่อประชาชนที่มาเกี่ยวข้อง³

¹ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2525), หน้า 848.

²บุญมี แทนแก้ว, *ความจริงของชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2546), หน้า 117.

³วศิน อินทสระ, *จริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2529), หน้า 432-433.

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของหน้าว่า คำว่า หน้า ที่ คือ “ธรรม” โดยท่านได้อธิบายว่า ธรรมแปลว่า “สิ่ง” คือ สิ่งทั้งหมดไม่ยกเว้นอะไร สิ่งดี สิ่งชั่ว สิ่งมองเห็นตัวสิ่งมองไม่เห็นตัว สิ่งที่เป็นเหตุ สิ่งที่เป็นผล สิ่งที่เป็นวิชาความรู้ เป็นการกระทำ เป็นผลของการกระทำ รวมไปถึงหมด อะไรๆ ก็เรียกว่า “ธรรม” ทั้งนี้ ท่านพุทธทาสยังได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า “ธรรม” ไว้ 4 ความหมาย คือ 1) ธรรมชาติ 2) กฎของธรรมชาติ 3) หน้า ที่ ที่จะต้องกระทำตามกฎธรรมชาติ 4) ผลที่เกิดจากหน้า ที่⁴

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึงคำว่าหน้าว่า หน้า ที่ หมายถึง สิ่งที่ต้องทำ หรือธุรกิจอย่างใดอย่างหนึ่งที่ต้องทำ เหมือนชวานาก็มีหน้าที่ทำนา พ่อค้ามีหน้าที่ต้องค้าขาย ครูมีหน้าที่ต้องสอนหนังสือ เป็นต้น แต่รวบรวมกล่าวโดยสั้นแล้วหน้าที่ของคนมีอยู่สองอย่างเท่านั้น คือ หน้า ที่ที่ต้องทำเพื่อตนเองอย่างหนึ่ง และหน้าที่ที่ต้องทำแก่ผู้อื่นอีกอย่างหนึ่ง⁵

พระมหาภูเนตุ จันทรจิต ได้กล่าวถึงคำว่าหน้าว่า หน้า ที่ เป็นการกระทำที่ทำให้ผู้ปฏิบัติปรากฏสถานะทางสังคม และทำให้บุคคลในสังคมยอมรับบทบาทที่ตนเป็นอยู่ เพราะว่า ความเป็นผู้มีหน้าที่ย่อมยืนยันถึงความสมบูรณ์ในภาวะที่ครบถ้วนของแต่ละบุคคล เช่น หน้า ที่ของมารดาบิดาย่อมแสดงถึงครอบครัวที่อบอุ่นประกอบด้วยความสุข หน้า ที่ของบุตรธิดา ย่อมแสดงถึงความภูมิใจและความสุขใจของมารดาบิดา หน้า ที่ของสังคมย่อมแสดงถึงสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์ เป็นต้น⁶

สรุป หน้า ที่ คือ กิจที่บุคคลควรกระทำหรือต้องกระทำ เป็นหลักประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ และเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ที่กระทำหน้าที่นั้นๆ ปรากฏสถานะทางสังคมและทำให้บุคคลในสังคมยอมรับบทบาทที่ตนเป็นอยู่

2.2 ความสำคัญของหน้าที่

เมื่อรู้และเข้าใจถึงความหมายของหน้าที่ดังกล่าวแล้วนั้น ย่อมจะมองเห็นความสำคัญของหน้าที่ว่ามีความจำเป็นและสำคัญอย่างไร ดังเช่นที่ความสำคัญของหน้าที่ของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า พุทธกิจ ในแต่ละวันทรงมีพุทธกิจหลัก 5 ประการ เพื่อบำเพ็ญพุทธจริยา 3 ประการ เพื่อบำเพ็ญพุทธจริยา 3 ประการ ของพระพุทธเจ้าให้สมบูรณ์ คือ

พุทธจริยาประการที่หนึ่ง โลกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ในฐานะที่พระองค์เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมโลก ความสำเร็จในจริยาข้อนี้ทรงอาศัยพุทธกิจประจำวัน 5 ประการ คือ

พุทธกิจประการที่ 1 เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อเป็นการโปรดสัตว์โลกผู้ต้องการบุญ

พุทธกิจประการที่ 2 ในเวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่คนผู้สนใจในการฟังธรรม

พุทธกิจประการที่ 3 ในเวลาค่ำทรงประทานพระโอวาทให้ภรรมาฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย

⁴พุทธทาสภิกขุ, หน้า ที่มนุษย์, เอกสารชุดมุมมองด้านใน อันดับที่ 59, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา), หน้า 269.

⁵พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), หน้า ที่ของคน (ฉบับสมบูรณ์), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา), หน้า 49-50.

⁶พระมหาภูเนตุ จันทรจิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 8.

พุทธกิจประการที่ 4 ในเวลาเที่ยงคืน ทรงแสดงธรรม และตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย
 พุทธกิจประการที่ 5 ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลกที่อาจจะรู้ธรรมซึ่งพระองค์ทรงแสดง
 แล้วได้รับผลตามสมควรแก่อุปนิสัยบารมีของคนเหล่านั้น

พุทธกิจประการที่ 5 นี้เอง เป็นจุดเด่นในการทำงานของพระพุทธเจ้า จนทำให้ผู้ศึกษา
 พระพุทธศาสนา บางคนมีความรู้สึกที่ว่าทำไมคนแต่ก่อนสำเร็จกันง่ายเหลือเกิน ถ้าศึกษารายละเอียดแล้ว
 จะพบว่าไม่มีคำว่ายากเลย เพราะนอกจากจะอาศัยวาสนาบารมีของคนเหล่านั้นเป็นฐานอย่างสำคัญแล้ว
 การแสดงธรรมของพระองค์นั้น เป็นระบบการทำงานที่มีการศึกษาข้อมูล การประเมินผล การสรุปผลใน
 การแสดงธรรมทุกครั้ง

หลังจากที่บุคคลนั้นๆ ปรากฏในข่ายพระญาณของพระพุทธเจ้าคือทรงรู้ว่าเขาเป็นใคร?
 มีอุปนิสัยบารมีอย่างไร? แสดงธรรมอะไรจึงได้ผล? หลังจากแสดงธรรมแล้วผลจะออกมาเป็นอย่างไร?
 ดังนั้นการแสดงธรรมทุกครั้งของพระองค์ จึงบังเกิดผล เป็นอัศจรรย์เพราะจะทรงแสดงเฉพาะแก่ผู้
 เป็นพุทธเวไนย คือสามารถแนะนำให้รู้ได้เป็นหลัก

พุทธจริยาประการที่สอง ญาติตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เช่นการทรงมีพระ
 พุทธานุญาติพิเศษ ให้พระญาติของพระองค์ ที่เป็นเดียรถีย์ (นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา) มาก่อน ให้
 เข้าบวชในพระพุทธศาสนาได้ โดยไม่ต้องอยู่ตติยปริวาสก่อน (ตติยปริวาส คือ วิธียุกรรมสำหรับ
 เดียรถีย์ที่ขอบวชในพระพุทธศาสนา จะต้องประพฤติปริวาส (การอยู่ชดใช้หรืออยู่กรรม) ก่อน 4 เดือน
 หรือจนกว่าพระสงฆ์พอใจจึงจะอุปสมบทได้) หรือการที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุง
 กบิลพัสดุ์ ทรงแนะนำให้พระญาติซึ่งกำลังจะทำสงครามกันได้เข้าใจในเหตุผล สามารถปรองดองกันได้

พุทธจริยาประการที่ 3 พุทธตถจริยา ทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า เช่น ทรงวางสิกขาบท
 เป็นพุทธอาณัติ สำหรับควบคุมความประพฤติของผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ทรงแนะนำให้
 บรรพชิตและคฤหัสถ์ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ของตน ทรงวางพระองค์ต่อผู้ที่เข้ามาบวชและแสดงตน
 เป็นอุบาสกอุบาสิกา ในฐานะของบิดากับบุตร ผู้ปกครองกัลยาณมิตร ศาสดาผู้เอ็นดูเป็นต้น ตามสมควร
 แก่บุคคลและโอกาสนั้นๆ จนสามารถประดิษฐานเป็นรูปสถาบันศาสนาสืบต่อกันมาได้⁷

จะเห็นได้ว่า ทุกหน้าที่ล้วนแล้วแต่มีความจำเป็นและสำคัญทั้งนั้น ถ้าคนในสังคมไม่รู้จักหน้าที่
 ไม่ให้ความสำคัญในหน้าที่ของตน เช่น พระพุทธเจ้าไม่ให้ความสำคัญในหน้าที่ของพระองค์หรือไม่ทำ
 หน้าที่ของพระองค์ ย่อมจะเป็นส่งผลให้หลักธรรมคำสอนของพระองค์ไม่เกิดประโยชน์แก่สรรพสัตว์อย่าง
 สิ้นเชิง แต่ที่สรรพสัตว์ได้รู้และเข้าใจหลักธรรมคำสอนตามพระองค์ เพราะพระองค์ทำตามหน้าที่หรือให้
 ความสำคัญในหน้าที่ของตนเอง เช่นเดียวกับครูอาจารย์ไม่รู้จักหน้าที่หรือไม่ทำหน้าที่ของตนแล้ว
 ย่อมจะไม่เป็นที่รัก เคารพ ของศิษย์โดยแท้ แต่ที่ได้รับความเคารพจากศิษย์ เพราะครูอาจารย์ทำตาม
 หน้าที่หรือให้ความสำคัญในหน้าที่ของตนอย่างแท้จริง

⁷พุทธจริยา, 16 กรกฎาคม 2564, <<http://www.dhammadownload.com>>

2.3 ความหมายของอาจารย์

ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของ คำว่า ครู-อาจารย์ ไว้ว่า ครู แปลว่า ผู้ที่ศิษย์พึงเคารพ อาจารย์ หมายถึง ผู้ที่ศิษย์พึงประพฤติดุโดยเอื้อเพื่อ⁸

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำอธิบายของคำว่า ครูอาจารย์ นั้นมาจากศัพท์ในภาษาบาลีว่า ครู หรือจากภาษาสันสกฤตว่า ครู ในความหมายที่เป็นคำนามแปลว่า ผู้สั่งสอนศิษย์ หรือถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์ ส่วนความหมายที่เป็นคำวิเศษ ในบาลีแปลว่า หนัก หรือ สูง ส่วนในสันสกฤตแปลว่า ใหญ่หรือ หนัก เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของคำว่า ครู ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอสรุปความหมายของคำว่า ครู เฉพาะประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. คำว่า ครู มาจากรากศัพท์เดิมในบาลีว่า ครู-ครู หรือจากสันสกฤตว่า ครู ซึ่งเป็นรากศัพท์เดิมของคำว่า คารวะ แปลงไปเป็นเคารพ
2. การคารวะ หรือเคารพ หมายถึง การตระหนัก ซึ่งหมายถึงเอาใจจดจ่อในความดีอันมีอยู่ในตัวคนหรือสิ่งของ ครูเป็นผู้ตระหนักโดยใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญในสิ่งดี สิ่งชั่ว สิ่งถูก สิ่งผิด สิ่งที่ไม่ควร และเป็นบุคคลที่ศิษย์ควรตระหนัก
3. คำว่า ครู ในสมัยโบราณ หมายถึง ผู้นำทาง หรือผู้เปิดประตูทางวิญญานของศิษย์ เพื่อนำศิษย์ไปสู่คุณธรรมชั้นสูง ส่วนมากใช้กับผู้สอนที่เป็นฆราวาส
4. ปัจจุบัน ครูอาจารย์ หมายถึง ผู้ประกอบอาชีพอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่สอนคน คือ เป็นผู้สั่งสอนศิษย์ หรือถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ และจะใช้กับผู้ทำการสอนในสถานศึกษาทั้งของรัฐ และเอกชนระดับต่ำกว่าปริญญาตรี⁹

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของครูอาจารย์ว่า ครูอาจารย์ถือเป็นกัลยาณมิตร หมายถึง บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ ที่จะอบรมสั่งสอน แนะนำ ชี้แนะ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปตามมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง ดังนั้น มารดาบิดาผู้ปรารถนาความเจริญของบุตร ควรมอบบุตรให้เป็นหน้าที่ของครูอาจารย์ให้อบรมสั่งสอนถ่ายทอดวิชาความรู้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามความมุ่งหวังนั้น¹⁰

พชร ช่วยเกื้อ ได้ให้ความหมายของครูอาจารย์ว่า คำว่า ครูอาจารย์ ตามที่ได้นำเสนอมานั้น เพื่อให้ผู้ที่มีอาชีพครู ได้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ของความเป็นครูในตัวเอง ดังคำกล่าวที่ว่า มองตัวเองให้ออก บอกตัวเองให้ได้ ใช้ตัวเองให้เป็น เห็นตัวเองให้ถูก จะช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้นใน

⁸พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคน ฉบับสมบูรณ์ คนดีและคุณสมบัติของผู้บริหาร*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2535), หน้า 105.

⁹ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), หน้า 235.

¹⁰พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *ธรรมบุญชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2542), หน้า 63.

กาล ต่อไปครูเป็นผู้ที่ให้ความรู้แก่ศิษย์ เป็นเหมือนบิดามารดาที่สองของศิษย์ มีวิชาความรู้เท่าไรก็ให้ความรู้อย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่ปิดบังอำพราง จึงถือว่าครูเป็นบัณฑิตและเป็นกัลยาณมิตรที่ดีของศิษย์¹¹

หนังสือมงคลตีปี แสดงความหมายของครูไว้ว่า ครู หมายถึงเป็นผู้ควรแก่เคารพ มีบิดามารดาเป็นต้น และความรู้หนักแน่นดั่งฉัตรหิน¹²

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของคำว่า “ครู” มีความหมายลึกซึ้งกว้างขวางมาก ครู หมายถึง ผู้สั่งสอนศิษย์, ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์¹³

คำว่า “ครู” จึงมีความหมายลึกซึ้งและกว้างขวาง ยากที่จะสรุปให้มีความหมายตายตัว อย่างใดอย่างหนึ่งได้ คำว่า “ครู” นี้ มาจากรากศัพท์ในภาษาบาลีว่า “คุรุ-ครู” หรือมาจาก ภาษา สันสกฤตว่า “คุรุ” ในความหมายที่เป็นคำนาม แปลว่า ผู้สั่งสอนศิษย์ หรือถ่ายทอดความรู้ให้แก่ ความหมายของคำว่า “ครู” ที่กล่าวไว้ในเอกสารอื่นๆ มีความหมายคล้ายคลึงกับที่กล่าว ข้างต้นและแตกต่างกันออกไปบ้าง ดังเช่น

พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ครู” ไว้ว่า ในสมัยโบราณ คำว่า “ครู” เป็นคำที่สูงมาก ครูเป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาน และนำวิญญานไปสู่คุณธรรม เป็นเรื่องทางจิตใจโดยเฉพาะ ครูเป็นผู้ควรเคารพหรือมีความหนักที่เป็น หนักอยู่เหนือศิระะ เป็นเจ้าเหนืออยู่เหนือศิระะคนทุกคน¹⁴

ปิ่น มุกกันต์ ได้อธิบายความหมายคำว่า “ครู” ไว้ในหนังสือมงคลชีวิตว่า คำว่า “ครู” หรือ “ครู” นี้ ซึ่งแผลงไปเป็น “คารวะ” แต่เดิมแปลว่าหนักก็จริง แต่ความหมายไม่ค่อยสู้ดีนัก ถ้าจะแปลให้ตรงความหมาย ต้องแปลว่า “ตระหนัก” เพราะคำว่า หนักเฉยๆ มันชวนให้โยนทิ้ง ส่วนคำว่า “ตระหนัก” หมายถึง การเอาใจจดจ่อหรือใส่ใจชวนให้เดินเข้าหา ชวนให้รับไว้... ความตระหนัก ซึ่งเป็นความหมายของคารวะนั้น หมายถึง ตระหนักในความดีอันมีอยู่ในตัวคนอื่นและในสิ่งอื่น คุณความดีที่มีอยู่ในคนใดหรือในสิ่งใดก็ตาม ถ้าเราไปใส่ใจสนใจ ปลงใจในคนนั้นสิ่งนั้น เรียกว่า ตระหนักในความดี ความตระหนักในความดีนี้แหละที่เป็นเนื้อแท้ของคารวะธรรมหรือ ความเคารพ¹⁵

เปลื้อง ณ นคร ได้ให้ความหมายของคำว่า “ครู” หมายถึง ผู้มีความหนักแน่น ผู้ควรแก่การเคารพของศิษย์ และผู้สั่งสอน¹⁶

¹¹พชร ช่วยเกื้อ, *ทิศ 6*, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : พี เอ็น เค แอนด์ สกายพรีนตติ้งส์, 2561), หน้า 115.

¹²ม.ม. 13/589/57.

¹³ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, 2542), หน้า 225.

¹⁴พุทธทาสภิกขุ, *ธรรมสำหรับครู*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2512), หน้า 92.

¹⁵ปิ่น มุกกันต์, *มงคลชีวิตที่ 3*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2524), หน้า 4-50.

¹⁶เปลื้อง ณ นคร, *พจนานุกรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2529), หน้า 89.

ป. หลงสมบุญ ได้ให้ความหมายของครูไว้ว่า ครู บุคคลผู้อัน ศิษย์พึงทำให้หนักคือยกไว้เบื้องสูง บุคคลผู้อยู่เบื้องสูง (มีบิตามารดร เป็นต้น), คนผู้แสดงออกซึ่งความรักศิษย์, คนผู้โปรยความรักในศิษย์, คนผู้ถ่ายทอดความรู้และ ความรักในศิษย์, คนผู้ถ่ายทอดความรู้และความดีงามแก่ศิษย์, คนผู้สั่งสอน ครู บุคคลผู้อยู่เบื้องสูง มีบิตามารดา เป็นต้น สิสสานิ ทิตมาจรตติ อจาริโย. (ผู้ประพุดิเอื้อเพื่อแก่ศิษย์)¹⁷

Dictionary of Education ให้ความหมายของคำว่า “ครู” (teacher) ไว้ดังนี้

1) ครู คือ บุคคลที่ทางราชการจ้างไว้เพื่อทำหน้าที่ให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวกในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษาในสถานการศึกษา ไม่ว่าจะ เป็นของรัฐ หรือ เอกชน

2) ครู คือ บุคคลที่มีประสบการณ์หรือมีการศึกษามากหรือดีเป็นพิเศษ หรือมีทั้งประสบการณ์และการศึกษาดีเป็นพิเศษในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่งที่สามารถช่วยทำให้บุคคลอื่นๆ เกิดความเจริญงอกงามและพัฒนาก้าวหน้าได้

3) ครู คือ บุคคลที่สำเร็จหลักสูตรวิชาชีพจากสถานฝึกหัดครู และการฝึกอบรมนั้น ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการโดยการมอบประกาศนียบัตรทางการสอนให้แก่บุคคลนั้น

4) ครู คือ บุคคลที่สั่งสอนอบรมคนอื่นๆ¹⁸

นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในความเป็นครูและเป็นที่ยอมรับกันใน สังคมไทยทั่วไป อีกหลายๆ ท่าน ได้ให้ความหมายของครูในลักษณะที่คล้ายคลึงกันและผิดแผก แตกต่างกันไปบ้าง เช่น ความหมายครูตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น ตามทัศนะของนักวิชาการไทยและชาวตะวันตกจะให้ความสำคัญที่ความแตกต่างกัน คนไทยให้ความสำคัญของครูในด้านความดีหรือคุณธรรมซึ่งสามารถโน้มน้าวจิตใจ ความรู้สึกนึกคิดของศิษย์ให้คล้อยตามหรือปฏิบัติตามคำแนะนำสั่งสอนของครู เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา มีคุณธรรมจริยธรรมที่ดีน่าประโยชน์ให้แก่สังคมได้ในอนาคต ส่วนในด้านความหมายของชาวตะวันตกจะเน้นให้ความสำคัญของครูในด้านความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ด้านการเรียนแก่นักเรียน มากกว่าการยกระดับจิตวิญญาณของศิษย์ แต่โดยรวมก็ยอมรับว่า ครูเป็นฐานะหนึ่งของบุคคลที่สังคมคาดหวังว่าจะเป็นผู้ที่มีบทบาทในการพัฒนาคุณค่าของมนุษย์ ครูจึงเป็นวิชาชีพหนึ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อสังคม เป็นผู้ชี้ทางปัญญาเป็นผู้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้กับประเทศชาติ สังคมจึงยกย่องครูให้มีฐานะพิเศษ เรียกได้ว่า เป็นวิชาชีพหนึ่งที่สังคมยอมรับ ดังนั้นครูจะต้องหนักแน่นในด้านความรู้ ความประพฤติและอารมณ์ กล่าวคือ บุคคลที่เป็นครู ย่อมเป็นผู้ที่น่าเคารพ คือเป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการ เป็นสำคัญ และมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกรับรองใจแก่ศิษย์

¹⁷ป. หลงสมบุญ, *พจนานุกรม มคอ-ไทย*, (กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, 2540), หน้า 85.

¹⁸ยนต์ ชุ่มจิต, *ความเป็นครู*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, 2541),

2.4 ความสำคัญของอาจารย์

ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ครูอาจารย์ถือว่า มีความสำคัญอย่างมาก เพราะอยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์¹⁹ ซึ่งหมายถึงบุคคลที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะทำหน้าที่ในการสั่งสอน แนะนำ ชี้แจงและชักจูงเป็นตัวอย่างให้บุคคลเดินทางไปในทางมรรคแห่งการฝึกอบรมที่ถูกต้อง²⁰ มีความเป็นกัลยาณมิตร กล่าวได้ว่า เป็นบุคคลที่ควรถือเอาเป็นแบบอย่างที่ดี ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความมีมิตรดี”²¹ “มีสหชาติ”²² “มีเพื่อนดี”²³ ถือได้ว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์²⁴ กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติหรือการศึกษาเรียนรู้เพื่อการเข้าใจความเป็นจริงของโลกและชีวิตนั้น มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ มีความสามารถ และประสบการณ์มาก่อน ให้คำชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง เพื่อการก้าวเดินไปสู่จุดหมายโดยไม่ผิดพลาดให้เกิดการพัฒนาที่มีความเจริญรุ่งเรือง ผู้รู้ทั้งหลายได้ให้ทัศนะต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของครูไว้ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงความสำคัญของครูไว้ว่า ครูเป็นผู้ทำหน้าที่อันประเสริฐสุด เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของสัตว์โลกไปสู่จุดหมายปลายทางที่พึงปรารถนา ครูเป็นสถาบันใหญ่ที่คุ้มครองโลก เช่นเดียวกับศาสนา ครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก เป็นผู้เปิดประตูให้สัตว์ออกจากคอกแห่งอวิชชา ครูเป็นปูชนียบุคคล เป็นที่เคารพสักการะของมนุษย์ เป็นผู้ขึ้นโลกให้งดงาม ความสงบสุขและมีค่า²⁵

ปัญญานันทภิกขุ กล่าวว่า ครูเป็นผู้นำทางวิญญาณ ครูเป็นผู้ประเสริฐ ไม่ใช่ลูกจ้างแต่เป็นผู้นำสัตว์ทั้งหลายไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของชีวิต จึงเป็นปูชนียบุคคลที่คนทั้งหลายเคารพยกย่องเพราะเป็นผู้เป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรมความดี ครูทั้งหลายมีสังกัดอยู่กับพระอรหันต์ ไม่ใช่ลูกจ้าง งานที่ครูทำอยู่เพื่อประโยชน์แก่สังคม เป็นงานที่มีเกียรติยิ่ง ชีวิตของครูจึงเป็นชีวิตที่มีค่า มีราคาสูงเหนือกว่าบุคคลประเภทอื่นทั้งหมด²⁶

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงความสำคัญของครูไว้ว่า คำว่า ครูนั้นมีความสำคัญอย่างมาก เพราะครูเป็นกัลยาณมิตรของนักเรียน เป็นผู้บอกทางเดิน และแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน ครูคนแรกของเราคือพ่อแม่ ซึ่งเป็นบูรพาจารย์ ถ้าในโลกนี้ไม่มีครูคนนี้ คนเราไม่มีทางรอดอยู่ได้²⁷ ซึ่งครูไม่ใช่เพียงแต่สอนหนังสือเท่านั้น แต่ยังสอนจริยธรรมให้ศิษย์เป็นคนดี ซึ่งมีภาระหนักมาก ฉะนั้น ครู

¹⁹ม.ม. 13/589/57.

²⁰อง.จตุกก.อ. 24/21/43-44

²¹ความมีมิตรดี หมายถึง มิตรที่มีคุณธรรม คือศีลเป็นต้น อง.จตุกก.อ. 24/21/43-44.

²²สหชาติ หมายถึง เพื่อนร่วมงานที่ดี อง.ทสก.อ. 3/17/322.

²³เพื่อนดี หมายถึง เพื่อนที่รักใคร่สนทนสนมคุ้นเคยกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน อง.ทสก.อ. 3/17/322.

²⁴ส.ม. 19/2/3.

²⁵พุทธทาสภิกขุ, *การศึกษาคืออะไร*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2521), หน้า 110-111.

²⁶ปัญญานันทภิกขุ, *วิญญาณของความเป็นครู*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2521), หน้า 1-14.

²⁷พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ขอบฟ้าแห่งความรู้*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 3 -37.

จึงมีความสำคัญอย่างมาก เพราะอนาคตของชาติอยู่ในมือครู งานของครู คือ การปั้นคนดีมีศีลธรรม ดังนั้น เราได้ฝากความหวังเกี่ยวกับอนาคตของชาติไว้ในมือครู²⁸

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กล่าวว่า ครูมีความสำคัญเพราะ เป็นผู้สั่งสอนศิลปะวิทยาการแก่นักเรียนทั้งหลาย ครูต้องเป็นผู้มีความรู้ เพราะยิ่งมีความรู้มาก ยิ่งเป็นเครื่องส่งเสริมให้การทำงานของครูดี ยิ่งขึ้น ครูต้องหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ครูจะเป็นกระจกเงาที่เด็กต้องมานั่งจ้อง ครูจึงต้องมีอุปนิสัยดีสำหรับเด็กได้เอาตัวอย่าง เด็กคนใดที่สอนไม่ได้ตั้งใจ ก็คิดว่าเป็นความผิดของเรา ครูยอมไม่พลาเวลาของศิษย์ เรารักเป็นครู เราต้องไม่กลัวเหนื่อย²⁹

จากเนื้อหาที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ครูเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างมาก ในการที่จะมีแบบที่ดีงามหล่อหลอมให้ศิษย์มีความรู้และคุณธรรม เพราะบุคคลที่เป็นครูดีจะต้องมีสติปัญญา ความรู้ ความเฉลียวฉลาด พยายามแสวงหาความรู้เพิ่มเติมให้ทันสมัยอยู่เสมอ มีความรับผิดชอบ พร้อมทั้งจะเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับศิษย์ เป็นคนตรงต่อเวลา มีคุณธรรมประจำใจ ความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กับศิษย์ทุกๆ คน ไม่มีอคติลาเอียง และมุ่งแต่สงเคราะห์ช่วยเหลือศิษย์ทั้งหลายให้เป็นคนดีและมีความรู้ความสามารถ เพื่อรับใช้ประเทศชาติบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้า ด้วยเหตุนี้ ครูจึงมีความสำคัญยิ่งในการยกวิญญานของมนุษย์ทั้งหลายให้สูงขึ้นเปี่ยมไปด้วยคุณธรรม มีบทบาทที่สำคัญในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่สังคมมนุษย์ในทุกด้าน ทุกยุคและทุกสมัย

2.5 ประเภทของอาจารย์

อาจารย์ เป็นผู้สั่งสอนวิชาความรู้ ผู้ฝึกหัดอบรมมารยาทให้แก่ศิษย์ มี 4 ประเภท ได้แก่

1. ปัพพัชชาจารย์ หรือ บรรพชาจารย์ คือ อาจารย์ในการบรรพชา
2. อุปสัมปทาจารย์ คือ อาจารย์ในการอุปสมบท
3. นิสสัยาจารย์ คือ อาจารย์ผู้ให้ศีล
4. อุเทศาจารย์ หรือ ธรรมเทศาจารย์ อาจารย์ผู้สอนธรรม³⁰

จากความของคำว่า ครูอาจารย์ที่ได้กล่าวมานี้ทำให้เราเห็นภาพรวมของคำว่า หน้าที่ของอาจารย์ได้เป็นอย่างดี ในเรื่องทศ 6 ได้กล่าวถึงอาจารย์ไว้ว่า เป็นผู้แนะนำดี ให้เรียนดี ฉะนั้น อาจารย์คือผู้แนะนำศิษย์ในเรื่องราวดีๆ ทั้งหลักการประพฤติปฏิบัติและวิชาการต่างๆ ในการนำไปประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิตตนเองและครอบครัว

นอกจากนั้นยังมีนักวิชาการหลายท่าน ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเภทของครูอาจารย์ไว้ดังต่อไปนี้

²⁸พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), *ครูที่ดีต้องมีธรรมะ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 2.

²⁹เฉลียว บุรีภักดีและคณะ, *ลักษณะครูดี*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตำรวจ, 2520), หน้า 9.

³⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2553), หน้า 540.

ครูตามลักษณะงาน ถ้าหากจำแนกครูออกตามลักษณะงานแล้ว จะได้ครู 4 ประเภท ดังนี้

1) **ครูประจำบ้าน** ได้แก่ มารดาบิดาซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดและถือว่าเป็นครูอันดับ แรกของทุกคน หรือที่เรียกว่า “บูรพาจารย์” โดยหน้าที่ทั่วไป ครูคนแรกที่แท้จริงคือมารดาถัดมาจึง เป็นบิดา แต่ทว่าทั้ง มารดาและบิดามีความใกล้ชิดกับลูกมาก และบุคคลทั้ง 2 ต้องคอยปกป้องดูแลลูกๆ ในเวลาพร้อมๆ กัน เกือบตลอดเวลา จึงยกย่องให้มารดาบิดาเป็นบูรพาจารย์ของลูกเสมอเหมือนกัน³¹

2) **ครูประจำโรงเรียน** ได้แก่ ครูอาจารย์ที่ทำการสอนนักเรียนตามโรงเรียน หรือสถานศึกษา ต่างๆ จะกระทำโดยสำนักหรือด้วยวิญญาณของความเป็นครูอย่างแท้จริง หรือ กระทำตามหน้าที่ที่ได้รับ มอบหมายจากทางราชการ ก็เรียกว่าเป็นครูประจำโรงเรียนทั้งนั้น ครู ประเภทนี้ถ้ากระทำหน้าที่ของครู ด้วยวิญญาณแห่งความเป็นครูแล้ว จะต้องรับภาระการทำงานที่ หนักอยู่ตลอดเวลา เพราะการอบรมสั่ง สอนคนให้เป็นผู้มีความรู้และความประพฤติดีมิใช่เป็นงานที่ง่าย ทั้งนี้เพราะคนที่ครูจะต้องคอยสั่งสอน อบรมนั้นมีหลายประเภทหรือที่เรียกกันว่า “บัวสี่เหล่า” กล่าวคือ มีทั้งชนิดที่ โง่สุดกู่ พอรู้เรื่อง ใกล้เคียงเปรื่องปราด และฉลาดมาก ประกอบกับนิสัยใจคอ ของเด็กที่รับการปลูกฝังอบรมมาจากครอบครัวที่ แตกต่างกันไป

3) **ครูประจำวัด** ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาหรือนักบวชในศาสนาอื่นๆ ที่มีความรู้ ความเข้าใจหลักคำสอนในศาสนาของตนอย่างเพียงพอ แล้วทำหน้าที่เผยแผ่ หลักธรรมคำสอนเพื่อให้ ประชาชนมีศีลธรรมคุณธรรมประจำใจ เป็นชีวิตที่มีคุณธรรมและคุณภาพ สามารถดำเนินชีวิตของตนอยู่ ในสังคมได้อย่างมีความสุข

4) **ครูประจำโลก** ได้แก่ พระบรมศาสดาของพระพุทธศาสนา และศาสดาของศาสนาต่างๆ ที่ได้ค้นพบหลักธรรมคำสอนอันประเสริฐ แล้วนำหลักธรรมนั้นๆ มาเผยแผ่ อบรมให้มวลมนุษย์ในโลกได้รู้ เรื่องได้เข้าใจ และนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อความสุขความเจริญ และความร่มเย็นแห่งชีวิต³²

ครูอาจารย์มีบทบาทมากในโรงเรียนสถาบันการศึกษา บทบาทที่ครูอาจารย์จะต้อง กระทำต่อ ศิษย์ ในสถานศึกษา จะต้องเป็นบทบาทของครูที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี สม่่าเสมอต่อเด็ก แม้จะทำโทษเด็ก ว่ากล่าว ตำหนิติเตียน หรือการลงทัณฑ์ ครูอาจารย์จะต้องมีเหตุผล ไม่แสดง ความโมโห น้อยใจออกมา ควรรู้จักวิธีอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ ให้เข้าใจเจตนาที่ดีของครู ว่าการทำโทษนี้ เพื่อหวังให้ลูกศิษย์ดีต่อไปใน อนาคต การทำโทษควรเป็นการทำโทษที่เป็นการสร้างสรรค์ ไม่ใช่การทำลายให้เด็ก เจ็บตัว เป็นต้น หรือ ว่ากล่าวเด็กด้วยการใส่อารมณ์ โมโหและพูดจาอย่าง รุนแรง ไม่สุภาพ ฉะนั้นครูจะต้องเป็นครูแบบที่ดี ให้กับศิษย์ในสถานการศึกษาในทุกๆ อิริยาบถ ไม่ว่าจะการแต่งกาย นิสัย การสอน การพูดคุย การ ขยันหมั่นเพียรการปฏิบัติตนตรงต่อเวลา การเอาใจใส่ การอบรมสั่งสอนศิษย์ ครูจะต้องกระทำสม่าเสมอ และจะต้องสร้างสัมพันธ์ภาพกับลูกศิษย์ทุกคนในชั้น

เท่านั้นไม่พอจะต้องสร้างสัมพันธ์ภาพไปถึงพ่อแม่ด้วย และมีสัมพันธ์ภาพกับเพื่อน ครู ภารโรง ผู้บังคับบัญชาด้วย ตลอดจนประชาชนในชุมชน สิ่งใดที่กระทำแล้วถือว่าเป็นการสร้างสรรค์ เป็นการ

³¹ ยนต์ ชุมจิต, *ความเป็นครู*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, 2558), หน้า 21.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

พัฒนาให้สังคมเจริญ ครูควรกระทำสิ่งนั้น เช่น ให้ความร่วมมือต่อสังคม ทำบุญ อบรมสั่งสอนศิษย์ และประชาชนในสังคมในชุมชน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความ สุขภาพ มีศิลป์ในการสนทนา รู้จักขณะใจคน มีน้ำใจ มีวิธีการพัฒนาโรงเรียนให้เจริญ จัดบริการ แนะนำที่ดีให้เด็กและประชาชน เป็นตัวอย่างที่ดีในการรักษาความสะอาดของห้องเรียน บริเวณโรงเรียน ห้องอาหาร ห้องสมุด มีความขยันหมั่นเพียรในการสอน และการประเมินผล และติดตามผลนักเรียน จัดสวัสดิการที่มีประโยชน์ให้เด็กและผู้ปกครอง จัดโครงการที่เป็นการพัฒนา ต่อบุคลิกภาพ พัฒนาบ้านเรือน พัฒนาการเกษตร และสหกรณ์ให้ประชาชน เป็นโครงการร่วมกันกับชุมชน เป็นต้น

ครูตามคุณภาพและแรงจูงใจ ถ้าหากจะจำแนกครูออกตามคุณภาพและแรงจูงใจ สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) **พวกก้าวหน้า (The Upward-mobiles)** ได้แก่ ครูที่มีความรู้ความเข้าใจวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของสถาบันการศึกษาเป็นอย่างดี และสามารถกระทำตัวให้เป็น ประโยชน์แก่สถาบันได้อย่างเต็มที่ ครูประเภทนี้ มักจะมองสถาบันและผู้บริหารในแง่ดีเสมอ ไม่ว่าต่อหน้าหรือลับหลัง รวมความว่า ครูประเภทนี้ มีเจตคติที่ดีต่อสถาบันและปฏิบัติงานอย่างเต็ม ความสามารถตลอดเวลา

2) **พวกเฉยเมย (The Indifferents)** ได้แก่ ครูที่ไม่ใยดีต่อความสำเร็จในงาน หรืออำนาจที่ควรมีหรือควรได้จากการดำรงตำแหน่งต่างๆ ในสถาบัน พวกนี้มักมุ่งหารายได้พิเศษ นอกสถาบัน คงยึดเอาสถาบันเป็นเพียงศาลาพักร้อนชั่วคราวเท่านั้น บทบาทที่พวกนี้ต่อสถาบัน น้อยมาก คงมาทำงานประจำไปตามปกติพอให้สิ้นวัน งานที่เขาทำให้สถาบันนั้นมันน้อยไม่คุ้มกับ เงินเดือนและเวลาที่เหลือหรือนอกเวลาทำงานของเขาจะเป็นของเขาแท้ๆ โดยไม่ยอมสละให้แก่สถาบันโดยเด็ดขาด

3) **พวกผสม (The Ambivalents)** ได้แก่ ครูที่ในหัวใจนั้นอยากได้รับความสำเร็จในงานอยากดำรงตำแหน่งที่มีเกียรติและมีอำนาจในสถาบันนั้น พวกนี้ต้องการความมั่นคงในการทำงาน ต้องการให้ผู้บริหารรักและ สนับสนุน แต่พวกนี้ขาดความสามารถในการปรับตัว เวลาทำงานก็ทำไปอย่างนั้นเอง ไม่มีอะไร

ครูตามคุณธรรม การจำแนกครูออกตามลักษณะคุณธรรมของความเป็นครู สามารถทำได้เป็นประเภท ดังต่อไปนี้

1) **เปลือกครู** ครูประเภทนี้จัดได้ว่าเป็นครูด้วยในด้านคุณธรรมของความเป็น ครูอย่างยิ่ง ทั้งนี้ อาจเกิดจากการที่มีได้มีศรัทธาจะมาเป็นครูตั้งแต่แรกเข้าเป็นนักศึกษาครู อาจเกิดจากสิ่งแวดล้อม ชักจูงให้มีพฤติกรรมบางอย่างที่ทำลายภาพลักษณ์ของความเป็นครูหรือมีฉะนั้น ก็เกิดจากนิสัยอันถาวรที่ติดตัวมาก็เป็นได้ ครูประเภทเปลือกครูนี้ มีวิญญาณครูน้อยมาก จะทำการสอนไปวันๆหนึ่ง เพียงเพื่อให้วันเวลาผ่านไป ไม่คำนึงว่า ศิษย์ของตนจะดีหรือช่วยอย่างไร ดังนั้น จึงเปรียบครูประเภทนี้เสมือนเปลือกไม้ซึ่งหาคุณค่าอันสำคัญได้น้อย บางครั้งอาจไร้ค่ากว่าเปลือกของต้นไม้บางชนิดเสียด้วยซ้ำ เพราะเปลือกไม้บางชนิดยังให้ประโยชน์ในการนำมาทำเป็นตัวยาสุมุนไพรรักษาโรคบางชนิดได้ ต่อไปนี้ จะได้ยกตัวอย่างพฤติกรรมของครูประเภทเปลือกครูมาให้เป็นการศึกษาและขอเข้าใจและขอให้เข้าใจว่า พฤติกรรมที่นำมากล่าวในที่นี้เป็นเพียงตัวอย่างเท่านั้น เช่น

- มาโรงเรียนสายเป็นประจำ - ไม่สร้างเมมาเข้าห้องสอน
- งานไม่ทำเอาแต่คุย - หนีไปนอนยามเมื่อเพลอ
- ทำงานชู้ยตลอดเวลา - พูดเพื่อเจ้อกับศิษย์
- ชอบดุด่าเด็กไร้เหตุผล - ดัดจริตเจรจา
- งานของตนทำไม่เป็น - เจ้านายมาทำเป็นขยัน
- เข้าจดเย็นกินแต่เหล้า - วันทั้งวันไม่อยู่ที่
- หาความดีโดยไม่สอน - บ่นออกจู้จี้
- เล่นละครหลอกเจ้านาย - เป็นหนีเกินตัว
- ไปค้าขายเวลาราชการ - ชอบมั่วแต่อบาย
- ทำหย่อนยานเป็นพ่อพระ - ไม่ชวนชวยหาความรู้
- เอาชนะระราน - อยู่เป็นครูไปวันๆ
- ชอบชุกงานไว้ตลอด³³

2) **เนื้อครู** ครูประเภทนี้นับได้ว่าเป็นครูที่มีคุณธรรมของความเป็นครูกว่าครู ประเภทแรก มีความรับผิดชอบในหน้าที่การงานดีขึ้น กล่าวคือ พยายามทำหน้าที่การงานที่ได้รับ มอบหมายได้สำเร็จ ทำการสอนเด็กตามหน้าที่ ตามกำหนดเวลา เมื่ออยู่นอกเวลาแล้วไม่สนใจในการอบรมสั่งสอนศิษย์จะดีอย่างไรไม่สนใจ ถ้าเป็นนอกเวลาหากการสอนจะไม่สนใจ ในเวลาทำการสอนก็จะเน้นแต่เนื้อหาตามหลักสูตรเป็นประการสำคัญ ไม่มีการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรม ในการสอน เช่น ถ้าสอนวิชาคณิตศาสตร์ก็จะเน้นแต่เนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ ถ้าสอนศิลปะก็จะเน้น แต่ความรู้ความสามารถในทางศิลปะโดยเฉพาะเท่านั้น เป็นต้น อย่างไรก็ตามครูประเภทนี้ยังนับได้ว่า มีความดีมากกว่าครูประเภทเปลือกครู เพราะมีคุณธรรมสูงกว่า จึงเปรียบเทียบกับเนื้อไม้ ซึ่งมีประโยชน์ในการใช้สอยมากกว่าเปลือกไม้ ตัวอย่างพฤติกรรมของครูประเภทเนื้อครู เช่น

- สอนหนังสือตามหลักสูตร - ของไทยๆ ไม่นิยม
- มักไม่พูดเรื่องจรรยา - ชอบชื่นชมกับของนอก
- ถึงเวลาก็มา - ใช้วิธีบอกเวลาสอน
- ได้เวลาก็กลับ - ไม่เอื้ออาทรต่อศิษย์
- ไม่ส่ำทับคุณนิสัย - ไร้ความคิดสร้างสรรค์
- เรื่องวินัยไม่กล้าเน้น - ทำงานทุกวันตามหน้าที่
- ทำไม่เป็นแต่สอนได้ - ขนบธรรมเนียมประเพณีไม่สนใจ
- ชอบแต่งกายนำสมัยๆ

3) **แก่นครู** ครูประเภทนี้ เป็นครูที่มีคุณธรรมของความเป็นครูสูง เป็นครูในอุดมคติ เป็นครู เพราะมีศรัทธาในอาชีพครูอย่างแท้จริง เมื่อเข้ามาศึกษาเล่าเรียนก็ตั้งใจศึกษาเล่า เรียนอย่างเต็มกำลัง

³³เรื่องเดียวกัน, หน้า 23-24.

ความสามารถ เมื่อสำเร็จการศึกษาออกไปแล้วก็ไปประกอบวิชาชีพครูด้วยสำนึก³⁴ ในบทบาทหน้าที่ของครูที่ดีตลอดเวลา ครูประเภทนี้เปรียบเสมือนแก่นไม้ซึ่งมีความมั่นคงแข็งแรงและมีคุณค่าต่อการใช้สอยมากกว่าเนื้อไม้ หากสถาบันวิชาชีพครูมีครูประเภทนี้มากๆ จะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในทางวิชาชีพ ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว ตัวอย่างพฤติกรรมของครูประเภทแก่นครู เช่น

- มาโรงเรียนแต่เช้า - ไม่เป็นฝึการพนัน
- กลับถึงเหย้าเมื่อเย็น - ขยันอบรมศิษย์
- สอนศิษย์ให้คิดเป็น - เป็นมิตรกับทุกคน
- ทำตัวเช่นที่สอนศิษย์ - ใฝ่บอ่านตำรา
- ไม่ติดสุรา - คั่นคว้าหาความรู้
- ไม่เป็นขี้ยาติดบุหรี่ - กตัญญูทเวท
- หนี้สินไม่มี (มากเกินไป) - เอื้ออารีมิตรสหาย
- กินพอดีไม่ฟุ้งเฟ้อ - ไม่แต่งกายนำสมัย
- ไม่เพื่อเจอนินทา - ทำจิตใจเบิกบาน
- ใ้เวลาสอนเพิ่ม - พุดอ่อนหวานน่าฟัง
- สอนซ่อมเสริมเด็กเรียนช้า - ยินดีนั่งเป็นผู้ดี
- มีเมตตากับทุกคน - ไม่ชุกชนมัวโลกีย์

ครูตามอัตรา การจำแนกประเภทของครูตามอัตรา หมายถึง การพิจารณาประเภทของครูตามตัวตน ของครู ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) ครูที่เป็นบุคคล หมายถึง ครูที่มีตัวตน ซึ่งได้แก่บุคคลต่างๆ ต่อไปนี้ 1) มารดา บิดา ซึ่งเป็นครูคนแรกของลูก 2) ผู้อุปการะเลี้ยงดูหรือญาติผู้ใหญ่ 3) ครูตามระเบียบประเพณี ทางการศึกษาของสังคม 4) พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นผู้อบรมจิตใจให้แก่ผู้มีจิตศรัทธา เลื่อมใส 5) เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้านใกล้เคียง หรือเพื่อนร่วมชั้นเรียน 6) ผู้ที่มีเมตตากรุณา หวังดี ให้คำแนะนำสั่งสอนหรือชี้แนะให้ทางที่ถูกที่ควร 7) ผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า ซึ่งตัวเรา ต้องมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วย 8) บุคคลที่ไม่หวังดีหรือเป็นศัตรู เป็นครูเราได้ ทำให้เราต้องคิด ทบทวนพฤติกรรมหรือการกระทำบางสิ่งบางอย่างของบุคคลนั้นๆ หรือแม้แต่พฤติกรรมของเราที่จะปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านั้น 9) ตนเอง เป็นครูให้ตนเองได้ โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่ได้สะสมไว้เป็นครูของตนเอง 10) พระบรมครูสูงสุด คือพระพุทธเจ้า แม้จะปรินิพพานนานไปแล้ว ถือว่าเป็นครูของปวงชนชาวพุทธ

2) ครูที่ไม่ใช่บุคคล หมายถึง สิ่งของและพฤติกรรมต่างๆ ที่มีผลหรืออิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของคน ทำให้บุคคลนั้นสามารถนำไปเป็นแบบกระบวนพฤติกรรมในการทำงาน หรือการดำรงชีวิต เช่น

1. การงานที่ทำจนมีความเชี่ยวชาญหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามีทักษะ นำมาเป็น ครูได้ เพราะสามารถนำเอาวิธีการทำงานนั้นๆ มาเป็นบรรทัดฐานในการทำงานต่อไป

³⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

2. ความผิดพลาดในการทำงานหรือความผิดพลาดในอดีต นำมาเป็นครูได้ เพราะเป็นเครื่องชี้ว่ามีให้บุคคลกระทำในสิ่งนั้นอีก ซึ่งโบราณท่านเรียกว่า “ผิดเป็นครู”

3. ปัญหาหรืออุปสรรคในการทำงานที่ผ่านมา เมื่อผ่านพ้นปัญหาหรืออุปสรรค นั้นๆ ได้ ย่อมใช้เป็นแนวทางในการทำงานหรือแก้ปัญหาในลักษณะเดียวกันได้ หรือมีฉะนั้นเมื่อพบปัญหาหรืออุปสรรคในลักษณะเดียวกัน ก็จะได้เลือกวิธีการใหม่ ไม่ต้องเสียเวลาในการคิดแก้ปัญหาอื่นๆ อีกต่อไป

4. ประสบการณ์ทุกอย่างในชีวิต ทั้งสมหวังและผิดหวัง สามารถใช้เป็นครูให้ ชีวิตของตนเอง เพื่อดำเนินชีวิตต่อไป

5. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพทั้งหลายทั้งปวง เช่น ที่อยู่อาศัย ที่ทำงาน บริเวณ อาคาร สถานที่ รวมทั้งธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ย่อมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้อยู่อาศัยในที่นั้น เช่น ถ้าหากที่อยู่อาศัยสะอาดเรียบร้อยเป็นระเบียบ ก็จะทำให้ผู้อยู่อาศัยในที่นั้นๆ เป็นบุคคลที่มีนิสัยประณีตบรรจง รักความเป็นระเบียบเรียบร้อยไปด้วย เป็นต้น

6. ความเดือดเนื้อร้อนใจหรือความทุกข์ทรมานทั้งกายและใจ ย่อมเป็นครูสอนให้คนนั้นเป็นผู้มีความอดทนอดกลั้น ต่อผู้ตื้นร้นเพื่อเอาชนะความเดือดร้อนนั้นๆ ทั้งนี้เพื่อให้ชีวิตของตนดีขึ้น³⁵

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การให้การศึกษาของครูนั้น ไม่จำเป็นต้องอยู่ในระบบของสถาบันการศึกษาเสมอไป แต่อาจอยู่นอกสถาบันการศึกษาก็ได้ เช่น พ่อแม่ ญาติพี่น้อง และคนในสังคมก็สามารถให้การศึกษาแบบนอกระบบได้ อาจเริ่มต้นที่สถาบันครอบครัว ซึ่งมีมารดาและบิดาเป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอน เพื่อให้รู้จักการสนทนาที่ดี และสามารถสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนกระทั่งรู้จักการประกอบอาชีพ ตลอดจนการวางกิจกรรมารยาททางสังคม ขึ้นต่อไปก็เป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยมีครูอาจารย์เป็นผู้อบรมสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ต่างๆ ที่นอกเหนือจากบิดามารดาจะให้ได้ เป็นหลักวิชาการที่กว้างขวาง โดยครูให้คำชี้แนะ และแบบอย่างในการประพฤติตนในชีวิตประจำวัน

2.6 หน้าที่ของอาจารย์

ครูอาจารย์ ผู้ที่ทำหน้าที่สั่งสอนหรือให้การศึกษา (ครูอาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม) พึงประกอบด้วยคุณสมบัติและประพฤติตามหลักธรรมดังนี้

1. ปิโย น่ารัก คือ มีความเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจให้ผู้เรียนอยากเข้าไปปรึกษาได้ถาม

2. ครุ นำเคารพ คือ เป็นผู้หนักแน่นถือหลักการเป็นสำคัญและมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่น เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

³⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

3. ภาพนิโย นำเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ๋ยอ้างและรำลึกถึงความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

4. วดตา จ รู้จักพูดให้ได้ผล คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่า เมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

5. วจนทขโม อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำ วิพากษ์วิจารณ์ อดทนชี้แจงเรื่องต่างๆ อดทนฟังได้ไม่เบื่อหน่าย ไม่ฉุนเฉียว

6. คมภีรณจ ถถ กตดา แถลงเรื่องลาสิกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยากให้เข้าใจได้และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไป

7. โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนไปในฐานะ คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหล ไม่สมควร³⁶

ครูอาจารย์ ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ 5 ประการซึ่งมีเนื้อหาในคัมภีร์ ดังนี้

1. ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดีนำเรื่องที่ดีมาอบรมสั่งสอนต่อศิษย์ ตลอดจนถึงอุบายวิธีในการแนะนำ ที่สามารถความยอมรับนับถือให้เกิดขึ้นแก่นักเรียนของตน

2. ให้เรียนดีสอนให้เข้าใจแจ่มแจ้งเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาการทางด้านต่างๆ มีความรู้ชำนาญในศาสตร์ที่จะต้องใช้ในการดำรงชีวิต ให้เกิดความรู้ดี ความคิดดี และความสามารถที่ดี โดยมีคุณธรรมเป็นหลักในการดำรงชีวิตของศิษย์เหล่านั้นเป็นต้น

3. บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดีไม่ปิดบังอำพราง ครูที่ดีที่มีจิตวิญญาณของความเป็นครูที่ดีจริงๆ ควรสอนศิษย์ของตนให้เต็มที่ตามขอบข่ายเนื้อหาของวิชาที่กำหนดไว้

4. ยกย่องให้ปรากฏมิตรสหายหมู่คณะเป็นการเชิดชูความรู้ ความคิด ความสามารถ และคุณธรรมของศิษย์ตนให้ประจักษ์แก่สายตาของบุคคลอื่นๆ เป็นการสร้างขวัญ และกำลังใจของศิษย์ ให้มีฉันทะอุตสาหะที่จะปฏิบัติความดีต่อไป และยังเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นเร่งเร้าให้ผู้อื่นถือ ปฏิบัติตาม เพื่อที่จะได้รับการยกย่องเช่นเดียวกับศิษย์ที่ได้รับยกย่องไปแล้ว

5. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลายให้รู้จักรักษาตนในอันที่จะดำเนินชีวิตและพร้อมที่จะให้การอนุเคราะห์แก่ศิษย์ ช่วยเหลือป้องกันอันตรายที่จะเกิดแก่ศิษย์ของตน³⁷

หน้าที่ของครูอาจารย์ ในการอบรมสั่งสอน จะต้องตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรมที่ เรียกว่า ธรรมเทศกธรรม 5 ประการ คือ

1. อนุพุทพิกถา สอนให้มีขึ้นตอนถูกลำดับ คือ แสดงหลักธรรมเนื้อหาตามลำดับความยากง่าย ลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

³⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), อ้างแล้ว, หน้า 63-64.

³⁷ที่.ปา. 16/200/79.

2. ปริยายทศสาวี จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล คือ ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น อธิบายยกเยื้องไปต่างๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

3. อนุพหุตา ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี คือ สอนด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

4. อนามัยสันดร ไม่มีจิตเพ่งเล็งเห็นแก่อาภิส คือ สอนเขามิใช่มิใช่มุ่งที่ตนจะได้ลาภ สินจ้างหรือผลประโยชน์ตอบแทน

5. อนุปหัจจ วาจจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถแสดงธรรม ไม่ยกตนไม่เสียดสีชมผู้อื่น³⁸

ครูอาจารย์ ผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนควรต้องมีความรู้ และลักษณะพิเศษที่นอกเหนือครูวิชาการต่างๆ เช่น ครูผู้สอนต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการสื่อสาร และส่งต่อให้แก่เด็กที่ยังมีความสับสนกับกฎเกณฑ์ในสังคม งานอบรมสั่งสอนจึงมิใช่งานที่ทำได้โดยง่าย ครูในฐานะที่เป็นผู้อบรมสั่งสอนนั้นคือ การช่วยในการขยายเจตคติของศิษย์ต่อกฎเกณฑ์ และพฤติกรรมให้กับศิษย์ด้วย³⁹

ครูอาจารย์ผู้อบรมสั่งสอน มีบทบาทสำคัญต่อจิตใจของศิษย์มาก เพราะศิษย์มักจะเลื่อมใสศรัทธาผู้ใหญ่ที่มีการศึกษาสูง มีเหตุผลอันสมควรว่าจะเป็ฝ่ายใด และแม้แต่พนักงาน นักการภารโรงก็มีบทบาทในการส่งเสริมศิษย์ มากบ้าง น้อยบ้าง ตามปริมาณที่เกี่ยวข้องกับศิษย์ และหลักการ ที่ส่งเสริมให้กับศิษย์มี ดังนี้

1. ทำตนให้เป็นที่รักไว้วางใจและเลื่อมใสศรัทธาของศิษย์
2. ต้องมีเหตุผลไม่ใช้อารมณ์ในการลงโทษและให้รางวัลแก่ศิษย์
3. กระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี
4. ลดการควบคุมศิษย์โดยตรง⁴⁰

เมื่อกล่าวโดยนัยตรงกันข้าม ถ้าอาจารย์ไม่อนุเคราะห์ลูกศิษย์ หรือไม่ทำหน้าที่ของตน มีลักษณะ ดังนี้

- 1) ทำการสอนไม่ดี คือไม่มีความชำนาญการสอนๆ สอนไม่เป็น และมีความประพฤติไม่เหมาะสมกับฐานะที่เป็นครูอาจารย์
- 2) ไม่ให้เรียนดี ไม่มีความเอาใจใส่นักเรียนด้วยดี ไม่มีคุณธรรมในวิชาชีพ
- 3) ไม่สอนศิลปวิทยาให้แก่ลูกศิษย์โดยสิ้นเชิง ปิดบังอำพรางความรู้เอาไว้ ไม่มีความจริงใจ ไม่มีความสุจริตต่อหน้าที่ความเป็นครู
- 4) ครูอาจารย์ไม่ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูง ไม่ยกย่องให้กำลังใจเมื่อลูกศิษย์ทำความดี เรียนด้วยดี ไม่มีน้ำใจเมตตาปราณีที่ดีต่อลูกศิษย์

³⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

³⁹ภณิดา คุสกูล, พัฒนาการจริยธรรม เอกสารการสอนชุดวิชาจริยศึกษาหน่วยที่ 1-5, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2527), หน้า 745.

⁴⁰ดวงเดือน พันธุนาวัน, การพัฒนาจริยธรรม ตำราจิตวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522), หน้า 17-23.

5) ไม่ให้ความช่วยเหลือและปกป้องลูกศิษย์จากอันตรายทุกทิศทุกทาง⁴¹

เช่น ตัวอย่างในภาคผนวก การจัดการศึกษายังไม่สมบูรณ์ การศึกษามุ่งสอนให้คนฉลาดเพื่อพัฒนาด้านวัตถุ แต่ขาดคุณธรรมทั้งในระดับพื้นฐานและระดับสูง เช่น ความมีระเบียบวินัย ความสำนึกในหน้าที่ ความรับผิดชอบ ฯลฯ ระบบการศึกษาไม่เอื้ออำนวยต่อการส่งเสริมคุณค่าทางจริยธรรมแม้แผนการศึกษาาระบบใหม่จะเน้นด้านจริยธรรมแต่การพัฒนาด้านจริยธรรมให้มีการปลูกฝังตั้งแต่เด็ก โดยเริ่มจากการเลี้ยงดูจากภายในครอบครัวการพัฒนาจริยธรรมเป็นงานที่ต้องประสานจากองค์กรทุกฝ่าย⁴²

จุดอ่อนของการสอนจริยธรรม มีสาเหตุมาจากการสอบจริยธรรมเพื่อให้เกิดความรู้ ความจำ เพื่อตอบคำถามและทำข้อสอบได้ มิได้เน้นให้มีการปฏิบัติจริงและมองเห็นคุณค่าของพฤติกรรมด้านจริยธรรมที่เหมาะสม ยังไม่มีแนวคิดและสื่อการเรียนการสอนที่จะพัฒนาพฤติกรรมด้านจริยธรรมของบุคคลให้ลดความเห็นแก่ตัว ครูผู้สอนวิชาจริยธรรมต้องมีคุณภาพ มีความรู้ ความสามารถเข้าใจหลักจริยธรรมอย่างลึกซึ้ง เป็นต้นแบบที่ดีให้กับลูกศิษย์ได้ การสอนคุณธรรมจริยธรรมนั้นมักเข้าใจว่าเป็นวิชาที่ง่าย ไม่มีความสำคัญ ใครๆ ก็สอนได้ เอกสารประกอบการเรียนการสอนและสื่อการสอนมีจำนวนน้อย ไม่เพียงพอและไม่แพร่หลาย เป็นต้น

สภาพปัจจุบันการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนานั้น ประสบปัญหาหนัก โดยเฉพาะเนื้อหาต่างๆ ครูสอนให้นักเรียนท่องจำเนื้อหาตามหนังสือ จดตามหนังสือ แล้วก็สอบทำให้นักเรียนเบื่อและไม่สนใจเรียนวิชาพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องทศกัณฐกนักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในเรื่องดังกล่าวต่ำ นักเรียนไม่ค่อยสนใจเรียน และครูขาดเอกสารประกอบการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ขาดแคลนแผนการสอนที่เน้นกระบวนการปฏิบัติและการสอน เนื่องจากครูต้องรับภาระมาก ทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ส่วนปัญหาการเรียนการสอนที่สำคัญได้แก่ ครูส่วนมากไม่ค่อยเข้าใจในเนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนา ไม่ค่อยเข้าใจจุดประสงค์การเรียนการสอน ขาดคู่มือหลักสูตรเอกสารและสื่อในการจัดการเรียนการสอน และขาดความชำนาญในการจัดกิจกรรมและวัดผล ส่วนแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้แก่ ครูผู้สอนส่วนมากต้องการให้ผู้บริหารหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจัดเตรียมคู่มือหลักสูตรและเอกสารตามโรงเรียนตามชนบทที่ขาดแคลนให้เพียงพอและทันเวลาเปิดโรงเรียน และควรจัดให้มีการอบรมหรือประชุมสัมมนาเกี่ยวกับหลักสูตรตลอดจนการวัดผลและประเมินผลวิชาพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอเพื่อนำมาพัฒนาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาต่อไป

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพและได้ผลตามหลักสูตรนั้น ครูผู้สอนต้องมีการพัฒนาแผนการสอนและสื่อการสอน อีกทั้งต้องใช้เทคนิคและกลวิธีในการสอนโดยการนำสื่อเข้ามาช่วยในการเรียนการสอน ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่จะกระตุ้นให้นักเรียนสนใจและเอาใจใส่ต่อบทเรียน อีกทั้งจะช่วยให้นักเรียนมีความเข้าใจบทเรียนดียิ่งขึ้น กระทรวงศึกษาธิการควรมีการสนับสนุนให้มีการพัฒนาแผนการสอนอย่างแพร่หลายและจริงจังเพื่อให้มีการพัฒนาสื่อการเรียนให้ผู้เรียนมีความรู้ซาบซึ้งใน

⁴¹ เตือน คำติ, อ้างแล้ว, หน้า 165.

⁴² ชัยวัฒน์ อุตพัฒน, *จริยศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543), หน้า 31-35.

การสอนทุกประเภทและทุกรูปแบบอย่างต่อเนื่อง ต้องมีการวิเคราะห์หาจุดประสงค์และเลือกขบวนการเรียนการสอนที่เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ ครูต้องคิดค้นและแสวงหาแนวทางพัฒนาแผนและสื่อการเรียนรู้อื่นๆ มาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน⁴³

จะเห็นได้ว่า หน้าที่ของอาจารย์นั้น เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจ ตั้งแต่ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี นำเรื่องที่ดีมาอบรมสั่งสอนต่อศิษย์ ให้เรียนดีสอนให้เข้าใจแจ่มแจ้งเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาการทางด้านต่างๆ บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดีไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องให้ปรากฏมิตรสหายหมู่คณะเป็นการเชิดชูความรู้ ความคิด ความสามารถ และ คุณธรรมของศิษย์ตนให้ประจักษ์แก่สายตาของบุคคลอื่นๆ เป็นการสร้างขวัญ และกำลังใจของศิษย์ ให้มีฉันทะอุตสาหะ ที่จะปฏิบัติความดีต่อไป ตลอดจนถึงทำความป้องกันในทิศทั้งหลายให้รู้จักรักษาตนในอันที่จะ ดำเนินชีวิต

2.7 คุณลักษณะของอาจารย์ที่ดี

คุณลักษณะของครูอาจารย์ที่ดี มีดังนี้

1. สันตสันนา ชี้ให้ชัด จะสอนอะไรก็ชี้แจงเหตุผลแยกแยะอธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจดังจูงมือไปเห็นกับตา

2. สมาทปนา ขวนให้ปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรทาก็บรรยายให้มองเห็น ความสำคัญและซาบซึ้งในคุณค่าเห็นสมจริงจนผู้ฟังยอมรับ อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ

3. สมุตเตชนา ใ้ให้กล้า คือ ปลุกให้คิดคักเกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจแข็งแรง มั่นใจที่จะทำให้เสร็จไม่กลัวเหน็ดเหนื่อย ยากล้าปาก

4. สัมปหังสนา ปลุกให้ร่าเริง คือ ทำบรรยากาศให้สนุกสนานแจ่มใส เบิกบานใจ ให้ผู้ฟัง แซ่มนขึ้น มีความหวัง มองเห็นผลดีและทางสำเร็จ ง่ายๆ สอนให้แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้ากล้า ร่าเริง⁴⁴

การอบรมสั่งสอนจะดีหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับครู อาจารย์ผู้สอน ซึ่งจะเป็นผู้ได้รับความนิยมนศรัทธาและความสนใจจากผู้เรียน ตรวจสอบตนเอง 3 ประการ ดังนี้

1. สอนด้วยความรู้จริง ทำได้จริง จึงสอนเขา
2. สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจ แจ่มด้วยปัญญาของตนเอง
3. สอนให้ได้ผล สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้นๆ จริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริงๆ⁴⁵

สถานศึกษาจะต้องคัดเลือกครูอาจารย์ที่ทำหน้าที่สอนจากผู้ที่มีคุณสมบัติและบุคลิกภาพ ดังนี้

1. เป็นผู้มีความศรัทธาในความเป็นครูอย่างแท้จริง

⁴³พระเอกเพชร เสาร์ทอย, “การพัฒนาแผนและสื่อการเรียนรู้อื่นๆ เรื่องทศ 6 วิชาพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), 2547, หน้า 2.

⁴⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

⁴⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

2. เป็นผู้มีความวินัย จรรยา มารยาทของครูตามระเบียบที่ดำรงของครู
3. มีความรู้ในเรื่องวิชาการศึกษา จิตวิทยาการศึกษา พัฒนาการและการเรียนรู้ ของบุคคล

จิตวิทยาแนะแนว

4. มีความรักพอใจในการสอน
5. มีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตร เนื้อหาวิชาที่ตนเองรับผิดชอบในการสอน เป็นอย่างดี
6. มีบุคลิกภาพและความประพฤติเหมาะสมและสอดคล้องไม่ขัดกับหลักสูตรเนื้อหาวิชาที่ตน

สอนศิษย์

7. มีความยิ้มแย้ม แจ่มใส อธิบายดี เป็นกันเองกับศิษย์มีอารมณ์เยือกเย็น
8. มีความยินดีต้อนรับและให้ความสะดวกแก่ศิษย์ อุทิศเวลาให้ศิษย์ผู้ติดต่อกับ : อนุเคราะห์ใน

งานของตน และขอคำแนะนำต่างๆ

9. มีศิลปะในการฟัง มีความอดทน มีทักษะในการฟัง และยินดีเป็นผู้ฟังให้โอกาส ระบาย ความทุกข์ เมื่อมีปัญหาขัดข้องใจอารมณ์ และความรู้สึกสะท้อนใจต่างๆ

10. เป็นผู้ที่มีบุคลิกลักษณะดี กระฉับกระเฉง ว่องไว วางใจ มองโลกในแง่สร้างสรรค์⁴⁶

ครูอาจารย์ถือเป็นกัลยาณมิตร เป็นบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะอบรมสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปตามมรรคาแห่งการฝึกฝน อบรม อย่างถูกต้อง ดังนั้นมารดาบิดาผู้ปรารถนาความเจริญของบุตร ควรมอบบุตรให้เป็นครูอาจารย์ให้อบรมสั่งสอนถ่ายทอดวิชาความรู้ นับว่าเป็นผู้มีพระคุณแก่ศิษย์อย่างมหาศาล ควรที่ศิษย์จะทำคารวะ และปฏิบัติต่อครูอาจารย์ ดังข้อปฏิบัติที่ปรากฏในทศ 6 นี้

นอกจากนี้ในพระพุทธศาสนา ยังมีคำเรียกหน้าที่ของอาจารย์ ซึ่งผู้วิจัยได้นิยามคำว่า หน้าที่ของอาจารย์ เพื่อใช้ในงานวิจัยนี้ 2 คำ คือ 1) การสอน/การพำสอน 2) การฝึกฝน/การฝึกอบรม มีรายละเอียดดังนี้

1. การสอน/การพำสอน หมายถึง อาจารย์ผู้ทำหน้าที่ด้วยการสอน/การพำสอน ซึ่งมีความเป็นมาหรือเหตุเรื่องการทำหน้าที่ของอาจารย์ต่อศิษย์มีความเป็นมาอยู่ว่า สมัยหนึ่ง พระอุปัชฌาย์ทั้งหลายไม่ประพฤติชอบในสังฆวิহারิก บรรดาภิกษุที่เป็นผู้มักน้อยต่างพากันเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า ไฉน พระอุปัชฌาย์ทั้งหลายจึงไม่ประพฤติชอบในสังฆวิহারิก แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระพุทธเจ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสอบถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชาวว่าอุปัชฌาย์ทั้งหลาย ไม่ประพฤติชอบในสังฆวิহারิก จริงหรือ

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า จริง พระพุทธเจ้าข้า

⁴⁶ชาเรื่อง วุฒิจันทร์, หลักการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2524), หน้า 125-126.

พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงรับสั่งธรรมมีลักษณะกิริยาทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุ นั้นแล เราจักบัญญัติสัทธีวิหาริกวัตรแก่อุปัชฌายะทั้งหลาย โดยประการที่อุปัชฌายะทั้งหลายพึงประพฤติ ชอบในสัทธีวิหาริก⁴⁷

อาจารย์คือผู้สอนหรือผู้ให้ความรู้กับศิษย์ทั้งหลายของตน ในพระวินัยปิฎก เล่มที่ 4 มหาขันธกะ ตอนสัทธีวิหาริกวัตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงหน้าที่ของอาจารย์หรืออุปัชฌาย่ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายอุปัชฌายะพึงสงเคราะห์ อนุเคราะห์ สัทธีวิหาริกด้วย สอนบาลีและอรรถ กถา ด้วยให้อโวกาและอนุศาสนีย์

อธิบายว่าอุปัชฌายะพึงสอนให้ศิษย์หรือสัทธีวิหาริกของตนเองให้เข้าใจในภาษาบาลีที่เป็นคำ สอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าใจในคำสอนเบื้องต้น และอธิบายแจกแจงรายละเอียดเพื่อให้เข้าใจในคำสอน นั้นๆ ให้ดียิ่งขึ้น

ถ้าอุปัชฌายะมีบาตร สัทธีวิหาริกไม่มีบาตร อุปัชฌายะพึงให้บาตรแก่สัทธีวิหาริก หรือพึงทำ ความชวนชวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอบาตร พึงบังเกิดแก่สัทธีวิหาริก

ถ้าอุปัชฌายะมีจีวร มีบริขาร สัทธีวิหาริกไม่มีจีวร ไม่มีบริขาร อุปัชฌายะพึงให้จีวร พึงให้ บริขาร แก่สัทธีวิหาริก หรือพึงทำความชวนชวายเป็นด้วยอุบายว่า อย่างไรหนอจีวร อย่างไรหนอบริขาร พึงบังเกิดแก่สัทธีวิหาริก

ถ้าสัทธีวิหาริกอาพาธ อุปัชฌายะพึงลุกแต่เช้าตรู่ แล้วให้ไม้ชำระฟัน ให้น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ให้ ถ้ามียาคุพึงล้างภาชนะแล้ว นำยาคุไปให้

นอกจากอบรมสั่งสอนศิษย์ในเรื่องหลักธรรมคำสอนแล้วอุปัชฌายะหรืออาจารย์ พึงอนุเคราะห์ศิษย์หรือสัทธีวิหาริกด้วยเครื่องใช้ต่างๆ ที่จำเป็นให้แก่ศิษย์ ทั้งยังดูแลรักษาในยามป่วยไข้ ด้วย⁴⁸

2. การฝึกฝน/การฝึกอบรม หมายถึง อาจารย์ผู้ทำหน้าที่ด้วยการการฝึกฝน/การฝึกอบรม วิชาความรู้ ผู้ฝึกหัดอบรมมารยาท อาจารย์ 4 คือ 1) ปัพพัชชาจารย์ หรือ บรรพชาจารย์ คือ อาจารย์ใน การบรรพชา 2) อุปสัมปทาจารย์ คือ อาจารย์ในการอุปสมบท 3) นิสสัยาจารย์ คือ อาจารย์ผู้ให้นิสัย 4) อุทเทศาจารย์ หรือ ธรรมเทศาจารย์ อาจารย์ผู้สอนธรรม

จากความหมายของอาจารย์ในพุทธศาสนาที่ยกมานี้ นอกจากจะสั่งสอนวิชาการต่างๆ ในภาคทฤษฎีแล้ว ยังทำนวยังฝึกฝนอบรมซึ่งเป็นภาคปฏิบัติให้กับศิษย์ทั้งหลายของท่านอีกด้วยเพื่อให้ศิษย์ ของท่านเหล่านั้น เช่น อุปัชฌาย์ เมื่อให้อุปสมบท แก่สัทธีวิหาริกแล้ว สัทธีวิหาริกต้องอยู่ สำนักของ อุปัชฌายะเป็นเวลา 5 ปี เพื่อให้ท่านอบรมให้ความรู้และฝึกหัดฝึกฝน ในวิชาการต่างๆ ให้แจ่มแจ้งทั้งใน ภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ เมื่อครบ 5 ปีแล้วก็สามารถออกเดินทางไปปฏิบัติตนนอกสำนักของอาจารย์ได้

⁴⁷วิ.จล. 7/441/366-367.

⁴⁸วิ.ม. 4/82/154-159.

ดังเช่น หน้าที่ของอาจารย์ในการสอนหรือการพำสอนการฝึกฝนหรือฝึกอบรมตามหลักพุทธศาสนานี้มีอธิบายไว้อย่างชัดเจนในสังคาลสูตร เรื่องทศ 6 ในเรื่องทศ 6 พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องหน้าที่ของอาจารย์ที่พึงปฏิบัติต่อศิษย์ไว้ 5 ประการ คือ

1. แนะนำดี หมายถึง อาจารย์ทั้งหลายยอมให้ศิษย์ศึกษาเรื่องต่างๆ ในการดำรงชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการแนะนำสั่งสอนเรื่องมารยาท เช่น เธอควรนั่งอย่างนี้นะ ไม่ควรนั่งแบบนั้น มันไม่ควร เธอควรยืนอย่างนี้นะ ควรเคี้ยวหรือรับประทานอย่างนี้นะ ควรเว้นมิตรชั่ว ควรคบมิตรที่ดี เป็นต้น

2. ให้เรียนดี หมายถึง อาจารย์ทั้งหลายสอนศิษย์ด้วยวิชาการต่างๆ ให้เข้าใจดีทั้งในอรรถและพยัญชนะแล้ว ก็สอบถามศิษย์ทั้งหลายว่าชอบเรียนวิชาการด้านไหนที่สุด จากนั้นก็สนับสนุนให้ศิษย์เรียนในสิ่งที่เขาต้องการจะเรียนโดยแนะนำวิธีการศึกษาวิชาการนั้นให้ศิษย์เข้าใจมากที่สุด

3. บอกศิษย์ด้วยดีในศิลปวิทยาทั้งหมด หมายถึง อาจารย์ที่ตัวย่อมไม่หวงวิชาที่ตนมีอยู่ ไม่สอนให้ศิษย์ให้เข้าใจจริงๆ สอนเพียงให้ศิษย์ได้รู้บ้างเป็นบางอย่าง เพราะกลัวว่า ถ้าสอนให้ศิษย์รู้และเข้าใจในวิชาการทั้งหมดที่ตนเองมีอยู่แล้วจะเก่งกว่าอาจารย์ และต่อไปจะไม่มีใครมาศึกษากับตนอีก

4. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง หมายถึง เมื่อศิษย์คนไหนตั้งใจศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างดีจนเข้าใจเนื้อหาที่อาจารย์สอนเป็นอย่างดี อาจารย์ทั้งหลายยอมกล่าวถึงคุณของศิษย์คนนั้นต่อหน้าเพื่อนฝูงว่า ศิษย์ของเราคนนี้นั้นฉลาด เป็นพหูสูตรเท่าๆ กับเรา พวกท่านจงพึงยึดเหนี่ยวศิษย์เราคนนี้เป็นแบบอย่าง แล้วพวกท่านจะเป็นคนเก่ง เป็นพหูสูตรเหมือนเช่นศิษย์เราคนนี้ ยกย่องให้ศิษย์คนนั้นโดดเด่นในกลุ่มเพื่อนฝูงของเขา

5. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย หมายถึง อาจารย์ผู้สั่งสอนศิษย์นั้นปกป้องศิษย์ของตนด้วยศิลปวิทยาทั้งหลายที่ได้สอนศิษย์ ไม่ว่าจะเป็นกิริยามารยาท ศิลปะในการเลี้ยงชีวิตตนเองให้อยู่รอดในสังคม จึงกล่าวได้ว่า อาจารย์ได้ทำความป้องกันศิษย์ในทิศทั้งหลายแล้ว⁴⁹

จะเห็นได้ว่า คุณลักษณะของอาจารย์ที่ดีนั้น เป็นการกระทำหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธศาสนา เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี 2 ประการ คือ การสอน/การพำสอน และ การฝึกฝน/การฝึกอบรม และขยายได้ 5 ประการ คือ หน้าที่ในทศ 6 มี การแนะนำดี, ให้เรียนดี, บอกศิษย์ด้วยดีด้วยศิลปวิทยาทั้งหมด, ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง, ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์ที่ดีในทางพุทธศาสนา ต้องเป็นผู้ที่มีความเสียสละเวลาที่เป็นส่วนตัวของตนเอง พร้อมยอมมอบเวลาให้กับศิษย์ได้ตลอดเวลา ด้วยความรักความเมตตากรุณาต่อศิษย์ อยากเห็นศิษย์ของตนเองสำเร็จการศึกษาและนำวิชาความรู้ที่ได้รับนั้นไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวันของตน ทั้งในด้านอาชีพการงานที่ใช้เลี้ยงตนเองและครอบครัว ทั้งในส่วนของกิริยามารยาทในการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม ฉะนั้นอาจารย์จึงพำสอน และฝึกฝนอบรมศิษย์ของตนอย่างเต็มที่เต็มความสามารถที่ตนมีโดยไม่หวงแหนในวิชาการต่างๆ ที่ตนเองมีทั้งหมด ยอมถ่ายทอดให้ศิษย์ทั้งหมด เพราะอาจารย์คือผู้พำสอน และผู้อบรมศิษย์

⁴⁹ที.ปา. 16/200/89-116.

2.8 สรุป

หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจ ตั้งแต่ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดีนำเรื่องที่ดีมาอบรมสั่งสอนต่อศิษย์ ให้เรียนดีสอนให้เข้าใจแจ่มแจ้งเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาการทางด้านต่างๆ บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดีไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องให้ปรากฏมีตรสหายหมู่คณะเป็นการเชิดชูความรู้ ความคิด ความสามารถ และ คุณธรรมของศิษย์ตนให้ประจักษ์แก่สายตาของบุคคลอื่นๆ เป็นการสร้างขวัญ และกำลังใจของศิษย์ ให้มีฉันทะอุตสาหะที่จะปฏิบัติความดีต่อไป ตลอดจนถึงทำความป้องกันในทิศทั้งหลายให้รู้จักรักษาตนในอันที่จะดำเนินชีวิตและพร้อมที่จะให้การอนุเคราะห์แก่ศิษย์ ช่วยเหลือป้องกันอันตรายที่จะเกิดแก่ศิษย์ ของตน

การกระทำหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธศาสนา โดยสรุปแล้วมี 2 ประการ คือ การสอน/การพราสอน และการฝึกฝน/การฝึกอบรม และขยายได้ 5 ประการ คือ หน้าที่ในทิศ 6 มี การแนะนำดี, ให้เรียนดี, บอกศิษย์ด้วยดีด้วยศิลปวิทยาทั้งหมด, ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง, ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์ที่ดีในทางพุทธศาสนา ต้องเป็นผู้ที่มีความเสียสละเวลาที่เป็นส่วนตัวของตนเอง พร้อมยอมมอบเวลาให้กับศิษย์ได้ตลอดเวลา ด้วยความรักความเมตตากรุณาต่อศิษย์ อยากเห็นศิษย์ของตนเองสำเร็จการศึกษาและนำวิชาความรู้ที่ได้รับนั้นไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งในด้านอาชีพ การงานที่ใช้เลี้ยงตนเองและครอบครัว ทั้งในส่วนของกิริยามารยาทในการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม ฉะนั้น อาจารย์จึงพราสอน และฝึกฝนอบรมศิษย์ของตนอย่างเต็มที่เต็มความสามารถที่ตนมีโดยไม่หวงแหนในวิชาการต่างที่ตนเองมีทั้งหมด ยอมถ่ายทอดให้ศิษย์ทั้งหมด เพราะอาจารย์คือผู้พราสอน และผู้อบรมศิษย์ ด้วยความจริงใจอย่างแท้จริง

บทที่ 3

หน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับหน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยแบ่งเป็น ความหมายของศิษย์ ความสำคัญของศิษย์ ประเภทของศิษย์ หน้าที่ของศิษย์ และคุณลักษณะของศิษย์ที่ดี จากคัมภีร์พระไตรปิฎก หนังสือ และอื่นๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้มารวบรวม เพื่ออธิบายให้รู้และเข้าใจถึง หน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อเป็นแนวทางให้ศิษย์ทั้งหลายได้นำไปประพฤติปฏิบัติอย่าง ถูกต้อง และเพื่อความ สุข ความเจริญต่อตนเองและสังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 3.1 ความหมายของศิษย์
- 3.2 ความสำคัญของศิษย์
- 3.3 ประเภทของศิษย์
- 3.4 หน้าที่ของศิษย์
- 3.5 คุณลักษณะของศิษย์ที่ดี

3.1 ความหมายของศิษย์

ความหมายของศิษย์นั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

ศิษย์ หมายถึง ผู้เรียนด้วย, ศิษย์ มาจากคำบาลีว่า สิสฺส, ศิษย์ มาจากคำสันสกฤตว่า ศิษฺย¹

ศิษย์ หมายถึง ผู้ศึกษาวิชาความรู้จากครูหรืออาจารย์, ผู้อยู่ในความคุ้มครองดูแลของอาจารย์ ศิษย์วัด, ผู้ที่ศึกษาหาความรู้จากตำราของผู้ใดผู้หนึ่งแล้วนับถือผู้นั้นเป็นเสมือนครูบาอาจารย์ของตน, รากศัพท์ มาจากภาษาสันสกฤต **शिष्य** (ศิษฺย)²

ศิษย์ หมายถึง ศิษย์ [n.] student, [syn.] ลูกศิษย์, [ant.] ครู, อาจารย์, [n.] student, [syn.] ลูกศิษย์³

ศิษย์ หมายถึง ศิษย์ [สิดสะยะ สิด] น. ผู้ศึกษาวิชาความรู้จากครูหรืออาจารย์ คู่กับครู หรือ อาจารย์ ผู้อยู่ในความคุ้มครองดูแลของอาจารย์ เช่น ศิษย์วัดโดยปริยายหมายถึงผู้ที่ศึกษาหาความรู้จาก ตำราของผู้ใดผู้หนึ่งแล้วนับถือผู้นั้นเป็นเสมือนครูบาอาจารย์ของตน. (ส.).⁴

¹ศิษย์ คำบาลีและสันสกฤตที่ไทยนำมาใช้, 27 กรกฎาคม 2564, <<https://www.wordyguru.com>>

²ศิษย์-วิกิพจนานุกรม, 27 กรกฎาคม 2564, <<https://th.wiktionary.org>>

³พจนานุกรมแปล ไทย-อังกฤษ NECTEC's Lexitron Dictionary, 27 กรกฎาคม 2564, <<https://dictionary.sanook.com>>

⁴พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย ราชบัณฑิตยสถาน, 26 กรกฎาคม 2564, <<https://dictionary.sanook.com>>

ศิษย์ หมายถึง ศิษย์ (สก. ศิษย) น. ผู้อันครูสอน, นักเรียน, ผู้เรียน.⁵

ศิษย์ หมายถึง ผู้ซึ่งครูสอน นักเรียน ผู้รับการอบรม ฝึกแล้ว อบรมแล้ว คงแก่เรียน ฉลาด มีความรู้ มีปัญญา⁶

จากความหมายของศิษย์ที่กล่าวมานี้ ทำให้เห็นถึงกรอบของหน้าที่ที่ศิษย์จะพึงปฏิบัติต่ออาจารย์ ซึ่งในทางพุทธศาสนาหน้าที่ที่จะพึงกระทำต่ออาจารย์ คือ การรับใช้และปรนนิบัติอาจารย์ตามสมควรต่อการกระทำที่ตนสามารถทำได้

3.2 ความสำคัญของศิษย์

เมื่อรู้ความหมายของศิษย์ดังกล่าวมาแล้วนั้น ย่อมจะเห็นความสำคัญของศิษย์ เพราะศิษย์จะดีหรือไม่ดีอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับครูอาจารย์ผู้ที่ทำให้การอบรมสั่งสอน ศิษย์จึงมีความสำคัญต่อคุณภาพของครูอาจารย์ว่า มีความรู้ความสามารถในการอบรมสั่งสอนศิษย์ได้ดีเพียงไร การมีศิษย์ที่มีความรู้ดีและมีคุณธรรมจึงเป็นเครื่องบ่งบอกถึงคุณภาพของครูอาจารย์ได้เป็นอย่างดี ซึ่งสมญานามของครูอาจารย์หรือชื่อที่คนทั่วไปรู้จักกันนั้น พงจะสรุปได้ดังนี้

1) ครูอาจารย์เป็นแม่พิมพ์ของชาติ หมายความว่า ครูเป็นแบบอย่างแก่เยาวชนและบุคคลทั่วไปทั้งด้านความรู้และพฤติกรรมต่างๆ ภารกิจที่ครูพึงกระทำหรือจำเป็นต้องกระทำในฐานะแม่พิมพ์ของชาติ เช่น เป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตามมารยาทไทย เป็นแบบอย่างที่ดีแก่การปฏิบัติตนเหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย เป็นแบบอย่างที่ดีโดยนำเอาหลักธรรมในการปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นแบบอย่างที่ดีด้านความซื่อสัตย์ เป็นแบบอย่างที่ดีด้านการประหยัดอดออม เป็นแบบอย่างที่ดีด้านการพัฒนาตนเอง เป็นแบบอย่างที่ดีในการแต่งกาย เป็นแบบอย่างที่ดีด้านสุขอนามัย เป็นแบบอย่างที่ดีด้านการบำเพ็ญตนเป็นพลเมืองดี เป็นแบบอย่างที่ดีด้านการใช้ภาษาไทย เป็นแบบอย่างที่ดีด้านความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเป็นแบบอย่างที่ดีด้านเป็นบุคคลที่มีชีวิตในครอบครัวอย่างผาสุก

2) ครูอาจารย์เป็นกระจกเงาของศิษย์ หมายความว่า ครูอาจารย์เป็นผู้คอยชี้แนะ แนะนำ ตักเตือนศิษย์ให้ตั้งอยู่ในความดี ไม่กระทำสิ่งที่ไม่ความเดือนร้อนมาสู่ตัวเองหรือผู้อื่น ภารกิจที่ครูพึงกระทำหรือจำเป็นต้องกระทำในฐานะกระจกเงาของศิษย์ เช่น ตักเตือนศิษย์ที่แต่งกายไม่ถูกต้อง ตักเตือนศิษย์ที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม ตักเตือนศิษย์มิให้คบเพื่อนซึ่งมีพฤติกรรมทางเสื่อมเสีย ตักเตือนศิษย์ที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวต่อเพื่อน ตักเตือนศิษย์ให้เลิกลักขโมย ตักเตือนศิษย์ให้ตรงต่อเวลา ตักเตือนศิษย์ที่มีนิสัยเกียจคร้าน ตักเตือนศิษย์ให้ไม่เลียนแบบพฤติกรรมไม่ดีงามจากบุคคลที่มีชื่อเสียง และตักเตือนศิษย์มิให้ปฏิบัติตามค่านิยมไม่ดีงามบางอย่าง

3) ครูอาจารย์เป็นดวงประทีปส่องทาง หมายความว่า ครูอาจารย์เป็นผู้ให้ความรู้ให้ปัญญาแก่เยาวชน คนที่มีปัญญาย่อมมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนมีดวงประทีปส่องทางให้กับตนเองตลอดเวลา ภารกิจที่ครูอาจารย์พึงกระทำหรือจำเป็นต้องกระทำในฐานะดวงประทีปส่องทาง เช่น ให้ความรู้

⁵พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย อ.เปลื้อง ณ นคร, 27 กรกฎาคม 2564, <<https://dictionary.sanook.com>>

⁶มานิต มานิตเจริญ, *พจนานุกรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : หสน.นิยมวิทยา, 2536), หน้า 908.

ถูกต้องตามหลักวิชาการ สอนศิษย์ให้รู้จักพิจารณาสิ่งต่างๆ สอนให้ศิษย์ละเว้นความชั่วทั้งปวง สอนให้ศิษย์ประพฤติแต่สิ่งดีงาม แนะนำศิษย์ให้สำรวจว่าตนเองมีความสามารถด้านใด แนะนำอาชีพที่ตรงกับความถนัดของศิษย์ ให้ความรู้ทันสมัยแก่ศิษย์เพื่อให้ศิษย์เป็นคนทันโลกทันเหตุการณ์ แนะนำแหล่งวิทยาการแก่ศิษย์ และแนะนำสิ่งที่เป็นบุญกุศลแก่ศิษย์

4) ครูอาจารย์เป็นผู้สร้างโลก หมายความว่า ครูอาจารย์เป็นผู้พัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถเพื่อให้คนเหล่านั้นไปพัฒนาสังคมประชาชาติ ภารกิจที่ครูพึงกระทำหรือจำเป็นต้องกระทำในฐานะผู้สร้างโลก เช่น สอนให้ศิษย์เป็นนักคิด สอนให้ศิษย์มีจิตใจที่เข้มแข็ง สอนให้ศิษย์ขยัน สอนให้ศิษย์สร้างครอบครัวที่มั่นคง สอนให้ศิษย์ใช้ความรู้ความสามารถให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม สอนให้ศิษย์สามัคคี และสอนให้ศิษย์พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

5) ครูอาจารย์เป็นผู้กุมความเป็นความตายของชาติไว้ในกำมือ หมายความว่า ชาติจะเจริญก้าวหน้าหรือล้มสลายก็เพราะครูอาจารย์ ภารกิจที่ครูอาจารย์พึงกระทำหรือจำเป็นต้องกระทำในฐานะผู้กุมความเป็นความตายของชาติไว้ในกำมือ เช่น ไม่สอนวิชาที่ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาแก่ศิษย์ ไม่แนะนำสิ่งผิดให้นักเรียน ไม่ยุยงให้ศิษย์สร้างความแตกร้างในสังคม ไม่แสดงความคิดเห็นที่เป็นมิฉฉาปฏิภูมิตให้ศิษย์ในที่สาธารณะ ไม่สอนศิษย์เพียงให้พินทุที่ประจำวัน ไม่เป็นผู้ก่อความแตกร้างทางความคิดให้แก่คนในชาติ และไม่อาศัยชื่อเสียงหรือบารมีของตนเพื่อสร้างความสับสนให้กับสังคม

6) ครูอาจารย์เป็นปูชนียบุคคล หมายความว่า ครูอาจารย์เป็นบุคคลที่มีความน่าเคารพบูชาของศิษย์และบุคคลทั่วไป ภารกิจที่ครูพึงกระทำหรือจำเป็นต้องกระทำในฐานะปูชนียบุคคล เช่น ลดละเลิกพฤติกรรมที่เป็นความชั่วทั้งปวง ฝึกฝนให้ตนมีวจีสัจริต ฝึกให้ตนมีมโนสัจริต พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องทั้งกายและใจ และพยายามสั่งสมวิชาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม

7) ครูอาจารย์เป็นวิศวกรสังคม หมายความว่า ครูอาจารย์เป็นนักสร้างให้เป็นไปตามทิศทางที่สังคมต้องการ เนื่องจากปัจจุบันสังคมยกย่องให้ครูอาจารย์เป็นวิศวกรทางสังคม เพราะครูอาจารย์ทำหน้าที่เสมือนวิศวกรทางด้านวิทยาศาสตร์ประยุกต์ งานของครูอาจารย์ในฐานะเป็นวิศวกรสังคม มีดังนี้ ทำงานวิจัย ทำงานพัฒนา ทำงานออกแบบ ทำงานผลิต ทำงานก่อนสร้าง ทำงานควบคุมโรงเรียน ทำงานทดสอบ ทำงานการขายและการตลาด ทำงานบริหาร ทำงานที่ปรึกษา และทำงานการศึกษาโดยตรง⁷

จะเห็นได้ว่า ศิษย์นั้นมีความสำคัญและจำเป็นในการยกย่องเกียรติของครูอาจารย์ซึ่งเหมือนกระจกเงา คอยส่องสะท้อนถึงความรู้ความสามารถของครูอาจารย์ได้เป็นอย่างดี เพราะศิษย์จะดีหรือไม่ดีนั้น ครูอาจารย์มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการอบรมสั่งสอน แนะนำชี้ทางสว่างให้ประสบความสำเร็จและมีความเจริญก้าวหน้า สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างมีความสุขต่อไป

3.3 ประเภทของศิษย์

ศิษย์ (ผู้ปรารถนาจะฟัง) เป็นผู้ที่ต้องการจะรับฟังวิชาความรู้ สิ่งที่ดีมีประโยชน์จากครูอาจารย์ แล้วนำสิ่งดีที่ฟังนั้นไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อเกิดความสุขความเจริญแก่ตนเองและคนอื่น ในภพนี้และภพ

⁷ความสำคัญของครู-ครูยุคใหม่ ใส่ใจ IT, 25 กรกฎาคม 2564, <<https://sites.google.com>>

หน้า ซึ่งประเภทของศิษย์นั้นมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายพร้อมทั้งยกตัวอย่างของศิษย์ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

ศิษย์หรืออันเตवासิก หมายถึง ผู้อยู่ในสำนัก, ภิกษุผู้ขออยู่ร่วมสำนัก, ศิษย์ (ภิกษุผู้รับให้อยู่ร่วมสำนักเรียกอจารย์); อันเตวาสิกมี 4 ประเภท คือ

- 1) ปัพพชันเตवासิก อันเตวาสิกในบรรพชา
- 2) อุปสัมปตันเตवासิก อันเตวาสิกในอุปสมบท
- 3) นิสสัยันเตवासิก อันเตวาสิกผู้ถือนิสัย
- 4) อัมมันเตवासิก อันเตวาสิกผู้เรียนธรรม⁸

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว ศิษย์มี 2 ประเภท ดังนี้

1) กตัญญูกตเวที กตัญญูกตเวที หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน, ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น⁹

2) ออกตัญญูกตเวที คือ บุคคลผู้ที่ไม่รู้อุปการะของคนอื่นที่มีต่อตนแล้วตอบแทน หรือเนรคุณ ซึ่งสอดคล้องกับพจนานุกรมแปล ไทย-ไทย ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า คำว่า ออกตัญญู [อะกะตัน] น. ผู้ไม่รู้อุปการะที่ท่านทำแก่ตน. (ป.).¹⁰

ศิษย์ประเภทกตัญญูกตเวที เป็นผู้ที่รู้จักบุญคุณ ซึ่งมีตัวอย่างดังที่ปรากฏในมังคลัตถที่ปนีที่ว่า ... ได้ยินว่า ในกรุงราชคฤห์ พราหมณ์แก่ชื่อราธะ อันบุตรและภริยาไม่นับถือ จึงไปสู่พระเวฬุวันขอบรรพชา. ภิกษุบางพวก ไม่ปรารถนาจะให้บวช ด้วยอ้างว่า “พราหมณ์นี้แก่.” พระศาสดา ทรงทราบเหตุนั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายใครระลึกถึงอุปการะของพราหมณ์นั้นได้?” ในพระดำรัสนั้น บพว่า อธิการ ได้แก่ การกระทำยิ่ง. มีคำอธิบายว่า ได้ว่า สักการะ. ครั้นนั้น พระมหาสารีบุตรผู้มีอายุ กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พราหมณ์นั้น ได้สั่งให้เขาถวายอาหารประมาณทัพพีหนึ่ง แก่ข้าพระองค์ผู้เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต ในกรุงราชคฤห์นี้ ข้าพระองค์ระลึกถึงอุปการะนี้แลของพราหมณ์นั้นได้ พระเจ้าข้า.” พระศาสดา ตรัสว่า “ดีละ ดีละ สารีบุตร, สารีบุตร ก็สัตบุรุษทั้งหลาย เป็นผู้กตัญญู เป็นผู้กตเวที, สารีบุตร ถ้ากระนั้นเธอจงให้พราหมณ์นั้นบรรพชาเถิด จงให้อุปสมบทเถิด.” พระเถระ ให้พราหมณ์นั้นบวชแล้ว พาไปยังอวาาสใกล้หมู่บ้าน. พระเถระ ให้ทั้งอวาาส ทั้งบิณฑบาตอันประณีตที่ถึงแก่ตน แก่พระราธเถระนั้นแล ซึ่งเป็นผู้มีลาภผิดเคือง เพราะความที่ท่านบวชยังไม่นาน (ใหม่) ในอวาาสนั้น ส่วนตน เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต. พระราธเถระ ได้เสนาสนะและโภชนะเป็นที่สบาย เรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระเถระนั่นเอง ต่อกาลไม่นานเลย ก็ได้บรรลุพระอรหัต.¹¹

และอีกตัวอย่างหนึ่งดังที่ปรากฏในมังคลัตถที่ปนีที่ว่า... ได้ยินว่า พระเถระ มีสัทธิวาหาริกประมาณ 500 รูป บรรดาสัทธิวาหาริกเหล่านั้น ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง เป็นผู้มียุอุปการะมากแก่พระเถระยอม

⁸พจนานุกรม พุทธศาสน์, 25 กรกฎาคม 2564, <<https://dekgenius.com>>

⁹อง.ทก. 20/364/108.

¹⁰พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย ราชบัณฑิตยสถาน, 26 กรกฎาคม 2564, <<https://dekgenius.com>>

¹¹คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *มังคลัตถที่ปนี แปล เล่ม 4*, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 138-139.

กวาดบริเวณ ตังน้ำฉันและน้ำใช้ไว้ ถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า และน้ำอาบ ย่อมชำระเว็จกุฎี เรือนไฟ และเสนาสนะ ย่อมทำการนวดมือนวดเท้าและนวดหลังเป็นต้น. ส่วนพระเถระ ได้ให้ผ้าสาฎก 500 ผืน ทั้งหมด ซึ่งพระเจ้าโกศลทรงเลื่อมใสในธรรมกถาของตนถวายแล้ว แก่ภิกษุหนุ่มนั้นรูปเดียว ด้วยสามารถ พอใจว่า “ภิกษุหนุ่มนี้เท่านั้น มีอุปการะมาก.” ภิกษุหนุ่มนั้น ได้แบ่งผ้าสาฎกเหล่านั้นทั้งหมด ถวายแก่ ภิกษุผู้ร่วมอุปชฌายะของตน. ภิกษุเหล่านั้น ทำเป็นจิวรูงและห่มแล้วไปสู่อำนาจของพระศาสดา ถวาย บังคมแล้ว กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อว่าการให้เพราะเห็นแก่หน้า ยังมีแก่พระโสธาบันหรือ?” พระศาสดา. ไม่มี ภิกษุทั้งหลาย. ภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระอานนทเถระ พระอุปชฌายะของข้า พระองค์ทั้งหลาย ได้ให้ผ้า 500 ผืนแก่ภิกษุหนุ่มรูปเดียวเท่านั้น แม้ภิกษุหนุ่มนั้น ก็ได้ให้ผ้าที่ตนได้ แก่พวก ข้าพระองค์. พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อานนทมิได้ให้เพราะเห็นแก่หน้า, แต่ภิกษุนั้น มีอุปการะ มากแก่เธอ; เพราะฉะนั้น เธอจึงได้ให้แก่ภิกษุผู้มีอุปการะแก่ตน ด้วยสามารถแห่งอุปการะ ด้วยสามารถ แห่งคุณ ด้วยสามารถแห่งความพอใจ ด้วยเธอคิดว่า ‘ธรรมดาการทำอุปการะตอบแก่ผู้ทำอุปการะ ย่อมควร’ เพราะความที่ตนเป็นผู้กตัญญูกตเวที, แม้บัณฑิตในปางก่อนทั้งหลาย ก็ได้กระทำอุปการะตอบ แก่เหล่าชนผู้ทำอุปการะแก่ตนเหมือนกัน” แล้วตรัสคุณชาตก ในปฐมวรรคทุกนิบาต. ถึงคำว่า สีกาลชาตก ก็เป็นชื่อแห่งคุณชาตกนี้เหมือนกัน¹²

จะเห็นได้ว่า ความกตัญญูกตเวทีหรือความรู้จักและตอบแทนบุญคุณเป็นพื้นฐานสำคัญของ บุคคล ใครมีคุณธรรมข้อนี้ คุณธรรมข้ออื่นๆ ย่อมเจริญงอกงามขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์ ดังนั้น ศิษย์ที่รู้จัก บุญคุณครูอาจารย์แล้วทำตอบแทน จึงได้ชื่อว่าเป็นศิษย์ประเภทกตัญญูกตเวที

ศิษย์ประเภทกตัญญูกตเวที เป็นผู้ที่ไม่รู้จักบุญคุณ ซึ่งมีตัวอย่างดังที่ปรากฏในมังคลัตถที่ปนี ที่ว่า... ดังได้ลำดับมา ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ (เกิด) เป็นคนจันทาลในบ้านคนจันทาล ในนครปัจฉิมต ขนบท เป็นบัณฑิตเฉลียวฉลาดรอบรู้มนต์สำหรับทำมะม่วงให้มีผลให้สมัยมิใช่กาล พระโพธิสัตว์นั้น ไปป่า แต่เข้าตรู ยืนอยู่ ณ ที่สุดจากต้นมะม่วง ออกไป 7 ก้าว จึงรำยมนต์ เอน้ำของมือหนึ่งสาดต้น (มะม่วง) ในทันใดนั้นเอง ใบเก๋าๆ ก็หล่นไป และใบใหม่ๆ งอกออก ดอกทั้งหลายบานแล้วหล่นลง ผลทั้งหลายผลัด ออกสุก โดยกาลครู่เดียวเท่านั้น มีรสอร่อยโอชะเช่นกับผลไม้ทิพย์หล่นไป. พระโพธิสัตว์นั้นกินเท่าที่ ต้องการแล้ว ใช้หาบๆ มาสู่เรือน ชายเลี้ยงบุตรและภริยา. ที่นั่น พรหมณ์ผู้หนึ่ง เรียนมนต์ในสำนักของ พระโพธิสัตว์นั้น อันพระโพธิสัตว์กำชับว่า “พ่อ มนต์นี้หากามีได้ ท่านอาศัยมนต์นี้จำได้ทรัพย์เป็นอันมาก, ท่านถูกผู้ใดผู้หนึ่งถามแล้ว อย่าปิดบังเราไว้ จงบอก ว่า ‘มนต์ข้าพเจ้าเรียนมาแต่สำนักคนจันทาล’ ดังนี้, มิว่า ท่านละอาย จักบอกโดยประการอื่นเสีย, ก็จักไม่ได้ผลของมนต์เลย” ดังนี้แล้ว รับประทาน “ดีละ” ไหว้ พระโพธิสัตว์นั้นแล้ว ไปถึงกรุงพาราณสีโดยลำดับ บำรุงพระราชชาติด้วยผลมะม่วง ได้ทรัพย์เป็นอันมาก. ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาตรัสถามว่า “มาณพ เจ้าเรียนมนต์ในสำนักใคร ?” พรหมณ์นั้นละอายที่จะพูดว่า “ในสำนักคนจันทาล” จึงได้ทูลมุสาวา “ในสำนักของอาจารย์ทศปาโมกข์ ในกรุงตักกสิลา.” มนต์ก็เสื่อม ไปในขณะนั้นนั่นเอง. เขาไม่รู้เลย วันหนึ่ง อันพระราชเสด็จไปพระราชอุทยานตรัสว่า “มาณพ เจ้าจงนำ มะม่วงมา” จึงรำยมนต์ เมื่อมนต์ไม่ปรากฏ จึงรู้ว่ามนต์เสื่อม ละอายใจ ถูกพระราชชาติตรัสถามหนักเข้า

¹²เรื่องเดียวกัน, หน้า 140-141.

ไม่อาจจะอำพรางไว้ได้ จึงพูดตามความเป็นจริง. พระราชาทรงกริ้ว ตรัสสั่งว่า “เจ้าทั้งหลาย จงจับเจ้านี่ที่คอ ไล่ออกไป.” พวกราชบุรุษทำตามพระดำรัสนั้น กล่าวหาว่า “ท่านจงเข้าไปหาอาจารย์ของท่าน แล้วทำท่านให้โปรดปราน, ถ้าท่านโดมนต์อีกไซ้, ฟังมาในที่นี้. ถ้าไม่ได้, ก็อย่ามาในที่นี้เลย.” พราหมณ์นั้นเป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง เข้าไปหาพระโพธิสัตว์ ขอมนต์นั้นใหม่, อันพระโพธิสัตว์นั้นพูดว่า “เราไม่ให้มนต์แก่คนมักพูดเท็จเช่นท่าน, มนต์จักมีแต่ที่ไหน? จงไปเสีย, ท่านไม่ชอบใจเรา” จึงคิดว่า “ประโยชน์อะไรของเราด้วยชีวิต” ดังนี้แล้ว เข้าไปป่า ถึงความตายอย่างไม่มีที่พึ่งแล.¹³

จะเห็นได้ว่า ความมอกตัณญาตเวทหรือความไม่รู้จักและตอบแทนบุญคุณนี้ (เนรคุณ) เป็นสิ่งที่ไม่ควรให้เกิดมีในจิตใจของทุกๆ คน โดยเฉพาะศิษย์ที่ถือว่า วิชาความรู้ต่างๆ ที่ได้รับการอบรมสั่งสอนมานั้น เป็นสิ่งที่ได้มาจากครูอาจารย์ทั้งนั้น จงอย่าประพฤติดินให้เป็นคนอกตัณญาหรือเนรคุณต่อครูอาจารย์โดยเด็ดขาด เพราะความมอกตัณญาเป็นทางแห่งความเสื่อม หรือความไม่เจริญทั้งหลาย มีความเสื่อมจากประโยชน์ตนเป็นต้น ดังนั้น ศิษย์ที่ไม่รู้จักบุญคุณครูอาจารย์ จึงได้ชื่อว่า เป็นศิษย์ประเภทอกตัณญา

3.4 หน้าที่ของศิษย์

หน้าที่ของศิษย์นั้น เป็นกิจที่ศิษย์ทุกคนต้องทำหรือปฏิบัติ ต่อครูอาจารย์ เพราะครูอาจารย์เป็นผู้ให้ความรู้ให้ปัญญาแก่เยาวชน คนที่มีปัญญาย่อมมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนมีดวงประทีปส่องทางให้กับตนเองตลอดเวลา ภารกิจที่ครูอาจารย์พึงกระทำหรือจำเป็นต้องกระทำในฐานะดวงประทีปส่องทาง เช่น ให้ความรู้ถูกต้องตามหลักวิชาการ สอนศิษย์ให้รู้จักพิจารณาสิ่งต่างๆ สอนให้ศิษย์ละเว้นความชั่วทั้งปวง สอนให้ศิษย์ประพฤติแต่สิ่งดีงาม แนะนำศิษย์ให้สำรวจว่าตนเองมีความสามารถด้านใด แนะนำอาชีพที่ตรงกับความถนัดของศิษย์ ให้ความรู้ทันสมัยแก่ศิษย์เพื่อให้ศิษย์เป็นคนทันโลกทันเหตุการณ์ แนะนำแหล่งวิทยาการแก่ศิษย์ และแนะนำสิ่งที่เป็นบุญกุศลแก่ศิษย์ ซึ่งหน้าที่ของศิษย์ในพระพุทธศาสนา มี 5 อย่าง ดังนี้

1. ลูกขึ้นยืนรับ
2. เข้าไปคอยรับใช้
3. เชื้อฟังกำสั่งสอน
4. ดูแลปรนนิบัติ
5. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ¹⁴

เมื่อรู้ถึงหน้าที่ของศิษย์แล้ว ต้องเข้าใจถึงความหมายหรือหน้าที่ของศิษย์แต่ละอย่าง เพื่อจะได้ปฏิบัติตามหน้าที่ของศิษย์ได้อย่างถูกต้อง หน้าที่ของศิษย์นั้น มีความหมายดังนี้

1. ด้วยลูกขึ้นต้อนรับ หมายถึง เมื่อศิษย์เห็นอาจารย์เดินมาแต่ไกล รีบลุกจากที่นั่ง ทำการต้อนรับ รับสิ่งของจากมือ ปูอาสนะให้อาจารย์นั่งแล้ว ฟังทำการพูด ล้างเท้า เป็นต้น

¹³เรื่องเดียวกัน, หน้า 176-178.

¹⁴ที.ปา. 16/200/79.

2. ด้วยเข้าไปยื่นคอยต้อนรับ หมายถึง ศิษย์ที่ดีต้องระลึกอยู่เสมอว่า อาจารย์เป็นที่พึ่งหลัก ยึดเหนี่ยวของตน สิ่งใดที่เราผู้เป็นศิษย์จะทำได้ เช่น อุปัฏฐาก บำรุง คอยรับใช้เมื่อท่านต้องการ ย่อมเป็นหน้าที่ของศิษย์ ความภักดี การปรนนิบัติอาจารย์ศิษย์ไม่ควรละเลยและละเว้น นอกจากเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองแล้ว ยังเป็นการแสดงออกด้านจริยธรรม คุณธรรมที่ดี และยังสื่อให้เห็นว่าศิษย์ภักดี มีสัมมาคารวะต่ออาจารย์

3. ด้วยการเชื่อฟัง หมายถึง ขอนี้ศิษย์ทุกคนจะต้องสนใจปฏิบัติโดยเคร่งครัดจริงจัง เพราะว่า ถ้าศิษย์ไม่มีความเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของอาจารย์เสียแล้วจะเรียนวิชาความรู้กันอย่างไร ถึงศิษย์จะมาเรียนเพราะถูกบังคับจากผู้ปกครองหรือรัฐบาลก็ตามที่ เรียนแล้วไม่เชื่อฟังและปฏิบัติตาม การเรียนนั้นไม่บังเกิดผลดีเลย มีแต่จะเกิดผลร้ายโดยส่วนเดียว คำว่าเชื่อฟังนั้น หมายความว่า เวลาอาจารย์สอนหรือสั่งอะไร ศิษย์ต้องตั้งใจฟังก่อน เมื่อฟังแล้วได้ความว่าอย่างไรต้องเชื่อตามที่ครูสอนนั้น แล้วปฏิบัติตามทันที ถ้าศิษย์ไม่เชื่อฟัง ย่อมไม่บรรลุคุณวิเศษ หรือจบการศึกษานั้นเอง

4. ด้วยการปรนนิบัติ ศิษย์ที่ดีต้องรู้จักการบริการ การรับใช้ในเรื่องส่วนตัวเล็กๆ น้อยๆ ของอาจารย์ ไม่ว่าจะเป็น การปิดกวาด เช็ดถูห้องห้องพัก เป็นต้น ตามโอกาสที่มี หรือตามที่อาจารย์เรียกใช้ ทำงานในหน้าที่ที่อาจารย์มอบหมายให้เป็นอย่างดี

5. ด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ หมายถึงการตั้งใจเรียนให้ดี ให้มีความรู้ความเข้าใจในรายวิชาที่เรียนนั้นจริงๆ คือต้องมีความพอใจใคร่ที่จะศึกษาเล่าเรียน มีความพากเพียร มีจิตฝักใฝ่อยากจะทำ ร้อยอยากจะทำในสิ่งที่อาจารย์จะสอน เมื่อได้เรียนได้ศึกษาแล้วก็จดจำไว้ เมื่อเลิกเรียนกลับบ้านก็นำสิ่งที่เรียนมาคิดพิจารณาไตร่ตรองทบทวนให้รู้ให้เข้าใจยิ่งขึ้น ศิษย์คนไหนทำได้ดังกล่าวนี้อ ก็จะมีความสำเร็จ ความเจริญของชีวิตและหน้าที่การงานรออยู่ในอนาคตอย่างแน่นอน เพราะที่กล่าวมานี้เป็นหลักการหรือแนวทางแห่งความสำเร็จตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ที่เรียกว่า อิทธิบาท 4 นั้นเอง¹⁵

นอกจากนี้ยังมีอภจริยวัตร หรือวัตรปฏิบัติในอาจารย์¹⁶ ที่ศิษย์หรืออันเตवासิกพึงปฏิบัติต่อครู อาจารย์โดยหลักปฏิบัติชอบที่ภิกษุผู้เป็นพระอันเตवासิกควรปฏิบัติในพระอาจารย์¹⁷ ของตน พอสรุปได้ ดังนี้

1) อันเตवासิกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มอุตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง ถวายไม้ชำระ ฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ

2) ถ้าข้าวต้มมี ฟิงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่ออาจารย์ฉันข้าวต้มเสร็จแล้ว ฟิงถวาย น้ำรับภาชนะมา ถืออย่างระมัดระวังไม่ให้ครูดล้างแล้วเก็บงาไว้ เมื่ออาจารย์ลุกขึ้นแล้วฟิงยกอาสนะเก็บ

¹⁵ฝ่ายวิชาการ กองศาสนศึกษา กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, *นวโกวาท*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ การศาสนา, 2537), หน้า 9.

¹⁶นพ. อุทัย สุตสุข, *สาธรมสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดี ซีวีมีสุข*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เทพรัตนการพิมพ์, 2552), หน้า 113.

¹⁷อนเตवासิกน อากุโส จริตพโทธิ อาจริโย, *อุปัฏฐาทพโทธิ อตโถ*. ที่ชื่อว่า อาจารย์ เพราะเป็นผู้ที่ อันเตวาสิก ฟิงประพฤติ คือ ฟิงอุปัฏฐาก; *ดูรายละเอียดใน วินย.ฎีกา 2/6/110*.

ถ้าที่นั้นรก ฟิงกวาด ถ้าอาจารย์ต้องการจะเข้าหมู่บ้าน ฟิงถวายเป็นผ้า รัดผ้าถุงอาศัย ถวายประคตเอว ถวายสังฆาฏิที่พับซ้อนกัน ถวายบาตรแล้วถวายพร้อมทั้งน้ำ

3) ถ้าอาจารย์หวังจะให้เป็นที่ปจฺจาสมณะ ฟิงนุ่งให้เรียบริ้อยปกปิดได้มณฑล 3 คาดประคตเอว ห่มสังฆาฏิที่พับซ้อนกัน ถวายบาตรถือไป เป็นปจฺจาสมณะของอาจารย์ ฟิงเดินไม่ให้ห่างนัก ไม่ให้ชิดนัก ฟิงรับบาตรที่มีของบรรจุอยู่

4) เมื่ออาจารย์กำลังกล่าว ไม่ฟังกล่าวสอดขึ้นในระหว่าง อาจารย์กล่าวถ้อยคำใกล้ต่ออาบัติ ฟิงห้ามเสีย

5) เมื่ออาจารย์จะกลับ ฟิงมาก่อนแล้วปูอาสนะไว้ ฟิงเตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้อง เช็ดเท้าไว้ ฟิงลุกขึ้นรับบาตรและจีวร ฟิงถวายเป็นผ้า รัดผ้าถุงมา

6) ถ้าจีวรชุ่มเหงื่อ ฟิงผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่ฟิงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด ฟิงพับจีวร เมื่อจะพับจีวร ฟิงพับจีวรให้เหลื่อมมุมกัน 4 นิ้ว ตั้งใจว่า ตรงกลางจะได้ไม่มีรอยพับฟิงม้วนประคตเอวใส่ขนดจีวร

7) ถ้าบิณฑบาตมี และอาจารย์ต้องการจะฉัน ฟิงถวายน้ำแล้วน้อมบิณฑบาตเข้าไปถวาย นำน้ำฉันมาถวาย เมื่ออาจารย์ฉันเสร็จแล้ว ฟิงถวายน้ำ รับบาตรมาถืออย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ถวายแล้ว เช็ดให้สะอาดน้ำผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่ฟิงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด

8) ฟิงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งจับบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลาได้เดียวหรือได้ตั้ง จึงเก็บบาตร ไม่ฟิงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่สิ่งใดรองเมื่อจะเก็บจีวร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเดียถ้าอาจารย์ต้องการจะเข้าเรือนไฟ ฟิงบดจฺรณ ฟิงแช่ดิน ถือตั้งสำหรับเรือนไฟเดินตามหลังอาจารย์ไป ถวายตั้งสำหรับเรือนไฟแล้วรับจีวรมาวาง ณ ที่สมควรจึง ถวายจฺรณและดิน

9) ถ้าสามารถ ฟิงเข้าเรือนไฟ เมื่อจะเข้าเรือนไฟ ฟิงเอาดินทาหน้าปิดหน้าและหลัง จึงเข้าเรือนไฟ ไม่ฟิงนั่งเบียดพระเถระ ไม่ฟิงกีดกันอาสนะพระนวกะ ฟิงทำบริกรรมแก่อาจารย์ในเรือนไฟ เมื่อจะออกจากเรือนไฟ ฟิงถือตั้งสำหรับเรือนไฟปิดหน้าและหลัง จึงออกจากเรือนไฟ ฟิงทำบริกรรมแก่อาจารย์แม้น้ำ ตนสร่งน้ำเสร็จแล้ว ฟิงขึ้นก่อนเช็ดตัวให้แห้งแล้วผลัดผ้า ฟิงเช็ดน้ำจากตัวอาจารย์ ถวายผ้าถุง สังฆาฏิ ถือตั้งสำหรับเรือนไฟมาก่อน ปูอาสนะเตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ นำน้ำฉัน มาถวายอาจารย์

10) ถ้าอาจารย์ต้องการจะให้เรียน ฟิงเรียน

11) ถ้าอาจารย์ต้องการจะให้สอบถามอรรถ ฟิงสอบถาม

12) อาจารย์อยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถ ฟิงชำระให้สะอาดเมื่อจะชำระวิหารให้สะอาด ฟิงขนบาตรและจีวรออกก่อน วางไว้ ณ ที่สมควรฟิงขนผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอนฟูก หมอน ออกมาวาง ณ ที่สมควร

13) เติง ตั้ง อันเตวาลิกฟิงยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบานประตูและกรอบประตู ขนออกไปตั้งไว้ ณ ที่สมควร เชียงรองเตียง กระโถน พนักฟิง ฟิงขนออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น ฟิงสังเกตที่ปูไว้เดิม ค่อยขนออกมาวาง ณ ที่สมควร

14) ถ้าในวิหารมีหยากเยื่อ ฟิงกวาดเพดานลงมาก่อน กรอบหน้าต่างและมุมห้องฟิงเช็ด

- 15) ถ้าฝ่าที่เขาน้ำมันหรือพื้นทาสีดำชั้นรา ควรใช้ผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด
- 16) ถ้าเป็นพื้นไม้ได้ทา ฟิงใช้น้ำประพรมเช็ด อย่าให้วิหารคลาคล่ำด้วยฝุ่นละอองฟิงคัดหยากเยื่อไปทิ้ง ณ ที่สมควรพรมปูพื้น ฟิงผึ่งแดด ชาระ ตบ ขนกลับปูไว้ตามเดิม เชียงรองเตียง ฟิงผึ่งแดด เช็ด ขนกลับวางไว้ตามเดิม¹⁸
- 17) เตียง ตั่ง ฟิงผึ่งแดด ชาระ ปัด ยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบานประตูและกรอบประตู ขนกลับตั้งไว้ตามเดิม พูก หมอน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ฟิงผึ่งแดด ชาระ ตบขนกลับวางปูไว้ตามเดิม กระโถน พนักฟิง ฟิงผึ่งแดด เช็ดถู ขนกลับวางไว้ตามเดิม
- 18) ฟิงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั่ง จึงเก็บบาตร ไม่ฟิงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรองเมื่อจะเก็บจีวร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเตียงเอาชายไว้นอก เอาขนดไว้ใน จึงเก็บจีวร
- 19) ถ้ามลเจือฝุ่นละอองพัดมาทางทิศตะวันออก ฟิงปิดหน้าต่างด้านตะวันออก
- 20) ถ้าพัดมาทางทิศตะวันตก ฟิงปิดหน้าต่างด้านตะวันตก
- 21) ถ้าพัดมาทางทิศเหนือ ฟิงปิดหน้าต่างด้านเหนือ
- 22) ถ้าพัดมาทางทิศใต้ ฟิงปิดหน้าต่างด้านใต้
- 23) ถ้าเป็นฤดูหนาว ฟิงเปิดหน้าต่างกลางวัน ปิดกลางคืน
- 24) ถ้าเป็นฤดูร้อน ฟิงปิดหน้าต่างกลางวัน เปิดกลางคืน
- 25) ถ้าบริเวณ ชุ่ม โรงฉัน โรงไฟ วัจกุฎี รุกฟิงปิดกวาด ถ้าน้ำฉันน้ำใช้ไม่มี ฟิงจัดเตรียมไว้ ถ้ามือชำระไม่มีน้ำ ฟิงตักน้ำใส่หม้อชำระ
- 26) ถ้าอาจารย์เกิดความไม่ยินดี อันเตวาสิกฟิงช่วยระงับ หรือฟิงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยระงับ หรือฟิงแสดงธรรมีกถาแก่อาจารย์
- 27) ถ้าอาจารย์เกิดความรำคาญ อันเตวาสิกฟิงช่วยบรรเทา หรือฟิงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทา หรือฟิงแสดงธรรมีกถาแก่อาจารย์
- 29) ถ้าอาจารย์เกิดความเห็นผิด อันเตวาสิกฟิงให้สละเสีย หรือฟิงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยให้สละเสีย หรือฟิงแสดงธรรมีกถาแก่อาจารย์
- 30) ถ้าอาจารย์ต้องอาบัติหนัก ควรแก้ปริวาส อันเตวาสิกฟิงทำการชวนชวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ฟิงให้ปริวาสแก่อาจารย์ ถ้าอาจารย์ควรแก้การชกเข้าหาอาบัติเดิม อันเตวาสิกฟิงทำการชวนชวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ฟิงชกอาจารย์เข้าหาอาบัติเดิม
- 31) ถ้าอาจารย์ควรแก้มานัต อันเตวาสิกฟิงทำการชวนชวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ฟิงให้มานัตแก่อาจารย์
- 32) ถ้าอาจารย์ควรแก้อัพภาน อันเตวาสิกฟิงทำการชวนชวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ฟิงอัพภานอาจารย์¹⁹

¹⁸วิ.ม. 4/78/110.

¹⁹วิ.ม. 4/78/111.

33) ถ้าสงฆ์ต้องการจะทำกรรมคือ ตัชชณียกรรม นิสยกรรม ปัพพาทนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแก่อาจารย์ อันเตวาสิกพึงทำการชวนขวายเป็นด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ไม่พึงทำการแก่อาจารย์หรือพึงเปลี่ยนไปเป็นโทษเบา หรือว่าอาจารย์ ได้ถูกสงฆ์ลงตัชชณียกรรม นิสยกรรม ปัพพาทนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแล้ว อันเตวาสิกพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ อาจารย์พึงกลับประพฤติชอบ พึงหายเย่อหยิ่ง พึงกลับตัวได้ สงฆ์พึงระงับกรรมนั้นเสีย

34) ถ้าจิวรของอาจารย์จะต้องชก อันเตวาสิกพึงชก หรือพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงชกจิวรของอาจารย์

35) ถ้าจิวรของอาจารย์จะต้องตัดเย็บ อันเตวาสิกพึงตัดเย็บ หรือพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงตัดเย็บจิวรของอาจารย์

36) ถ้าน้ำย้อมของอาจารย์จะต้องต้ม อันเตวาสิกพึงต้ม หรือพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงต้มน้ำย้อมของอาจารย์

37) ถ้าจิวรของอาจารย์จะต้องย้อม อันเตวาสิกพึงย้อม หรือพึงทำการชวนขวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงย้อมจิวรของอาจารย์ เมื่อจะย้อมจิวร พึงย้อมพลิกกลับไปกลับมาดีๆ เมื่อหยาดน้ำย้อมยังหยดไม่ขาดสายไม่พึงหลีกไป

38) อันเตวาสิกไม่บอกอาจารย์ ไม่พึงให้บาตรแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับบาตรของภิกษุบางรูป ไม่พึงให้จิวรแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับจิวรของภิกษุบางรูป ไม่พึงให้บริวารแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับบริวารของภิกษุบางรูป ไม่พึงโกนผมให้ภิกษุบางรูป ไม่พึงให้ภิกษุบางรูปโกนผมให้ ไม่พึงทำกรรมแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงให้ภิกษุบางรูปทำกรรมให้ ไม่พึงทำการชวนขวแย้งภิกษุบางรูป ไม่พึงสั่งภิกษุบางรูปให้ทำการชวนขวแย้ง ไม่พึงเป็นปัจฉาสมณะของภิกษุบางรูป ไม่พึงพาภิกษุบางรูปไปเป็นปัจฉาสมณะ ไม่พื่อนำบิณฑบาตไปถวายภิกษุบางรูป ไม่พึงสั่งภิกษุบางรูปให้นำบิณฑบาตไปถวาย

39) อันเตวาสิกไม่บอกลาอาจารย์ ไม่พึงเข้าหมู่บ้าน ไม่พึงไปป่าช้า ไม่พึงออกไปต่างถิ่น

40) ถ้าอาจารย์เป็นไข้ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต พึงรองนกว่าอาจารย์นั้นจะหาย²⁰

3.5 คุณลักษณะของศิษย์ที่ดี

นอกจากจะลุกขึ้นยืนรับเข้าไปคอยรับใช้ เชื้อฟังคำสั่งสอน ดูแลปรนนิบัติ และเรียนศิลปวิทยา โดยเคารพ อันเป็นหน้าที่ที่ศิษย์จะต้องปฏิบัติต่อครูอาจารย์แล้ว ศิษย์ที่ดียังต้องมีคุณลักษณะที่น่าปรารถนาหรือต้องการของครูอาจารย์ ซึ่งคุณลักษณะของศิษย์ที่ดีนั้น พอสรุปได้ดังนี้

คุณลักษณะของศิษย์ที่ดี

1. ต้องมีความเคารพ
2. คบการศึกษา
3. กล้ารับความผิด
4. คิดช่วยเหลือครู

²⁰วิ.ม. 4/78/112.

5. กตัญญูต่อสถาบัน

อุดมการณ์ของนักเรียน (ศิษย์) ที่ดี

1. แสวงหาความรู้
2. เคารพครูอาจารย์
3. รักการศึกษา
4. มีจรรยาเรียบร้อย
5. มั่นคงตามฐานะ
6. เสียสละเพื่อสถาบัน
7. มุ่งมั่นประพฤติดี
8. หลีกหนีสิ่งชั่ว
9. ไม่มัวสิ่งเสพติด
10. รู้จักคิดใช้ปัญญา

อุดมการณ์ของนักเรียน (ศิษย์) ที่ดีอีกนัยหนึ่ง

1. เคารพ
2. เชื่อฟัง
3. ตั้งใจเรียน
4. เพียรขยัน
5. ไม่ดี้อрін
6. มารยาทดี
7. มีระเบียบวินัย
8. น้ำใจเอื้อเฟื้อ
9. เชื่อมั่นตนเอง
10. เกรงกลัวความชั่ว
11. ทำตัวกล้าหาญ
12. การงานซื่อตรง
13. ตรงต่อเวลา
14. วาจาน่ารัก
15. รู้จักพอดี
16. มีความอดทน
17. เป็นคนกตัญญู
18. รู้จักคิดใช้ปัญญา

ผลดีของการทำหน้าที่ศิษย์ที่ดี

1. ทำให้เป็นคนมีปัญญาดี
2. ทำให้ครูอาจารย์ชื่นใจ สบายใจ เย็นใจ

3. ได้รับการยกย่องสรรเสริญจากบัณฑิต
4. เป็นที่รักของคนทั่วไป
5. ใครๆ ก็อยากคบหาสมาคมด้วย
6. เป็นผู้มีความสุขในชีวิต
7. สังคมสงบสุข
8. ประเทศชาติได้คนดี

โทษที่ไม่สามารถเป็นศิษย์ที่ดีได้

1. ทำให้เป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา
2. ทำให้ครูอาจารย์เดือดร้อนใจ
3. ถูกติเตียนจากบัณฑิต
4. เป็นที่เกลียดชังของคนทั่วไป
5. ใครๆ ไม่อยากคบเป็นเพื่อนด้วย
6. ไม่เป็นผู้มีความสุขในชีวิต
7. สังคมวุ่นวาย
8. ประเทศชาติได้คนไม่ดี²¹

ศิษย์ที่ดีย่อมเป็นที่รักที่ปรารถนาของครูอาจารย์ เนื่องจากเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ซึ่งบุคคลที่ว่าง่ายนั้น มีวิธีการสังเกตดังนี้

1. ไม่พูดกลบเกลื่อนเมื่อได้รับการว่ากล่าวตักเตือน คือการรับฟังด้วยดี ไม่ใช่แก้ตัวแล้วปิดประตูความคิดไม่รับฟัง
2. ไม่นิ่งเฉยเมื่อได้รับการเตือน คือการนำคำตักเตือนนั้นมาพิจารณาและแก้ไขข้อบกพร่องนั้นๆ
3. ไม่จับผิดผู้ว่ากล่าวสั่งสอน คือการที่ผู้สอนอาจมีความผิดพลาด เนื่องจากความประมาท เราควรให้อภัยต่อผู้สอน เพราะการจับผิดทำให้ผู้สอนต้องอับอายขายหน้าได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ดีงาม
4. เคารพต่อคำสอนและผู้สอน คือการรู้จักสัมมาคารวะต่อผู้ทำให้คำสอน และเคารพในสิ่งที่ผู้สอนได้นำมาแนะนำ
5. มีความอ่อนน้อมถ่อมตน คือไม่แสดงความมโหฬาร ถือตัวว่าอยู่เหนือผู้อื่นเพราะสิ่งที่เป็นตัวเองเป็นตัวเองมี
6. มีความยินดีต่อคำสอนนั้น คือยอมรับในคำสอนนั้นๆ ด้วยความยินดีเช่นการไม่แสดงความเบื่อหน่ายเพราะเคยฟังมาแล้ว เป็นต้น
7. ไม่ดื้อรั้น คือการไม่อวดดี คิดว่าของตัวเองนั้นผิดแต่ก็ยังดันทุรังทำต่อไปเพราะกลัวเสียชื่อ เสียฟอร์ม

²¹หน้าที่ของศิษย์ที่ดีอีกนัยหนึ่ง, 26 กรกฎาคม 2564, <<https://www.dek-d.com>>

8. ไม่ขัดแย้ง เพราะว่าการว่ากล่าวตักเตือนหรือสั่งสอนนั้นก็คือ สิ่งที่ตรงข้ามกับที่เราทำ อยู่แล้ว เราควรต้องเปิดใจให้กว้างไม่ขัดแย้งต่อคำสอน คำวิจารณ์นั้นๆ

9. ยินดีให้ตักเตือนได้ทุกเวลา คือการยินดีให้มีการแสดงความคิดเห็น ตักเตือนได้โดยไม่มี ข้อยกเว้นเรื่องเวลา

10. มีความอดทนต่อการเป็นผู้ถูกสั่งสอน คือการไม่เอาความขัดแย้งในความเห็นเป็น อารมณ์ แต่ให้เข้าใจเจตนาที่แท้จริงของผู้สอนนั้น

การทำให้เป็นคนว่าง่ายนั้นทำได้ดังนี้

1. ลดมานะของตัว คือการไม่ถือดี ไม่ถือตัว ความไม่สำคัญตัวเองว่าเป็นอย่างโน้นอย่างนี้ อาทิเช่นถือตัวว่าการศึกษาดีกว่าเป็นต้น

2. ละอุปาทาน คือการไม่ยึดถือในสิ่งที่มี เราเป็น หรือถือมั่นในอำนาจกิเลสต่างๆ

3. มีสัมมาทิฐิ คือมีปัญหาที่เห็นชอบ การเห็นถูกเห็นควรตามหลักอริยสัจ 4 เชื่อเรื่อง ความไม่เที่ยง เชื่อในเรื่องบุญเรื่องบาปเป็นต้น²²

จะเห็นได้ว่า คุณลักษณะของศิษย์ที่ดีนั้น เป็นสิ่งที่ศิษย์ทุกคนต้องทำให้เกิดมีจิตใจให้ได้ เพื่อ ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย เป็นที่รักที่ปรารถนาของครูอาจารย์ เมื่อครูอาจารย์มีความรักความปรารถนาดี ต่อศิษย์ ย่อมก่อให้เกิดความเมตตาต่อศิษย์ อยากจะสั่งสอนวิชาความรู้ที่มีอยู่ โดยไม่มีการปกปิด กลับ ปรารถนาให้ศิษย์รักของตน มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

3.6 สรุป

หน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยสรุปแล้วมี 2 ประการ คือ การทำวัตรหรือวัตร ปฏิบัติ และการอุปัฏฐาก ขยายออกได้ 5 ประการ คือ หน้าที่ในทิศ 6 ด้วยลุกขึ้นต้อนรับ, ด้วยเข้าไปยืน คอยต้อนรับ, ด้วยการเชื่อฟัง, ด้วยการปรนนิบัติ, ด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ศิษย์ที่ดีในทางพุทธ ศาสนาย่อมมีคุณสมบัติสำคัญๆ อยู่ 2 ประการคือ การมีวัตรปฏิบัติที่ดี กับการคอยอุปัฏฐากอาจารย์ด้วยดี ศิษย์ที่ดีต้องมีความเคารพ และเชื่อฟัง อาจารย์ที่ท่านตั้งใจสั่งสอนศิษย์อย่างเต็มใจและเต็มที่ เพราะท่านมี ความเมตตากรุณาต่อศิษย์ของท่านทุกคน รักและเอ็นดูเหมือนลูกเหมือนหลาน ท่านสั่งสอนโดยไม่ได้หวัง อะไรตอบแทนมากมาย ของแค่ให้ศิษย์ที่ท่านสอนได้ประสบความสำเร็จทั้งในหน้าที่การงาน และการ ดำเนินชีวิตร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างสุขสบาย ฉะนั้น ศิษย์ที่ดีในทางพุทธศาสนาต้องเป็นผู้รู้คุณของ อาจารย์และตอบแทนท่านด้วยการเคารพเชื่อฟังท่าน เพราะศิษย์ คือผู้มีวัตรปฏิบัติที่ดี และคอยอุปัฏฐาก อาจารย์

²²มงคลที่ 28 เป็นผู้ว่าง่าย-มงคล 38 ประการ-ธรรมะไทย, 26 กรกฎาคม 2564, <<http://www.dhammadhamma.org>>

บทที่ 4

วิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยแบ่งเป็นหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอย่างไรหรือต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของตนอย่างไร และหน้าที่ของศิษย์ในพระพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอย่างไรและต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของตนอย่างไร เพื่อจะได้รู้และเข้าใจถึงหน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท และนำไปเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และสังคมต่อไป ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 วิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท มองว่าหน้าที่นั้น เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องมีหรือต้องทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าที่ของครูอาจารย์ ซึ่งครูอาจารย์ถือว่าเป็นปูชนียบุคคล เป็นผู้ที่ควรแก่การเคารพนับถือ ต้องอบรมสั่งสอนวิชาความรู้ต่างๆ แก่ศิษย์หรือคนอื่น จึงจำเป็นต้องมีหลักคุณธรรมแห่งความเป็นครูอาจารย์ ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1. หน้าที่ครูอาจารย์ตามหลัก ปิโย

ปิโย หมายถึง ความน่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาได้ถาม ชวนใจผู้ที่เข้ามาหา หรือผู้ที่เราคบอยากให้เราคบเราอีกต่อไป จะทำอะไรไม่ว่ารียามารยาท การแต่งกาย การพูดจา ก็ดูเรียบร้อยดีงามทุกอย่าง ใครเห็นก็อยากคบค้าสมาคมด้วย¹ ผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรจาเป็นจะต้องมีคุณสมบัตินี้ เพราะการให้ที่จะให้มิตรที่มาคบหาตนได้รู้สึกภาคภูมิใจว่าได้คบกับมิตรที่ดี ที่จริงแท้ คบแล้วได้ประโยชน์เป็นที่น่าพอใจของมิตร เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ในความสัมพันธ์ในมนุษยได้อย่างแท้จริง บทบาทและหน้าที่ของครู พระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูที่สำคัญไว้ความตอนหนึ่งว่า

อันความเจริญก้าวหน้าของโลกทุกด้านเป็นผลงานของครูทั้งนั้น โลกจะขาดครูเสียไม่ได้ ครูต้องมีอยู่และต้องรับช่วงต่อไปให้มากขึ้น บรรดาความรู้ทั้งหมดอยู่ที่ครู ถ้าหากขาดครูเสียแล้ว ความรู้ของโลกจักหายไป โลกจะเต็มไปด้วยความโง่ ความหลง ไม่เข้าใจตามความเป็นจริง²

จากความสำคัญดังกล่าว เป็นการนำมาซึ่งการศึกษาบทบาทของครูที่ดี เพื่อการพัฒนาเด็ก ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันสภาพแวดล้อมทางสถาบันการศึกษามีบทบาทหน้าที่คล้ายกับสถาบันครอบครัว ส่วนหนึ่งเนื่องด้วยเด็กและเยาวชนยังคงต้องใช้ชีวิตในการศึกษาหาความรู้อยู่ในโรงเรียน หากเด็กและ

¹พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 16, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, 2554), หน้า 204.

²พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), *วาทธรรมปัญญานันทะ*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2538), หน้า 20.

เยาวชนไม่ได้รับการเอาใจใส่ในด้านการศึกษา อบรมบ่มนิสัยอย่างดีพอ ย่อมจะมีผลต่อการสร้างปัญหาทางพฤติกรรมของเด็กได้ในอนาคต ซึ่งนักวิชาการเชื่อว่า พฤติกรรมการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนส่วนหนึ่งเป็นผลที่ได้มาจากพฤติกรรมด้านลบที่ได้รับมาจากโรงเรียน³

ครูและอาจารย์ นอกจากจะมีบทบาทด้านการอบรมสั่งสอนให้เด็กมีความรู้ทางการศึกษาแล้ว การที่ครูได้ชื่อว่าเป็นแม่พิมพ์ จึงชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญอันเป็นต้นแบบที่ดี ซึ่งเด็กผู้เป็นอนาคตอันสำคัญของชาติ จะประพฤติและปฏิบัติตามในเรื่องของคุณธรรมและจริยธรรม เพราะปัจจุบันสังคมการศึกษาเปลี่ยนจากวัดมาเป็นสถาบันการศึกษาแล้ว ทั้งนี้ สถาบันการศึกษา คือ ครู และอาจารย์ นอกจากการทำหน้าที่ให้ความรู้ทางด้านวิชาการแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องทำหน้าที่ในการอบรมปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดมีขึ้นในตัวเด็กอีกด้วย ครูอาจารย์พึงอนุเคราะห์ศิษย์ตามหลักการดังนี้⁴

1. แนะนำฝึกรอบมให้เป็นคนดี
2. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
4. ส่งเสริมยกย่องความดีงามให้ปรากฏ
5. สร้างเครื่องคุ้มภัยให้สารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนได้ด้วยดี⁵

ที่กล่าวมาข้างต้น คือ ทักษิณทิศ (ทิศเบื้องขวา) กล่าวถึง ครูอาจารย์ ย่อมจะอนุเคราะห์ศิษย์ทั้งหลายด้วยประการต่างๆ ดังกล่าวมานี้

บทบาทและหน้าที่ของครูอาจารย์ตามหลัก ปิโย นี้ เรียกว่าเป็นหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์สำหรับครู คือ ผู้เป็นครูจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อนักเรียน ผู้ปกครอง เพื่อนครูด้วยกัน และบุคคลทั่วไปในโรงเรียนและชุมชน เพราะถ้าครูไม่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลอื่นแล้ว การเรียนการสอนย่อมจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร นักเรียนก็ไม่ได้รับ การศึกษาที่ดีเด็กก็ไม่สามารถพัฒนาให้เจริญขึ้นได้ ครูอาจารย์มีบทบาทมากในโรงเรียนสถาบันการศึกษา บทบาทที่ครูอาจารย์จะต้อง กระทำต่อศิษย์ ในสถานศึกษา จะต้องเป็นบทบาทของครูที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีสม่ำเสมอต่อเด็ก แม้จะทำโทษเด็ก ว่ากล่าว ตาหนิติเตียน หรือการลงทัณฑ์ ครูอาจารย์จะต้องมีเหตุผล ไม่แสดง ความโมโห น้อยใจออกมา ควรรู้จักวิธีอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ ให้เข้าใจเจตนาที่ดีของครู ว่าการทำ โทษนี้ เพื่อหวังให้ลูกศิษย์ดีต่อไปในอนาคต การทำโทษควรเป็นการทำโทษที่เป็นการสร้างสรรค์ ไม่ใช่การทำลายให้เด็กเจ็บตัว เป็นต้น หรือว่ากล่าวเด็กด้วยการใส่อารมณ์ โมโห และพูดจาอย่าง รุนแรง ไม่สุภาพ ฉะนั้นครูจะต้องเป็นครูแบบที่ดีให้กับศิษย์ในสถานการศึกษาในทุกๆ อิริยาบถ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย นิสัย การสอน การพูดคุย การขยันหมั่นเพียรการปฏิบัติตนตรงต่อเวลา การเอาใจใส่ การอบรมสั่งสอนศิษย์ ครูจะต้องกระทำสม่ำเสมอ และจะต้องสร้างสัมพันธ์ภาพกับลูกศิษย์ทุกคนในชั้น เท่านั้นไม่พอจะต้องสร้างสัมพันธ์ภาพไปถึงพ่อแม่ด้วย และมีสัมพันธ์ภาพกับเพื่อน ครู ภารโรง ผู้บังคับบัญชาด้วย ตลอดจนประชาชนในชุมชน สิ่งใดที่กระทำแล้วถือว่าเป็นการ สร้างสรรค์ เป็น

³ดูรายละเอียดใน โสภา ซิปป์มันน์, *บุคลิกภาพและพัฒนาการ : แนวโน้มสู่พฤติกรรมปกติและการมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนของเด็กและเยาวชน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ. เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, 2536), หน้า 39.

⁴พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ธรรมานุญชีวิตร*, พิมพ์ครั้งที่ 36, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2548), หน้า 5.

⁵ที.ปา. 12/267/23.

การพัฒนาให้สังคมเจริญ ครูควรกระทำสิ่งนั้น เช่น ให้ความร่วมมือต่อสังคม ทำบุญ อบรมสั่งสอนศิษย์ และประชาชนในสังคมในชุมชน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความ สุภาพ มีศิลป์ในการสนทนา รู้จักชนะใจคน มีน้ำใจ มีวิธีการพัฒนาโรงเรียนให้เจริญ จัดบริการ แนะนำที่ดีให้เด็กและประชาชน เป็นตัวอย่างที่ดีในการรักษาความสะอาดของห้องเรียน บริเวณ โรงเรียน ห้องอาหาร ห้องสมุด มีความขยันหมั่นเพียรในการสอน และการประเมินผล และ ติดตามผลนักเรียน จัดสวัสดิการที่มีประโยชน์ให้เด็กและผู้ปกครอง จัดโครงการที่เป็นการพัฒนา ต่อบุคลิกภาพ พัฒนาบ้านเรือน พัฒนาการเกษตร และสหกรณ์ให้ประชาชน เป็นโครงการร่วมกัน กับชุมชน เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ครูจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์และกิริยามารยาทของครูดี เพราะถือว่ามีส่วนสำคัญอย่างในการที่จะช่วยพัฒนาเด็กให้มีความก้าวหน้าทางการศึกษาอีกทางหนึ่ง ด้วยครูถือว่าเป็นแม่พิมพ์ต้นแบบแก่ศิษย์ จึงต้องเป็นคนที่มีความกิริยามารยาทที่น่ารักและเรียบร้อย จึงชื่อว่า เป็นครูอาจารย์ผู้ทำหน้าที่ตามหลักปิโย

2. หน้าที่ของครูอาจารย์ตามหลัก ครู

ครู หมายถึง ความน่าเคารพ ในฐานะประพจน์สมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย การทำตัวน่าเคารพนี้ เมื่อมิตรมองดูแล้ว ก็จะรู้สึกว่าจะพึ่งพาอาศัยได้ มีความเป็นผู้ใหญ่พอที่จะพึ่งพิงได้ หลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้ครูดูน่าเคารพแก่คนอื่นๆ ได้แก่ หลักธรรมที่ว่าด้วยอิทธิบาท 4

อิทธิบาท 4 คือ ธรรมที่ทำให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ทั้งครูอาจารย์และศิษย์ เพราะถ้าใครประพฤติกปฏิบัติตามนั้น ความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนก็จะบรรลุตามเป้าหมาย ครูอาจารย์ก็เช่นกัน ถ้าประพฤติกปฏิบัติตาม การสอนก็จะสำเร็จลุล่วงลงไปได้ด้วยดี ส่วนนักเรียนก็ทำให้มีความเจริญก้าวหน้า มีผลการเรียนที่ดี เป็นที่น่าเคารพ เป็นต้น ประกอบด้วยหลักการดังต่อไปนี้

1. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งที่ตนทำ ไม่ว่าจะครูอาจารย์หรือนักเรียน ในที่นี้คือครูผู้สอนจะต้องมีความรักในการสอน ต้องเป็นครูด้วยใจรัก พร้อมเสียสละประโยชน์เพื่อศิษย์ยึดมั่นในจรรยาบรรณวิชาชีพครู ส่วนศิษย์ต้องมีความรักในการศึกษาหาความรู้ ไม่เบื่อหน่ายที่จะพัฒนาตนพยายามขวนขวายหาความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ จะเห็นได้ว่าปัจจุบันเกิดปัญหากระหว่างครูอาจารย์และศิษย์ปรากฏให้เห็นในสังคม เช่น ครูทำเรื่องไม่ดีต่อศิษย์ หรือศิษย์ตั้งกลุ่มชกต่อยกับโรงเรียนหรือสถาบันต่างๆ เทียมั่วสุมกับเพื่อน เป็นต้น ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ก็เพราะครูอาจารย์ และศิษย์ขาดฉันทะ คือ ไม่รักที่จะเรียนหรือเป็นครูอาจารย์โดยอาชีพ ไม่ประพฤติกปฏิบัติตนตามจรรยาบรรณของความเป็นครู ส่วนนักเรียนรักที่จะเป็นนักเลงมากกว่าความเป็นนักเรียน ปัญหาจึงเกิดขึ้นบ่อยครั้งไม่มีวันจบสิ้น ฉะนั้น ครูและอาจารย์ต้องที่จะสอนด้วยใจรักในวิชาชีพครู และนักเรียนต้องตั้งใจเรียนด้วยความมุ่งมั่น

2. วิริยะ มีความพากเพียร ครูอาจารย์ต้องมีความพากเพียรที่จะพัฒนาตนเอง พยายามศึกษาหาข้อบกพร่องของตน เพื่อที่จะปรับปรุงการสอนของตนให้มีการพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ ให้ทันยุคทันสมัยที่สำคัญครูอาจารย์ในปัจจุบัน จำเป็นจะต้องหาจุดบกพร่องของตน เพื่อให้กระบวนการเรียนการสอนเป็นไปตามวัตถุประสงค์ เช่น เพิ่มพูนทักษะความชำนาญ เทคนิค องค์ความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ รวมทั้งการจัดหาสื่อทุกอย่างที่จะนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีแก่ศิษย์ ส่วนศิษย์เองจะต้องมีความ

ขยันหมั่นเพียรในการเรียน ขยันแสวงหาความรู้ รับผิดชอบงานที่ครูอาจารย์สั่ง มีความตั้งใจเรียน เพราะในปัจจุบันการแสวงหาความรู้มีได้หลายทาง ไม่เฉพาะแต่ในหนังสือเท่านั้น การใช้สื่อเทคโนโลยีต่างๆ ก็สามารถนำมาใช้ศึกษาหาความรู้ได้ ดังนั้น การที่ครู และนักเรียน มีความพากเพียร ต่างฝ่ายต่างหาความรู้เพื่อที่จะมาสอนมาเรียน เชื่อแน่ว่าครูไทยและเด็กไทย ย่อมก้าวไปไกลและสามารถสู้กับสังคมโลกได้อย่างไม่อายใคร

3. จิตตะ คือ มีใจฝึกฝั จิต คือ รับรู้ในสิ่งที่ตนทำ ไม่ปล่อยให้ให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยอุทิศตัวอุทิศใจทำเรื่องนั้นบ่อยๆ จนเข้าใจอย่างดี เพราะไม่ว่าจะเป็นการสอนของครูอาจารย์หรือการเรียนของนักเรียน ถ้าจิตใจเลื่อนลอยเวลาเรียนหนังสือแล้ว จะทำให้เสียสมาธิไม่เข้าใจในเรื่องที่ตนเรียนได้ดีเท่าที่ควร

4. วิมังสา ฝึาคอยพิจารณาให้เห็นจริง ครูและนักเรียนจะต้องรู้จักทดลองวางแผนและวัดผลคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นต้น เพื่อให้การเรียนการสอนสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี มีการพัฒนาตนให้มีความรู้ความสามารถขึ้นเรื่อยๆ จนเกิดปัญญาเห็นแจ้งและเข้าใจในวิชาที่เรียนที่สอน ดังนั้น ไม่ว่าครูอาจารย์และนักเรียน ถ้าประพฤติตามหลักธรรมทั้ง 4 ย่อมทำให้การเรียนการสอนสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี สรุป คือ ครูอาจารย์และนักเรียนจะต้องรักในการเรียนการสอน สู้ไม่ถ้อย ทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด มีความเอาใจใส่อย่างจริงจัง พร้อมทั้งเรียนและสอนด้วยการพิจารณาปัญญาให้รู้แจ้งเห็นจริง

หลักธรรมที่ได้กล่าวมาในขั้นต้นนั้น เป็นหลักพุทธธรรมในพระพุทธานุศาสนานำมาประยุกต์ใช้ได้ในยุคปัจจุบันเพื่อให้ครูตระหนักในบทบาทและหน้าที่ของตน จะเห็นได้ว่า อิทธิพลของครูบาอาจารย์ที่มีต่อเด็กนั้นลึกลับและยาวนาน ดังที่พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึงการที่ครูอาจารย์เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างชาติและทำลายเด็กของชาติ ไว้ความตอนหนึ่งว่า “...ครูเป็นผู้นำของเด็กๆ เป็นผู้ที่ได้ก้มมองด้วยความพอใจเลื่อมใสขอให้วางตนให้เหมาะแก่ความเป็นครูอย่างแท้จริง ต้องเป็นคนที่เป็นที่บริสุทธ์ด้วยกาย วาจา ใจ เป็นครูอยู่ทุกขณะ ทุกหนทุกแห่ง จงช่วยกันกระทำความดีให้เด็กเห็นเป็นเยี่ยงอย่าง”⁶

จะเห็นได้ว่า หากครูดีย่อมจะมีคุณอนันต์แก่นักเรียน แต่หากว่าครูชั่วก็ย่อมมีโทษมหันต์ต่อเด็กดุดกัน โดยเฉพาะในเรื่องการฝึกอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมนั้น หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของครูบาอาจารย์ นอกเหนือจากการให้ความรู้ทางวิชาการในทุกวิชา ครูที่ดีนั้น นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้ครูเองก็ต้องปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลาจนบรรลุถึงความเป็นเลิศทั้งวิชาการและทางการสอน โดยเฉพาะในด้านการฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรม ครูนั้นต้องดำรงตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์อย่างเคร่งครัดเพื่อศิษย์จะได้มีความเชื่อถือศรัทธาและถือปฏิบัติตามด้วยความรัก จึงชื่อว่า ครูอาจารย์ผู้ทำหน้าที่ตามหลักครู

⁶พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), อ่างแล้ว, หน้า 9.

3. หน้าที่ครูอาจารย์ตามหลัก ภาวนียโย

ภาวนียโย หมายถึง นำเจริญใจ หรือนำยกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ่ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ เพราะ ครูถือว่าเป็นบัณฑิต บัณฑิต คือผู้มีปัญญา เป็นนักปราชญ์ อาศัยการดำเนินชีวิต และทำกิจต่างๆ ด้วยปัญญา⁷ ถ้าจะให้ความหมายของบัณฑิตอย่างลึกซึ้ง ครูเป็นผู้จบการศึกษา จบการศึกษาเกี่ยวกับวิชาความรู้ เกี่ยวกับอาชีพ หรือเกี่ยวกับเทคนิคต่างๆ ไป และต้องเป็นการศึกษาในด้านที่เกี่ยวกับจิตใจ หรือ วิทยุญาณ⁸

ดังนั้น ในมุมมองของพระพุทธศาสนาเราจึงมิได้ให้ความหมายไปในทางโลก แต่ให้ความหมายอย่างลึกซึ้งในนัยแห่งการเป็นบุคคลผู้เข้าถึงธรรม และทุกคนก็สามารถเป็นบัณฑิตได้ ถ้าหากว่า บุคคลนั้นมีศีลธรรม และจริยธรรมที่เป็นจรรยาบรรณของบัณฑิตในมั่งคัลลัตถทีปนี ได้ให้ความหมายของบัณฑิตไว้ว่า ผู้ดำเนินตามกุศลกรรมบถ 10 มีเว้นจากปาณาติบาต เป็นต้น ทำเป็นกุศล พุดเป็นกุศล คิดเป็นกุศล และดำเนินชีวิตในประโยชน์ด้วยปัญญาคติ รู้จักใช้ปัญญาอรุโอรุในเหตุผล และเป็นผู้ยึดเอาทั้งประโยชน์ตนและผู้อื่น มีความเป็นอยู่ด้วยผู้มีปัญญาอันประเสริฐ⁹ ความเป็นกัลยาณมิตรตั้งผู้เป็นบัณฑิตนั้นยังเป็นผู้ ไม่มีภัย คือมีความอบอุ่นใจเมื่ออยู่ใกล้ บัณฑิตไม่มีอุบาทว์ คือไม่มีสิ่งอัปมงคล และเป็นผู้ไม่มีอุปสรรค คือไม่มีเหตุขัดข้องอยู่ในตัว¹⁰ พระพุทธองค์ยังตรัสถึงลักษณะความเป็นบัณฑิตอีกว่า “บุคคลพึงยังตนนั้นแล ให้ตั้งอยู่ในคุณความดีอันสมควรก่อนจากนั้นจึงค่อยพราสอนผู้อื่นในภายหลัง บัณฑิตไม่ควรมีข้อแม้หมอง ถ้าพราสอนผู้อื่นฉันใด ก็ควรทาดตนฉันนั้น ดังนั้น ไม่ว่าผู้มีคุณสมบัติดังกล่าว หรือผู้เข้าไปเสพคุ้นบัณฑิตก็สามารถทำให้ได้รับแต่ความเจริญ และได้แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดี ดังเช่นเรื่องของอกิตติดาบส”¹¹ ปรารถนาจะเห็นแต่บัณฑิต โดยให้เหตุผลว่า บัณฑิตไม่มีอุปสรรคในตัว และไม่เป็นอุปสรรคแก่คนอื่น เมื่อพระอินทร์ประทานพร จึงได้ขอรับพรว่า “ขออาตมาได้พบเห็นแต่บัณฑิต ได้ยินข่าวคราวแต่ของบัณฑิตได้อยู่ร่วมกับบัณฑิต ได้ทำกิจการเกี่ยวข้องกับบัณฑิต และได้ขอสนทนาปราศรัยแต่กับบัณฑิต” และทรงให้เหตุผลว่า “บัณฑิตไม่แนะนำสิ่งที่มีควรแนะนำ ไม่ประกอบในสิ่งที่มีใ้ช่ธุระ การแนะนำถูกทาง เป็นวิธีการของบัณฑิต บัณฑิตแม้มีผู้พูดดีๆ ก็ไม่โกรธ และรู้จักอุปายแนะนำ การได้เจอแต่บัณฑิตย่อมมีแต่ความเจริญ”¹²

จะเห็นได้ว่า การประพฤติปฏิบัติของครูที่เป็นบัณฑิต ทำให้ นำเจริญใจ แก่ผู้ที่คบหาเป็นมิตรอย่างยิ่ง เพราะบัณฑิตนำแต่ความเจริญมาให้ เมื่อได้รับการแนะนำสั่งสอนจากบัณฑิต ย่อมได้รับประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาตนให้มีความเจริญในชีวิตปัจจุบันแล้ว แม้ใน

⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), อ่างแล้ว, หน้า 35.

⁸พินิจ รักทองหล่อ, *ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ (ฉบับประมวลศัพท์)*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2537), หน้า 76-77.

⁹คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *มั่งคัลลัตถทีปนีแปล เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 22.

¹⁰อง.ตึก 20/39/40.

¹¹ช.ธ. 25/58/8 .

¹²ช.ช.ม. 27/83/409.

อนาคตที่ย่อมส่งผลให้ตนเองมีแต่ความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไปอีกด้วย เมื่อใดที่ผู้มีคุณสมบัติดังที่ได้นำเสนอไว้ทั้งปวงนี้ ผู้นั้นเมื่อทำหน้าที่เผยแผ่แพร่ความรู้หรือความดีงามแก่ผู้อื่น ชักจูงให้ผู้อื่นมีความรู้ความเห็นถูกต้อง หรือให้มีศรัทธาที่จะถือตามอย่างตนอย่างใดอย่างหนึ่ง จะโดยการสั่งสอน การแนะนำ หรือกระจายความรู้ความเข้าใจนั้นออกไปทางหนึ่งทางใดก็ตาม ด้วยความปรารถนาดี ด้วยความเมตตากรุณา ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ และการประพฤติปฏิบัติชอบขึ้น จึงชื่อว่า เป็นครูอาจารย์ผู้ทำหน้าที่ตามหลักภาวนีโย

4.หน้าที่ครูอาจารย์ตามหลัก วัตตาค จ

ในด้านวัจกรรมอันเป็นบทบาทต้นแบบของผู้เป็นกัลยาณมิตร จำเป็นต้องมีบทบาทในการแสดงออกที่เหมาะสม ถูกต้อง และสอดคล้องกับหลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งสามารถดึงเข้ามาอธิบายได้หลายหมวดธรรม ดังในหลักของเบญจศีลข้อที่ 4 ก็คือ มุสาวาทาเวรมณี และหลักธรรมทางวัจกรรมที่เป็นไปในทางเจริญรุ่งเรืองสามารถอธิบายขยายความได้ 4 ลักษณะ ผลักดันไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตทั้งสิ้น คือ

1) มุสาวาท ปหาย ฯเปฯ น สมฺปชานมุสา ภาสิตา โหติ ละการพูดเท็จ ไม่ยอมกล่าวเท็จ เพราะเหตุตนเอง ผู้อื่น หรือเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ คือการเว้นขาดจากการกล่าวคำเท็จ หมายความว่า ไม่กล่าวตามความเป็นจริง หรือกล่าวคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงอันเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน พูดเพื่อหลอกลวง ด้วยเจตนาที่ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดซึ่งประกอบด้วยโลภะ และโทสะ เพราะเห็นแก่อำภิส (สิ่งของ) เล็กๆ น้อยๆ

2) ปิสฺสุณ วาจํ ปหาย ฯเปฯ สมคฺคกรณี วาจํ ภาสิตา โหติ ละการพูดคำส่อเสียดช่วยสมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริมคนที่สมัครสมานกัน ขอบกล่าวถ้อยคำที่สร้างสามัคคี คือการเว้นขาดจากการประพฤติวาจาส่อเสียด หมายความว่า การพูดยุยงให้คนอื่นเกิดความแตกร้างกันคือฟังความฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วมาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น ยุยงให้เกิดความแตกแยกกัน แยกความสามัคคีกัน ให้เกิดความเดือดร้อนทั้งสองฝ่าย

3) ผรุสฺส วาจํ ปหาย ฯเปฯ พหุชนมนาปา ตถารูปิ วาจํ ภาสิตา โหติ ละคำหยาบ พูดแต่คำสุภาพอ่อนหวาน คือการเว้นขาดจากการประพฤติวาจาหยาบ หมายถึง การพูดคำหยาบคาย กล่าวขี้หยาบคายร้ายกาจกับคนอื่น กระทบกระแทงเสียดสีคนอื่น ให้ได้รับความเจ็บใจเดือดร้อนใจก่อให้เกิดความโกรธโดยเจตนา

4) สมฺพปฺลาปี ปหาย ฯเปฯ กาลวาที ภูตวาที อตถวาที ธมฺมวาที วินยวาที นิธานวดี วาจํ ภาสิตา โหติ ละการพูดเพ้อเจ้อ พูดแต่คำจริงมีเหตุผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ คือการเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ หมายถึง พูดเหลวไหลไม่เป็นประโยชน์ พูดไม่ถูกกาลเวลา พูดไม่มีเหตุผลไร้สาระ พูดคำไม่จริง พูดไม่มีหลักฐาน พูดไม่มีกำหนด ไม่ประกอบด้วยธรรมวินัย¹³

ในบทบาทต้นแบบเหล่านี้ยังสามารถเชื่อมโยงไปถึงหลักสังคหวัตถุธรรม 4¹⁴ ซึ่งเป็นหลักเชื่อมโยงมิตรภาพ หมายถึง ธรรมอันเป็นเครื่องช่วยเหลือกัน หลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคนอื่นไว้ได้

¹³เรื่องเดียวกัน, หน้า 277.

¹⁴ที่.ปา. 3/3/295., อง.จตุกก. 2/32/50-51 .

หลักการสงเคราะห์ คือ ช่วยเหลือกัน เป็นเครื่องเกาะกุมประสานโลกคือสังคัมแห่งหมู่สัตว์ไว้¹⁵ ซึ่งมีองค์ประกอบในข้อที่ 2 คือ ปิยวาจา อันเป็นการพูดเพื่อให้เกิดความรักต่อกัน คือกล่าวคาสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ทำให้รู้สึกดีติดใจ แต่ต้องเป็นถ้อยคำที่ตรงกับความเป็นจริงมีประโยชน์และเหมาะสมกับกาลเทศะด้วย กล่าวชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือกล่าวคำแสดงความเห็นนอกเหนือใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคีเกิดไมตรีจิต ทำให้รักใคร่นับถือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน¹⁶ ซึ่งประเภทของถ้อยคำที่พูดออกมานั้นต้องประกอบด้วยเหตุผล 4 ประการคือ¹⁷

- 1) เป็นคำที่มีความจริง
- 2) เป็นคำสร้างสามัคคี
- 3) เป็นถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน
- 4) เป็นคำที่มีสารประโยชน์

บทบาทต้นแบบทางวาจามีพระสูตรหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ นั่นคือวาจาสูตร¹⁸ ซึ่งว่าด้วยองค์แห่งวาจาสุภาสิต 5 ประการ ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ 5 ประการเป็นวาจาสุภาสิต ไม่เป็นทุภาสิต เป็นวาจาไม่มีโทษ และท่านผู้รู้ไม่ติเตียน วาจาประกอบด้วยองค์ 5 ประการอะไรบ้าง คือ 1) พุดถูกกาล 2) พุดความจริง 3) พุดคำอ่อนหวาน 4) พุดคำประกอบด้วยประโยชน์ 5) พุดด้วยเมตตาจิต

จะเห็นได้ว่า บทบาทต้นแบบทางจริกรรมของครูอาจารย์ที่พึงประสงค์ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าเป็นระบบการฝึกอบรมขั้นศีลที่เรียกตามหลักไตรสิกขาว่า อธิศีลสิกขา โดยเป็นข้อปฏิบัติ และหลักความประพฤติต่างๆ ซึ่งมีหลายหมวดธรรมที่สอดคล้องกันทั้งหลักกรรมบถ หลักเบญจศีล หลักสุจริต รวมถึงหลักวาจาสุภาสิตและหลักอันเป็นแกนกลางสำคัญอย่างอริยมรรคมีองค์ หลักการเหล่านี้สามารถเป็นบทบาทต้นแบบทางจริกรรมของครู จึงชื่อว่า เป็นครูอาจารย์ผู้ทำหน้าที่ตามหลัก วตตา จ

5. หน้าที่ของครูอาจารย์ตามหลัก วจนกฺขโม

ครูอาจารย์ นอกจากจะเป็นต้นแบบในหลายๆ ด้านแล้ว ความอดทนอดกลั้นในอุปสรรคต่างๆ แล้ว โดยการที่ยึดหลักขันติและโสรจจะ เป็นธรรมที่ทำให้เกิดความงาม ซึ่งพระไตรปิฎก ส่วนพระอภิธรรมปิฎกได้ให้ความหมายของคำว่า “ขันติ” หมายถึง ความอดทน กิริยาที่อดทน ความอดกลั้นความไม่ดุร้าย ความไม่เกรี้ยวกราด ความเข้มแข็งแห่งจิต¹⁹ และ “โสรจจะ” หมายถึง ความไม่ล่วงละเมิดทาง

¹⁵พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), อ่างแล้ว, หน้า 30.

¹⁶พระธรรมปิฎก, *ธรรมานุญชีวิต (ฉบับชาวบ้าน)*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2542), หน้า 9.

¹⁷พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ รัฐญาโณ), *ส่องสว่างกลางใจ 2*, (กรุงเทพมหานคร : พรศิวการพิมพ์, 2534), หน้า 87.

¹⁸อง.ปญจก. 22/98/338.

¹⁹อภิ.สจ. 34/348/337.

กาย ความไม่ล่วงละเมิดทางวาจา ความไม่ล่วงละเมิดทั้งทางกายและทางวาจา หรือความสำรวมในศีลทั้งหมด²⁰ โสรัจจะนั้น สามารถแปลตามศัพท์ได้ว่า ความเข้มแข็งแจ่มใส²¹

ความหมายอีกประการหนึ่งของ “ขันติ-โสรัจจะ” ตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายไว้คือ²² ธรรมทำให้งาม ประกอบด้วย “ขันติ” ความอดทน อดได้ทนได้เพื่อบรรลุความดีงาม และความมุ่งหมายอันชอบ “โสรัจจะ” ความเสถียร อธิยาศัยงาม รักความประณีตหมดจดเรียบร้อยงดงาม ผู้วิจัยจะขอทำความเข้าใจเพิ่มเติมหัวข้อธรรมเรื่อง ขันติ เนื่องจากขันติอยู่ในหมวดธรรมข้อต่างๆ ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ไม่ว่าจะเป็นขรรยาวาสนธรรม ทศบารมี ทศพิชราชธรรมหรือมงคล 3

ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต แสดงทัศนะเรื่องขันติว่า โบราณจารย์ไทยได้อธิบายว่า ขันติหรือความอดทนนั้นมีอยู่ 3 ลักษณะ²³ คือ

ก. ทนลำบาก ได้แก่ ทนทุกข์เวทนาความเจ็บปวดต่างๆ ได้ ไม่บ่นไม่ร้อง เมื่อประสบกับความเจ็บป่วย พยายามอดกลั้นเอาไว้

ข. ทนตรากตรำ ได้แก่ อดทนต่อการทงานเพื่อเลี้ยงชีวิต หนักเอาเบาสู้ง ไม่ท้อถอย

ค. ทนเจ็บใจ ได้แก่ ทนต่อการด่าทอว่าร้าย หรือทนต่อคำเสียดสีของบุคคลอื่น โดยไม่ถือเอาเป็นอารมณ์ ทำใจให้สลบได้ไม่ตอบโต้

นอกจากนี้ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างความอดทนกับความอดกลั้น ตามทำนองที่พระอรรถกถาจารย์ แบ่งแยกความอดทนไว้ 2 ประการ ดังนี้

1. ความอดกลั้น หมายถึง เมื่อเกิดความเจ็บปวดทางกายก็ดี เวลาตรากตรำทำงานหนักก็ดี เวลามีคนด่าว่าร้ายก็ดี พยายามอดกลั้นเอาไว้ ไม่แสดงความอ่อนแอออกมา อย่างนี้ เรียกว่า อดกลั้น (อธิวาสนขันติ)

2. ความอดทน หมายถึง อาการที่ไม่โกรธ เป็นความเข้มแข็งของจิตที่ได้รับการฝึกฝนจนเกิดความทนทานแกร่งกล้าแล้ว (ตีติกาขันติ)

จะเห็นได้ว่า ความอดกลั้นนั้น เป็นอาการของจิตใจที่ยังมีความโกรธอยู่ แต่ไม่แสดงออก ความอดกลั้นเป็นเรื่องของคนที่ยังมีกิเลส มีขอบเขตจำกัด ส่วนความอดทนนั้น จิตใจสงบเย็นไม่มีอาการของความโกรธปรากฏ เป็นคุณสมบัติของบุคคลที่มีกิเลสบางเบาหรือหมดกิเลสแล้ว ขันติชนิดนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เป็นยอดตะบะ”

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ) หรือท่านพุทธทาส อธิบายเรื่องขันติ คือความอดทนหรืออดกลั้นต่อความจำเป็นสำหรับชีวิต 4 อย่าง²⁴ คือ

²⁰ อภ.สง. 34/349/337.

²¹ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฒโน), *ทศบารมีทศพิชราชธรรม*, (วัดบวรนิเวศวิหารขอพระราชทานถวายเฉลิมพระเกียรติ ในมหาอุดมมงคลวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช, 2531), หน้า 69.

²² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์, 2546), หน้า 65.

²³ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, *สูตรสำเร็จชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2533), หน้า 34-35.

²⁴ พุทธทาสภิกขุ, *อริยศีลธรรม (ชุดธรรมโมฆณัม)*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิจัดพิมพ์, 2520), หน้า 38-382.

1. อุดกั้นต่อความเป็นไปตามธรรมชาติ เช่น ความร้อน ความหนาว เหลือบ ฝุ่น ลมแดด เป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยง แต่ต้องอุดกั้นด้วยการหาจิตใจไม่ให้เป็นทุกข์ขึ้นมา

2. อดทนต่อความเจ็บไข้ได้ป่วย ถ้าไม่รู้จักอดกั้นหรือเฉยได้ก็เท่ากับกินของแสลงทำให้สูญเสียกำลังใจ หรือทำให้เกิดความรู้สึกเป็นทุกข์ทรมานเพิ่มขึ้นอีก อย่างนี้ไม่มีประโยชน์อะไร จึงต้องอดกั้นต่อความเจ็บไข้ได้ป่วย

3. อดทนต่อการอยู่ร่วมกัน ซึ่งมีทั้งคนพาลหรือคนบ้า การกระทำของคนเหล่านี้ทำให้ต้องใช้ความอดกั้น หรือบางทีแม้เป็นคนดี หากมีกิเลสก็คือ คนบ้า แต่เป็นคนบ้าชนิดที่ไม่มีใครเรียกว่า บ้า ฉะนั้น คนมีกิเลสก็ย่อมล่วงเกินผู้อื่นด้วยการด่าบ้าง หรือดูหมิ่นดูแคลนบ้าง ก็เป็นเรื่องที่ต้องอดกั้น

4. อดกั้นอย่างสูง คืออดกั้นต่อการบีบคั้นแห่งกิเลสของตน ทุกคนมีกิเลส เป็นพลังผลักดันคอยชักใยอยู่เบื้องหลังให้ต้องทำตาม นับตั้งแต่อายากสูบบุหรี่ อายากไปคูหนึ่ง อายากกินเหล้าเมายา อายากไปแสวงหากามารมณ์ ด้วยอำนาจของกิเลสนั้นๆ ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่จะต้องอดกั้นนอกจากนี้ ท่านพุทธทาสได้สรุปว่า ชั้นตีมี่ 3 ระดับ²⁵ คือ

1. ระดับต่ำสุดชั้นตีมี่ คือกระบวนการอดทนต่อความบีบคั้นทางธรรมชาติ เช่น ความร้อนความหนาว เป็นต้น

2. ระดับกลางชั้นตีมี่ คือความอดทนต่อการสบประมาท

3. ระดับสูงสุดชั้นตีมี่ คือกระบวนการอดทน อดกั้นต่อการบีบคั้นของกิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ชั้นตีมี่เป็นข้อธรรมที่ปรากฏอยู่ในหลายหมวดธรรมด้วยกัน ไม่ว่าจะหมวดธรรมโสภณกรรมธรรมที่ก่อให้เกิดความงมงาย ชั้นตีมี่-โสรัจจะ ตามที่ปรากฏเนื้อหาในบทนี้ หมวดฆราวาสธรรม²⁶ อันเป็นธรรมสำหรับฆราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์หมวดทศบารมี²⁷ หรือ

²⁵พุทธทาสภิกขุ, *นวกานุสรณ์ เล่ม 1 (ชุดธรรมโฆษณ์)*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, 2534), หน้า 23-24.

²⁶ฆราวาสธรรม 4 ประกอบด้วย

ก. สัจจะ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริ่งใจ พุดจริง ทำจริง

ข. ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดสินใจ แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้า ด้วยสติปัญญา

ค. ชั้นตีมี่ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การทำงาน ด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งทนทานไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

ง. จาคะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว

²⁷ บารมี 10 ประกอบด้วย

ก. ทาน การให้ การเสียสละ

ข. ศีล การรักษากายวาจา ให้อยู่ในหลักความประพฤติ ที่เป็นแบบแผนแห่งภาวะของตนความประพฤติดีงามถูกต้อง ตามระเบียบวินัย

ค. เนกขัมมะ การออกบวช ความปลีกตัวปลีกใจจากกาม

ง. ปัญญา ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงและรู้จักแก้ไขปฏิบัติจัดการต่างๆ

บารมี 10 ปฏิปทาอันยิ่งยวด คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด คือความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น จัดได้ว่า ชั้นดี มีความสำคัญที่จะส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามให้กับชีวิตที่ดำเนินไปตามครรลองคลองธรรม ประโยชน์ของชั้นดี พระพุทธเจ้าตรัสประโยชน์ของชั้นดีไว้ 5 ประการ²⁸ ดังนี้

- ก. เป็นที่รัก เป็นที่ชื่นชอบของคนจำนวนมาก
- ข. เป็นผู้ไม่ดูร้าย ปราศจากผองภัย และไม่มีการผูกอาฆาตจองเวร
- ค. เป็นผู้ไม่มีความเดือดร้อน เพราะไม่มีการประทุษร้าย
- ง. เมื่อถึงคราวเสียชีวิต ก็ไม่หลงลืมสติ
- จ. หลังจากเสียชีวิตแล้ว ย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

สำหรับโทษของการไม่เจริญชั้นดีให้มีในตน จะเกิดผลในทางตรงกันข้ามกับประโยชน์ของชั้นดี นอกจากนี้ ชั้นดียังทำให้เกิดความเจริญในอีกหลายแง่มุม เช่น ในการปฏิบัติธรรม ชั้นดีช่วยเกื้อหนุนการปฏิบัติวิปัสสนาจนบรรลุผล ในด้านโลกียะ ทำให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ความเจริญในหน้าที่การงาน สร้างสรรค์ระบบครอบครัวและกระบวนการทางสังคม ให้เกิดความสงบสุข²⁹ ดังนั้น เมื่อมีความอดทนแล้ว ก็ต้องพยายามสงบใจ ทาใจให้เย็นลง ด้วยอุบายอันชอบเมื่อใจสงบแล้ว กิริยาวาจาที่แสดงออกมาก็จะสงบเสถียรเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ความงามทุกส่วนของตนที่เคยมีอยู่ก็จะไม่เสื่อม จะคงงามอยู่และคงจะชนะใจคนอื่นได้เป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่า ครูอาจารย์จะต้องมีความอดทนต่ออุปสรรคในทุกด้าน จึงต้องใช้หลักหลักธรรม ชั้นดีและโสรัจจะ นับว่าเป็นหลักธรรมสำคัญที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของทุกคน ความอดทนและความสงบเสถียร หากมีประจำอยู่ในจิตใจของผู้ใด ผู้นั้นย่อมจะมีมีความสุข มีจิตใจที่เป็นสุขหนักแน่น เป็นที่นิยมยกย่องของบุคคลทั่วไปเพราะธรรมะหัวข้อนี้ ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่มีความงามทั้งกาย วาจา ใจ จะประกอบกิจการงานใดๆ ย่อมประสบความสำเร็จตามใจที่มุ่งมาด สามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยจิตใจที่มั่นคง นับเป็นหัวข้อธรรมที่สำคัญอีกหัวข้อหนึ่ง ที่ควรมี ควรสร้าง ให้เกิดขึ้นในตน และ

จ. วิริยะ ความเพียร ความแก่กล้า ไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่นอดสาหัสก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่

ฉ. ชั้นดี ความอดทน ความทนทานของจิตใจ สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจ เหตุผล และแนวทางความประพฤติ หรือการปฏิบัติ ที่ตั้งไว้เพื่อจุดหมายอันชอบไม่ลุอำนาจกิเลส

ช. สัจจะ ความจริง คือพูดจริง ทาจริง และจริงใจ

ซ. อธิษฐาน ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นแน่วแน่

ฌ. เมตตา ความรักใคร่ ความปรารถนาดี มิได้ตรี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงมีความสุข ความเจริญ

ญ. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ความวางใจสงบราบเรียบสม่ำเสมอ เทียงธรรม และดำรงอยู่ในธรรม ไม่เอนเอียงหรือหวั่นไหว ไปด้วยความยินดียินร้าย ชอบชังหรือแรงเหย้าวนยั่วใดๆ

²⁸ อ.ป.ภจก. 22/23/25-26.

²⁹ พระมหาชันทอง วิชาเดช, “การศึกษาเรื่องชั้นดีในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2545, หน้า 96.

ปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอจะเป็นเรื่องที่ดียิ่ง จึงชื่อว่า เป็นครูอาจารย์ผู้ทำที่หน้าที่ตามหลักจวนกษโม

6. หน้าที่ครูอาจารย์ตามหลัก คมภีรณจ กถิ กตดา

คุณสมบัติในหัวข้อนี้ถือเป็นหน้าที่ของผู้เป็นกัลยาณมิตรโดยตรง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนาที่สามารถทำให้พุทธธรรมขยายวงกว้างออกไปได้อย่างงดงาม เพราะเหตุแห่งการศึกษาและฝึกฝนพัฒนาตนแล้วจึงทำให้สามารถที่จะนำความรู้ความสามารถที่ตนได้ฝึกฝนดีแล้วในระดับต่างตามความพร้อมของแต่ละคนลักษณะการแนะนำ ที่ได้ผลคงจะต้องศึกษาจากต้นแบบของยอดบรมครูอย่างพระพุทธเจ้า ซึ่งมีหลักธรรมที่แสดงให้ทราบถึงการในการสั่งสอน และแนะนำประโยชน์ของพระองค์ที่ทำให้ศาสนเหล่านั้นควรแก่การปฏิบัติตาม และทำให้ผู้ฟังเกิดการน้อมใจ เลื่อมใสมั่นใจในพระองค์อย่างไม่มีข้อกังขาใดๆ อันมีหลักอยู่ 3 ประการ ดังนี้

- 1) อภิญญาธัมมเทศนา ทรงแนะนำโดยแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง ทรงรู้ยิ่งเห็นจริงด้วยพระองค์เองแล้ว จึงทรงสอนผู้อื่น เพื่อให้รู้ยิ่งเห็นจริงตาม ในธรรมที่ควรรู้ยิ่งเห็นจริง
- 2) สนิทานธัมมเทศนา ทรงแนะนำโดยทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผล ทรงสั่งสอนชี้แจงให้เห็นเหตุผล ไม่เลื่อนลอย มีหลักมีเกณฑ์ ไม่ตัดตอนให้เสียเนื้อความ ทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้โดยไม่ยาก
- 3) สัปภาฎฐิหาริธัมมเทศนา ทรงแนะนำโดยทรงแสดงธรรมให้เห็นจริงได้ผลเป็นอัจฉรย ทรังสั่งสอนให้มองเห็นชัดเจนสมจริงจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติได้ผลจริงเป็นอัจฉรย จนผู้ปฏิบัติตามเห็นจริงดังที่พระองค์ตรัสไว้³⁰

จากอาการในการแนะนำสั่งสอนทั้ง 3 ประการที่แสดงไว้ข้างต้นแล้ว ยังมีพุทธลีลาในการแนะนำสั่งสอนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ซึ่งมีหลักสอดคล้องกับอาการในการแนะนำสั่งสอนที่ได้แสดงไว้ อันเป็นคุณสมบัติต้นแบบแก่ผู้เป็นพุทธสาวกที่จะหาการแนะนำสั่งสอนมหาชนในชั้นหลังต่อๆ กันไป โดยมีหลักอยู่ 4³¹ ประการ คือ

- 1) สันทัสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือ สามารถจะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบาย และแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตาด้วยตนเอง จนหมดความเคลือบแคลงสงสัย ปลดเปลื้องความเขลาหรือความมืดมัวออกจากจิตใจได้
- 2) สมาทปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำ ก็สามารถแนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณประโยชน์ มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนอบรมจิตใจ จนใจยอมรับ อยากรลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติอย่างเต็มใจ จนปลดเปลื้องความประมาท และตั้งอยู่ในความไม่ประมาท
- 3) สมุตเตชนา ระวังให้อาจหาญแล้วกล้า คือ สามารถปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จเสร็จสิ้นให้ได้ สู้งาน ไม่หวั่นต่ออุปสรรค ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยากลำบาก แต่กลับรู้สึกเหมือนบททดสอบของชีวิตตนจนสามารถปลดเปลื้องความอึดคร้านออกไป มุ่งตรงสู่ทางอันถูกต้อง

³⁰พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), อ้างแล้ว, หน้า 32.

³¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 58-59.

4) สัมผัสหงสนา ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตให้เข้มแข็งเบิกบานโดยให้เห็นผลดี หรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะเจริญก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไปทำให้ฟังมีความหวัง มีกำลังใจ และร่าเริงเบิกบานใจ ประทับใจ มีสุขภายในอันเป็นเหตุแห่งสมาธิ ซึ่งสามารถพัฒนาสู่การเข้าถึง ความจริงของพระสัทธรรมได้ในที่สุดคุณสมบัติในด้านการแนะนำประโยชน์ต่อผู้อื่นนี้ มีความจำเป็น จะต้องมีความสามารถหลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ บุคคล ชุมชน เพราะเมื่อมีคุณสมบัติ พิเศษ การทำหน้าที่เป็นครูอาจารย์เพื่อแนะนำผู้อื่นก็ง่ายขึ้น เพราะสามารถเข้าถึงผู้ที่เราปรารถนาดีด้วยได้ ดีกว่าการที่ไม่มีความสามารถพิเศษใดๆ ดังนั้น หลักธรรมที่ถือเป็นคุณสมบัติพิเศษในการแนะนำประโยชน์ ต่อผู้อื่น คือ หลักปฏิสัมพันธ์ 4³² ซึ่งหมายถึงปัญญาแตกฉาน รู้แจ้งเห็นจริงโดยพิสดารอันพึงรู้พึงเห็น อันมี องค์ประกอบดังนี้

1) อตถปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปริชาแจ้งในความหมาย เห็นข้อธรรมหรือความ ย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถแยกแยะอธิบาย ขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อออกไปได้จน ล่วงรู้ถึงผล

2) อัมมปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในธรรม ปริชาแจ้งใจหลัก เห็นอรรถอธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุ

3) นิรุตติปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ ปริชาแจ้งในภาษา รู้ศัพท์ถ้อยคำบัญญัติ และ ภาษาต่างๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้

4) ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปริชาแจ้งในความคิดพันการมีไหวพริบ ซึม ซาบในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้เหมาะสม เข้ากับ กรณีเข้ากับเหตุการณ์ ถ้าเมื่อใดปฏิบัติหน้าที่เผยแผ่ในด้านการแนะนำสั่งสอนโดยตรงครูอาจารย์ควรดำรง อยู่ในหลักปฏิบัติที่เน้นความบริสุทธิ์ ความเมตตา และความจริงใจ โดยมีหลักปฏิบัติ ที่เรียกว่า ธรรมเทศก ธรรม แปลว่า ธรรมของผู้แสดงธรรมมี 5 ประการ³³ คือ

1) อนุพุทพิกถา สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ คือแสดงหลักธรรมหรือเนื้อหาตามลำดับความยาก ง่ายลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

2) ปริยายทัสสาวิ จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล คือ ชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละ ประเด็นอธิบายยกย่องไปต่างๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

3) อนุหยาดา ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี คือสอนเขาด้วยจิตเมตตามุ่งให้เป็น ประโยชน์แก่ผู้รับการสอน

4) อนามิสันดร ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อาภิส คือ สอนเขามีมุขมุงที่ตนจะได้ลาภสินจ้าง หรือ ผลประโยชน์ตอบแทน

5) อนุปหัจจ วาจจิตตรง ไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น³⁴

³²อง.จตุกก. 2/72/243.

³³อง.ปญจก. 22/ 59/205, อง.ปญจก. 22/59/263.

³⁴พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), อ่างแล้ว, หน้า 637.

ในการดำรงตนเป็นผู้แนะนำประโยชน์ต่อผู้อื่น หรือผู้สอน ผู้แสดงนั้นพระพุทธเจ้าทรงเน้นหนักให้ผู้เผยแผ่วางใจให้ถูก ให้บริสุทธิ์ ดังที่พระองค์ตรัสพุทธพจน์เกี่ยวกับการสอนที่บริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปหนึ่งรูปใด แสดงธรรมแก่ผู้อื่น โดยมีจิตคิดอย่างนี้ว่า ขอให้คนทั้งหลาย พึงฟังธรรมของเรา แลครั้นฟังธรรมแล้วพึงเลื่อมใส ขอให้ผู้ที่เลื่อมใสแล้วพึงกระทำอาการแห่งผู้เลื่อมใสแก่เราด้วยเถิด ธรรมเทศนาของภิกษุเช่นนี้ ไม่บริสุทธิ์... ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใด... ย่อมแสดงธรรมแก่ผู้อื่น โดยมีจิตคิดอย่างนี้ว่า ธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติบรรลุเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาล ควรเชื่อเชิญให้มาพิสูจน์ ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจ อันวิญญูชนพึงรู้ได้จำเพาะตน ขอให้คนทั้งหลายพึงฟังธรรมของเรา ครั้นฟังแล้ว พึงเข้าใจธรรมทั่วชัด และครั้นเข้าใจทำชัดแล้ว พึงปฏิบัติเพื่อเป็นเช่นนั้นเถิด ดังนี้ เธอ ย่อมแสดงธรรมแก่คนอื่น ๆ เพราะอาศัยความที่ธรรมเป็นธรรมดี... เพราะอาศัยความการุณย์... เพราะอาศัยความเอื้อเอ็นดู... เพราะอาศัยความปรารถนาดี ธรรมเทศนาของภิกษุเช่นนี้ บริสุทธิ์³⁵

ครูอาจารย์ ซึ่งต้องมีคุณสมบัติ อุดมการณ์ และทำดีในการทำหน้าที่อย่างถูกต้อง ดังนั้นครูจะต้องมีศักยภาพในการแนะนำประโยชน์ โดยมีคุณสมบัติซึ่งสามารถจะทำหน้าที่ได้ 5 ประการ³⁶ คือ

- 1) แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
- 2) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- 3) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
- 4) ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
- 5) สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือสอนให้ใช้ความรู้ ทำงานได้จริง สามารถใช้หาเลี้ยงชีพเป็นอยู่ได้³⁷

จะเห็นได้ว่า คุณสมบัติของครูอาจารย์ที่ควรย้าไว้ในตอนท้ายมี 2 ประการ ซึ่งอาจจะถือว่าเป็นคุณสมบัติของครูอาจารย์อย่างเลิศ คือ ความเป็นผู้กระทำได้จริงในสิ่งที่สอนแก่ผู้อื่น หรือได้บรรลุสำเร็จนั้นๆ ด้วยตนเองแล้วจึงสอนเรื่องนั้นแก่ผู้อื่นอย่างหนึ่ง และความเป็นอิสระ เมื่อจะช่วยเหลือผู้อื่น ตนเองไม่ติดหรือเกาะเกี่ยวอยู่ในเครื่องผูกพันเดียวกันกับที่เขากำลังติดอยู่และเมื่อแนะนำผู้อื่นอย่างใด ก็ควรดำรงตนตามหลักธรรมนั้นด้วย คุณสมบัติของครูอาจารย์ที่ได้นำเสนอมานี้ทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะเป็นคุณสมบัติพื้นฐาน คุณสมบัติด้านวิชา คุณสมบัติด้านจรรยา และคุณสมบัติด้านการแนะนำประโยชน์ผู้อื่น ทั้งหมดนี้ ก็ล้วนเป็นคุณสมบัติที่สำคัญกับความเป็นครูอาจารย์ในแต่ละระดับทั้งสิ้น จึงชื่อว่า เป็นครูอาจารย์ผู้ทำหน้าที่ตามหลัก คมภีรณจ กถิ กตตา

7. หน้าที่ครูอาจารย์ตามหลัก โน จฏฐาเน นิโยชเย

องค์ประกอบที่สำคัญที่จะพัฒนาเยาวชนคือ สถาบันการศึกษา ในที่นี้ก็คือบทบาทและหน้าที่ของครู และอาจารย์ผู้สอน พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูที่สำคัญไว้ความตอนหนึ่งว่า “...อันความเจริญก้าวหน้าของโลกทุกด้านเป็นผลงานของครูทั้งนั้น โลกจะขาดครูเสีย

³⁵ส.น. 6/46/238.

³⁶ที.ปา. 5/268/23.

³⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), อ่างแล้ว, หน้า 638.

ไม่ได้ ครูต้องมีอยู่และต้องรับช่วงต่อไปให้มากขึ้น บรรดาความรู้ทั้งหมดอยู่ที่ครู ถ้าหากขาดครูเสียแล้ว ความรู้ของโลกจักหายไป โลกจะเต็มไปด้วยวามโง่ ความหลง ไม่เข้าใจตามความเป็นจริง”³⁸

จากความสำเร็จดังกล่าว นำมาซึ่งการศึกษาบทบาทของครูที่ดี เพื่อการพัฒนาเด็กทั้งนี้ เนื่องจากในปัจจุบันสภาพแวดล้อมทางสถาบันการศึกษามีบทบาทหน้าที่คล้ายกับสถาบันครอบครัว ส่วนหนึ่งเนื่องด้วยเด็กและเยาวชนยังคงต้องใช้ชีวิตในการศึกษาหาความรู้อยู่ในโรงเรียน หากเด็กและเยาวชนไม่ได้รับการเอาใจใส่ในด้านการศึกษา อบรมบ่มนิสัยอย่างดีพอ ย่อมจะมีผลต่อการสร้างปัญหาทางพฤติกรรมของเด็กได้ในอนาคต ซึ่งนักวิชาการเชื่อว่า พฤติกรรมการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน ส่วนหนึ่งเป็นผลที่ได้มาจากพฤติกรรมด้านลบที่ได้รับมาจากโรงเรียน³⁹

ครูและอาจารย์ นอกจากจะมีบทบาทด้านการอบรมสั่งสอนให้เด็กมีความรู้ทางการศึกษาแล้ว การที่ครูได้ชื่อว่าเป็นแม่พิมพ์ จึงชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญอันเป็นต้นแบบที่ดี ซึ่งเด็กผู้เป็นอนาคตอันสำคัญของชาติ จะประพฤติและปฏิบัติตามในเรื่องของคุณธรรมและจริยธรรม เพราะปัจจุบันสังคมการศึกษา เปลี่ยนจากวัดมาเป็นสถาบันการศึกษาแล้ว ทั้งนี้ สถาบันการศึกษา คือ ครู และอาจารย์ นอกจากการทำหน้าที่ให้ความรู้ทางด้านวิชาการแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องทำหน้าที่ในการอบรมปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดขึ้นในตัวเด็กอีกด้วย ครูอาจารย์พึงอนุเคราะห์ศิษย์ตามหลักการดังนี้⁴⁰

1. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
2. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
4. ส่งเสริมยกย่องความดีงามให้ปรากฏ

5. สร้างเครื่องคุ้มภัยให้สารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนได้ด้วยดี⁴¹ ที่กล่าวมาข้างต้น คือ ทักษะชีวิต (ทักษะเบื้องต้น) กล่าวถึง ครูอาจารย์ ย่อมจะอนุเคราะห์ศิษย์ทั้งหลายด้วยประการต่างๆ ดังกล่าวมานี้ อย่างไรก็ตามการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูอาจารย์กับลูกศิษย์ เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งของการพัฒนาเด็กที่มีอาจจะหลีกเลี่ยงได้ บุคคลที่จะเป็นครูได้นั้นไม่ใช่เป็นผู้ที่รับจ้างสอนหนังสือเป็นอาชีพ หรือใช้สติปัญญาเป็นสินค้าขายความรู้เพื่อเอาเงินมาเลี้ยงชีวิต ครูอาจารย์ต้องเป็นผู้มีคุณธรรม⁴²

จะเห็นได้ว่า ครูดีย่อมจะมีคุณอนันต์แก่นักเรียน แต่หากว่าครูชั่วก็ย่อมมีโทษมหันต์ ต่อเด็กด้วยกัน โดยเฉพาะในเรื่องการฝึกอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมนั้น หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของครูบาอาจารย์ นอกเหนือจากการให้ความรู้ทางวิชาการในทุกวิชา ครูที่ดีนั้น นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และ

³⁸พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), อ่างแล้ว, หน้า 20.

³⁹โสภณ ขปิลมันน์, *บุคลิกภาพและพัฒนาการ : แนวโน้มสู่พฤติกรรมปกติและการมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนของเด็กและเยาวชน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ. เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, 2536), หน้า 39.

⁴⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ธรรมานุญชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 36, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2548), หน้า 5.

⁴¹ที.ปา. 267/2 3.

⁴²พุทธทาสภิกขุ, *ทศธรรม ธรรมะที่เป็นทางเดินของมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2535), หน้า 42.

อุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในความสำคัญของ คุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิต ในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้ครูเองก็ต้องปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลาจนบรรลุถึงความเป็นเลิศทั้ง วิชาการและทางการสอน โดยเฉพาะในด้านการฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรม ครูนั้นต้องดำรงตนให้ เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์อย่างเคร่งครัดเพื่อศิษย์จะได้มีความเชื่อถือศรัทธาและถือปฏิบัติตามด้วยความรัก จึงชื่อว่า เป็นครูอาจารย์ผู้ทำหน้าที่ตามหลัก โน จฏฐาเน นิโยชเย

ดังนั้น หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เป็นการนำเอาหลักพุทธธรรมใน พระพุทธศาสนานำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้ครูตระหนักในบทบาทและหน้าที่ของตน สรุปคือ อิทธิพลของครู อาจารย์ที่มีต่อเด็กนั้นล้นลึก และครูอาจารย์เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างชาติและทำลายเด็กของชาติ ครูเป็นผู้นำของเด็กๆ เป็นผู้ที่เด็กมองด้วยความพอใจเลื่อมใสขอให้วางตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นครูอย่าง แท้จริง ต้องเป็นคนที่มีบริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจ เป็นครูอยู่ทุกขณะ ทุกหนทุกแห่ง จงช่วยกันกระทำความดี ให้เด็กเห็นเป็นเยี่ยงอย่าง ดังนั้น หากครูดีย่อมจะมีคุณอนันต์แก่นักเรียน แต่หากว่าครูชั่วก็ย่อมมีโทษ มหันต์ต่อเด็กเหมือนกัน โดยเฉพาะในเรื่องการฝึกอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมนั้น หน้าที่สำคัญ ประการหนึ่งของครูบาอาจารย์ นอกเหนือจากการให้ความรู้ทางวิชาการในทุกวิชา ครูที่ดีนั้น นอกจาก จะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ ตระหนักในความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติ ตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้ครูเองก็ต้องปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลาจน บรรลุถึงความเป็นเลิศทั้งวิชาการและทางการสอน โดยเฉพาะในด้านการฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรม ครูนั้นต้องดำรงตนให้เป็นอย่างที่ดีแก่ศิษย์อย่างเคร่งครัดเพื่อศิษย์จะได้มีความเชื่อถือศรัทธาและถือ ปฏิบัติตามด้วยความรัก

4.2 วิเคราะห์หน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ตามทัศนะของพระพุทธปรัชญาเถรวาท เมื่อศิษย์สามารถปฏิบัติหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อทิศ เบื้องขวา 5 ประการได้อย่างสมบูรณ์ และครูก็ได้ปฏิบัติตามหน้าที่ของทิศเบื้องขวา 5 ประการนี้ได้สมบูรณ์ เห็นได้ว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ภัยใดๆ ย่อมไม่เกิดจากศิษย์ไปกล่าวร้ายทิศเบื้องขวาในทางกลับกันภัย ใดๆ ย่อม ไม่เกิดจากทิศเบื้องขวากลับร้ายไปถึงศิษย์ เพราะต่างฝ่ายต่างปราศจากบาปกรรม 14 ประการนั่นเอง ทั้ง สองฝ่ายจึงมีแต่ความสุขความเจริญเพียงอย่างเดียว ศิษย์เองก็ได้ชื่อว่า ปิดป้องทิศเบื้องขวาเรียบร้อยแล้ว แต่ถ้าศิษย์ไม่รู้จักหน้าที่หรือไม่ทำตามหน้าที่ของตน ย่อมเกิดปัญหาหลายอย่างตามมา ซึ่งพอจะสรุปได้ ดังนี้

สาเหตุปัญหาที่ศิษย์ไม่รู้จักหน้าที่หรือไม่ทำตามหน้าที่ของตน จำแนกได้ ดังนี้

- 1) ลูกศิษย์ที่ไม่ดีไม่ค่อยแสดงความเคารพครูอาจารย์และไม่ต้อนรับเมื่อเวลาแรกพบและเวลา กลับอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับ และมีกิริยาอาการที่ไม่สุภาพ
- 2) ไม่ค่อยรับใช้ท่านได้รับกิจอันใดก็ไม่ขวนขวาย ทำให้เสร็จไม่เอาใจใส่กับงานที่ได้รับ มอบหมาย
- 3) ลูกศิษย์ไม่เชื่อฟัง เป็นคนว่ายากสอนยาก

4) ลูกศิษย์ไม่มีความเอาใจใส่ในความเป็นอยู่ของอาจารย์ ไม่ให้ความช่วยเหลือครูอาจารย์ในยามที่จำเป็น

5) ลูกศิษย์ไม่ตั้งใจเรียนศิลปะวิชาด้วยความเคารพ เห็นแก่ความเกียจคร้าน ไม่มีความสุจริตในการเรียนและการสอบ

แต่สาเหตุปัญหาดังกล่าวนี้ สามารถแก้ได้ด้วยการการปลูกฝังความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน กล่าวคือการส่งเสริม และการพัฒนาจริยธรรมในสถานศึกษานั้น มีหลักการที่ควรคำนึงอยู่ 4 ประการ การพัฒนาทั้งระบบ เช่น

1. บุคลากรในสถานศึกษา ได้แก่ หัวหน้าสถานศึกษา ผู้บริหารทุกระดับ ครูอาจารย์ เจ้าหน้าที่ ภารโรง นักเรียน นักศึกษา ฯลฯ ต้องให้ความร่วมมือในการส่งเสริมพัฒนาจริยธรรมในสถานศึกษานั้น

2. การบริหารงานในสถานศึกษาต้องเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาจริยธรรม

3. สภาพสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา สถานที่ อาคาร ที่พัก จะต้องปลอดภัย สะอาด เป็นระเบียบ

4. กิจกรรมของนักเรียนมีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ควรจัดกิจกรรมให้เหมาะสมต่อการพัฒนาจริยธรรม

5. การสอนสอดแทรกจริยธรรม ในการสอนวิชาอื่นๆ ต้องให้ความร่วมมือและมีความพร้อมเพรียงกัน อื่นๆ⁴³

เมื่อรู้ถึงสาเหตุปัญหาที่ศิษย์ไม่รู้จักหน้าที่หรือไม่ทำตามหน้าที่ของตน ต้องหาทางป้องกันไว้ก่อน เพราะการป้องกันย่อมดีกว่าการแก้ไขเสมอ ซึ่งสามารถทำได้ด้วยวิธีการป้องกันพฤติกรรมที่ไม่สมควร และการอบรมคุณธรรมให้กับนักศึกษา เช่น

1. การให้คำแนะนำอย่างสม่ำเสมอและจัดให้มีอาจารย์ที่ปรึกษา ตามสัดส่วนที่เหมาะสม

2. การเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม

3. การแต่งตั้งคณะกรรมการควบคุมความประพฤติ

4. ความร่วมมือของผู้ปกครองของนักศึกษา เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง

การส่งเสริมคุณลักษณะที่ดีงามและแก้ไขลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ คุณลักษณะของคนไทยที่สมควรปลูกฝังให้ถึงพร้อมในสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น ความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต ความความขยัน การประหยัด ความสำนึกในหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อสังคม ฯลฯ โดยทั้งนี้ต้องส่งเสริมให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล⁴⁴

ผู้บริหาร ครูอาจารย์ ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีของนักเรียน นักศึกษา เช่น การแต่งตัว ความสะอาดเรียบร้อย วาจาสุภาพ ตรงต่อเวลา รับผิดชอบการสอน รับผิดชอบต่อหน้าที่ นอกจากนี้การส่งเสริมจริยธรรมในสถานศึกษาควรมีกิจกรรมอื่นๆ อีก เช่น การจัดห้องจริยธรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนวิชาจริยธรรมกับชีวิต เพื่ออบรมจริยธรรมภาคปฏิบัติ เช่น การฝึกมารยาทการฝึกสมาธิ หรือการจัดตั้ง

⁴³ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, *จริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520), หน้า 31-35.

⁴⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

ชุมชนพุทธศาสนาในสถานศึกษา เพื่อส่งเสริมให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจหลักพระพุทธศาสนาและ เป็นแกนนำทางด้านจริยธรรมให้กับนักศึกษาคนอื่นในสถาบันนั้นๆ จริยธรรมสัจจร ได้แก่ การเชียว วิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิมาบรรยายพิเศษในกิจกรรมหรือวันสุดสัปดาห์เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับหลักจริยธรรมในระดับที่สูงกว่าที่ทำการสอนในห้องเรียนโครงการพิเศษ เช่น โครงการอบรม จริยธรรมนักศึกษาชั้นพื้นฐาน โครงการอบรมนักศึกษาชั้นพื้นฐานโครงการอุปสมบทนักศึกษาภาคฤดูร้อน โครงการอยู่ค่ายธุดงค์ฯ เพื่อส่งเสริมพัฒนาจริยธรรมระดับสัจธรรมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ความร่วมมือของ สื่อมวลชนและองค์กรเอกชน สื่อมวลชนมีบทบาทและอิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน ดังนั้น ควรให้ความร่วมมือสนับสนุน ความร่วมมือที่ดีที่สุด ได้แก่ การไม่นำเสนอกิจกรรมที่ยั่วยุกรมมณ ฯลฯ ควรนำเสนอกิจกรรมที่เป็นพฤติกรรมแบบอย่างที่ดีแก่เยาวชน มูลนิธิ สมาคม ชมรมต่างๆ ซึ่งเป็นองค์กร เอกชนจัดอยู่บ่อยๆ เช่น การอบรมจริยธรรมนักเรียน นักศึกษาในภาคฤดูร้อน การอุปสมบทนักเรียน นักศึกษาภาคฤดูร้อน การอยู่ค่ายอบรมจริยธรรมขั้นพัฒนา เป็นต้น อันเป็นการส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงปรารถนา และแก้ไขลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น หน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น จึงเป็นเรื่องที่ของศิษย์ที่ต้องปฏิบัติต่อครู อาจารย์ให้ถูกต้อง ดังนี้ 1) ลูกขี้ต้อนรับ 2) เข้าไปคอยรับใช้ในใกล้ชิด 3) เชื่อฟังคำสั่งสอน 4) ประนินับตรรับ ใช้ 5) เรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ ซึ่งเมื่อศิษย์ได้ปฏิบัติตามที่ของตนที่มีต่อครูอาจารย์ดังกล่าวแล้ว ย่อมจะได้ชื่อว่าเป็นผู้รับเอาโอวาทหรือคำสอนโดยข้างขวา

4.3 สรุป

หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการแสดงให้เห็นและเข้าใจถึงหน้าที่ของ อาจารย์และศิษย์ที่จะพึงปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้อง มีดังนี้ 1) ปิโย ครูจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์และ กิริยามารยาทดี เพราะด้วยครูถือว่าเป็นแม่พิมพ์ต้นแบบแก่ศิษย์ 2) ครู ความน่าเคารพ ต้องประพฤติ สมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งใจ และปลอดภัย ครูที่ดีนั้น นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในความสำคัญ ของคุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนิน ชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม 3) กาวณีโย นำเจริญใจ หรือนายกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้และภูมิ ปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วย ซาบซึ้งภูมิใจ เพราะครูคือบัณฑิต ต้องดำเนินชีวิตให้เป็นที่น่าเจริญใจ แก่ผู้ที่คบหาเป็นมิตรอย่างยิ่ง เพราะ บัณฑิตนำแต่ความเจริญมาให้ เมื่อได้รับการแนะนำสั่งสอนจากบัณฑิต ย่อมได้รับประโยชน์ทั้งทางโลกและ ทางธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาตนให้มีความเจริญในชีวิตปัจจุบันแล้ว แม้ในอนาคตก็ย่อมส่งผลให้ ตนเองมีแต่ความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไปอีกด้วย เมื่อใดที่ผู้มีความสมบัติดังที่ได้นำเสนอไว้ทั้งปวงนี้ ก่อให้เกิด สัมมาทิฐิ และการประพฤติปฏิบัติชอบขึ้น 4) วตตา จ คือ ครูต้องรู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี เป็นต้นแบบทาง วชิกรรมของครูอาจารย์ที่พึงประสงค์ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า มีหลักการใช้วาจาสุภาพ และเป็นแกนกลาง ที่สำคัญในอริยมรรคมีองค์ หลักการเหล่านี้สามารถเป็นบทบาทต้นแบบทางวชิกรรมของครูอาจารย์ได้เป็น อย่างดี 5) วจนกฺขโม อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำและวิพากษ์วิจารณ์

อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว ครูจะต้องมีความอดทนต่ออุปสรรคในทุกด้าน จึงต้องใช้หลักหลักธรรม ขันติและโสรจจะ นับว่าเป็นหลักธรรมสำคัญที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของทุกคน ความอดทนและความสงบเสงี่ยม หากมีประจำอยู่ในจิตใจของผู้ใด ผู้นั้นย่อมจะมีมีความสุข มีจิตใจที่เป็นสุขหนักแน่น เป็นที่นิยมยกย่องของบุคคลทั่วไปเพราะธรรมะหัวข้อนี้ ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่มีความงดงามทั้งกาย วาจา ใจ จะประกอบกิจการงานใดๆ ย่อมประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนา สามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้ ด้วยจิตใจที่มั่นคง 6) คมภิรณจ กถิ กตตา แถลงเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป เป็นคุณสมบัติของครูอาจารย์อย่างเลิศ คือ ความเป็นผู้กระทำได้จริงในสิ่งที่สอนแก่ผู้อื่น หรือได้บรรลุสำเร็จนั้นๆ ด้วยตนเองแล้ว จึงสอนเรื่องนั้นแก่ผู้อื่นอย่างหนึ่ง และความเป็นอิสระ เมื่อจะช่วยผู้อื่น ตนเองไม่ติดหรือเกาะเกี่ยวอยู่ในเครื่องผูกพันเดียวกันกับที่เขากำลังติดอยู่ และเมื่อแนะนำผู้อื่นอย่างไร ก็ควรดำรงตนตามหลักธรรมนั้นด้วย คุณสมบัติของครูอาจารย์ที่ได้นำเสนอมาทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะเป็คุณสมบัติพื้นฐาน คุณสมบัติด้านวิชา คุณสมบัติด้านจรรยา และคุณสมบัติด้านการแนะนำประโยชน์ผู้อื่น 7) โน จฏฐาเน นิโยชเย คือ ไม่แนะนำ หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

ครูอาจารย์มีอิทธิพลต่อศิษย์หรือเด็กเป็นอย่างมาก เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างชาติและทำลายเด็กของชาติ ครูเป็นผู้นำของเด็กๆ เป็นผู้ที่ได้ก้มองด้วยความพอใจเลื่อมใสขอให้วางตนให้เหมาะแก่ ความเป็นครูอย่างแท้จริง ต้องเป็นคนที่บริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจ เป็นครูอยู่ทุกขณะ ทุกหนทุกแห่ง จงช่วยกันทำความดีให้เด็กเห็นเป็นเยี่ยงอย่าง ครูอาจารย์ที่ปฏิบัติตามหลักหน้าที่ของตนดังกล่าว มาแล้ว ย่อมจะมีคุณอนันต์แก่นักเรียน แต่หากว่าครูชู้ก็ย่อมมีโทษมหันต์ ต่อเด็กดุกกัน โดยเฉพาะในเรื่อง การฝึกอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมนั้น หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของครูอาจารย์ นอกเหนือจากการ ให้ความรู้ทางวิชาการในทุกวิชา ครูที่ดีนั้น นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้อง รู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในคุณค่าของคุณธรรมและจริยธรรม ความ สำนึกในหน้าที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้ ครูอาจารย์เองก็ต้องปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลาจนบรรลุถึงความเป็นเลิศทั้งวิชาการและทางการสอน โดยเฉพาะในด้านการฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรม ครูอาจารย์นั้นต้องดำรงตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ ศิษย์อย่างเคร่งครัดเพื่อศิษย์จะได้มีความเชื่อถือศรัทธาและถือปฏิบัติตามด้วยความรัก และศิษย์ต้อง ปฏิบัติตามหน้าที่ของตนต่อครูอาจารย์ ด้วยการลุกขึ้นต้อนรับ การเข้าไปคอยรับใช้ใกล้ชิด การเชื่อฟัง คำสั่งสอน การปรนนิบัติรับใช้ และต้องศึกษาเรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ ดังนั้น เมื่อครูอาจารย์และ ศิษย์รู้และเข้าใจหน้าที่ของตน ว่าควรปฏิบัติอย่างไรจะถูกต้องเหมาะสม จึงทำให้เกิดความเคารพ นับถือ เชื่อฟัง และมีความปรารถนาดีต่อกันอย่างแท้จริง

บทที่ 5

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท” มีวัตถุประสงค์สำคัญในการศึกษาวิจัย 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาหน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นศึกษาทางด้านเอกสาร (Documentary Research) สรุปผลการศึกษาวิจัยได้ ดังต่อไปนี้

1) หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

หน้าที่ของอาจารย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น พอสรุปได้ดังนี้ หน้าที่ของอาจารย์เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจ ตั้งแต่ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี นำเรื่องที่ดีมาอบรมสั่งสอนต่อศิษย์ ให้เรียนดีสอนให้เข้าใจแจ่มแจ้งเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาการทางด้านต่างๆ บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี ไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องให้ปรากฏมิตรสหายหมู่คณะเป็นการเชิดชูความรู้ ความคิด ความสามารถ และคุณธรรมของศิษย์ตนให้ประจักษ์แก่สายตาของบุคคลอื่นๆ เป็นการสร้างขวัญ และกำลังใจของศิษย์ ให้มีฉันทะอุตสาหะที่จะปฏิบัติความดีต่อไป ตลอดจนถึงทำความป้องกันในทิศทั้งหลายให้รู้จักรักษาตนในอันที่จะดำเนินชีวิตและพร้อมที่จะให้การอนุเคราะห์แก่ศิษย์ ช่วยเหลือป้องกันอันตรายที่จะเกิดแก่ศิษย์ ของตน

การกระทำหน้าที่ของอาจารย์ในพุทธศาสนา โดยสรุปแล้วมี 2 ประการ คือ การสอน/การพร่ำสอน และการฝึกฝน/การฝึกอบรม และขยายได้ 5 ประการ คือ หน้าที่ในทิศ 6 มี การแนะนำดี, ให้เรียนดี, บอกศิษย์ด้วยดีด้วยศิลปวิทยาทั้งหมด, ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง, ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์ที่ดีในทางพุทธศาสนา ต้องเป็นผู้ที่มีความเสียสละเวลาที่เป็นส่วนตัวของตนเอง พร้อมยอมมอบเวลาให้กับศิษย์ได้ตลอดเวลา ด้วยความรักความเมตตากรุณาต่อศิษย์ อยากเห็นศิษย์ของตนเองสำเร็จการศึกษาและนำวิชาความรู้ที่ได้รับนั้นไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งในด้านอาชีพ การงานที่ใช้เลี้ยงตนเองและครอบครัว ทั้งในส่วนของกิริยามารยาทในการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม ฉะนั้นอาจารย์จึงพร่ำสอน และฝึกฝนอบรมศิษย์ของตนอย่างเต็มที่เต็มความสามารถที่ตนมีโดยไม่หวงแหนในวิชาการต่างที่ตนเองมีทั้งหมด ยอมถ่ายทอดให้ศิษย์ทั้งหมด เพราะอาจารย์คือผู้พร่ำสอน และผู้อบรมศิษย์ด้วยความจริงใจอย่างแท้จริง

2) หน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

หน้าที่ของศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยสรุปแล้วมี 2 ประการ คือ การทำวัตรหรือวัตรปฏิบัติ และ การอุปัฏฐาก ขยายออกได้ 5 ประการ คือ หน้าที่ในทิศ 6 ด้วยลุกขึ้นต้อนรับ, ด้วยเข้าไปยืน

คอยต้อนรับ, ด้วยการเชื่อฟัง, ด้วยการปรนนิบัติ, ด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ศิษย์ที่ดีในทางพุทธศาสนาย่อมมีคุณสมบัติสำคัญๆ อยู่ 2 ประการคือ การมีวัตรปฏิบัติที่ดี กับการคอยอุปัฏฐากอาจารย์ด้วยดี ศิษย์ที่ดีต้องมีความเคารพ และเชื่อฟัง อาจารย์ที่ท่านตั้งใจสั่งสอนศิษย์อย่างเต็มใจและเต็มที่ เพราะท่านมีความเมตตากรุณาต่อศิษย์ของท่านทุกคน รักและเอ็นดูเหมือนลูกเหมือนหลาน ท่านสั่งสอนโดยไม่ได้หวังอะไรตอบแทนมากมาย ของแค่ให้ศิษย์ที่ท่านสอนได้ประสบความสำเร็จทั้งในหน้าที่การงาน และการดำเนินชีวิตร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างสุขสบาย ฉะนั้น ศิษย์ที่ดีในทางพุทธศาสนาต้องเป็นผู้รู้คุณของอาจารย์และตอบแทนท่านด้วยการเคารพเชื่อฟังท่าน เพราะศิษย์ คือผู้มีวัตรปฏิบัติที่ดี และคอยอุปัฏฐากอาจารย์

3) วิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการวิเคราะห์หน้าที่ของอาจารย์และศิษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทแล้วนั้น พอสรุปได้ดังนี้

1) ปิโย ครูจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์และกิริยามารยาทดี เพราะด้วยครูถือว่าเป็นแม่พิมพ์ต้นแบบแก่ศิษย์ 2) ครู ความน่าเคารพ ต้องประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกรอบอุ้มใจ เป็นที่พึ่งใจ และปลอดภัย ครูที่ดีนั้น นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในคุณค่าของคุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม 3) ภาวนีโย นำเจริญใจ หรือนำยกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ เพราะครูคือบัณฑิต ต้องดำเนินชีวิตให้เป็นที่น่าเจริญใจแก่ผู้ที่คบหาเป็นมิตรอย่างยิ่ง เพราะบัณฑิตนำแต่ความเจริญมาให้ เมื่อได้รับการแนะนำสั่งสอนจากบัณฑิตย่อมได้รับประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาตนให้มีความเจริญในชีวิตปัจจุบันแล้ว แม้ในอนาคตก็ย่อมส่งผลให้ตนเองมีแต่ความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไปอีกด้วย เมื่อใดที่ผู้มีความสมบัติที่ตั้งได้นำเสนอไว้ทั้งปวงนี้ ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ และการประพฤติปฏิบัติชอบขึ้น 4) วัตตา จ คือ ครูต้องรู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี เป็นต้นแบบทางวัตรกรรมของครูอาจารย์ที่พึงประสงค์ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า มีหลักการใช้วาจาสุภาพดี และเป็นแกนกลางที่สำคัญในอริยมรรคมีองค์ 8 หลักการเหล่านี้สามารถเป็นบทบาทต้นแบบทางวัตรกรรมของครูอาจารย์ได้เป็นอย่างดี 5) วจนกขโม อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำวิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว ครูจะต้องมีความอดทนต่ออุปสรรคในทุกด้าน จึงต้องใช้หลักหลักธรรมขันติและโสรจจะ นับว่าเป็นหลักธรรมสำคัญที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของทุกคน ความอดทนและความสงบเสงี่ยม หากมีประจำอยู่ในจิตใจของผู้ใด ผู้ผู้นั้นย่อมจะมีมีความสุข มีจิตใจที่เป็นสุขหนักแน่น เป็นที่นิยมยกย่องของบุคคลทั่วไปเพราะธรรมะหัวข้อนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่มีความงดงามทั้งกาย วาจา ใจ จะประกอบกิจการงานใดๆ ย่อมประสบความสำเร็จตามใจที่ปรารถนา สามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยจิตใจที่มั่นคง 6) คมภีรณจ ถก กตดา แถลงเรื่อง ล้ำลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป เป็นคุณสมบัติของครูอาจารย์อย่างเลิศ คือ ความเป็นผู้กระทำได้จริงในสิ่งที่สอนแก่ผู้อื่น หรือได้บรรลุสำเร็จนั้นๆ ด้วยตนเองแล้ว จึงสอนเรื่องนั้นแก่ผู้อื่นอย่างหนึ่ง และความเป็นอิสระ เมื่อจะช่วยเหลือผู้อื่น ตนเองไม่ติด

หรือเกาะเกี่ยวอยู่ในเครื่องผูกพันเดียวกันกับที่เขากำลังติดอยู่และเมื่อแนะนำผู้อื่นอย่างไร ก็ควรดำรงตนตามหลักธรรมนั้นด้วย คุณสมบัติของครูอาจารย์ที่ได้นำเสนอมานี้ทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะเป็นคุณสมบัติพื้นฐาน คุณสมบัติด้านวิชา คุณสมบัติด้านจรรยา และคุณสมบัติด้านการแนะนำประโยชน์ผู้อื่น และ 7) โน จมฺฐาเน นิโยชเย คือ ไม่แนะนำ หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

เนื่องจากครูอาจารย์มีอิทธิพลต่อศิษย์หรือเด็กเป็นอย่างมาก เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างชาติและทำลายเด็กของชาติ ครูเป็นผู้นำของเด็กๆ เป็นผู้ที่เด็กมองด้วยความพอใจเลื่อมใสขอให้วางตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นครูอย่างแท้จริง ต้องเป็นคนที่บริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจ เป็นครูอยู่ทุกขณะ ทุกหนทุกแห่ง จงช่วยกันกระทำความดีให้เด็กเห็นเป็นเยี่ยงอย่าง ครูอาจารย์ที่ปฏิบัติตามหลักหน้าที่ของตนดังกล่าวมาแล้ว ย่อมจะมีคุณอนันต์แก่นักเรียน แต่หากว่าครูชัวิกัย์ยอมมีโทษมหันต์ ต่อเด็กดุดกัน โดยเฉพาะในเรื่องการฝึกอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมนั้น หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของครูบาอาจารย์ นอกเหนือจากการให้ความรู้ทางวิชาการในทุกวิชา ครูอาจารย์ที่ดีนั้น นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในคุณค่าของคุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้ครูอาจารย์เองก็ต้องปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลาจนบรรลุถึงความเป็นเลิศทั้งวิชาการและทางการสอน โดยเฉพาะในด้านการฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรม ครูอาจารย์นั้นต้องดำรงตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์อย่างเคร่งครัดเพื่อศิษย์จะได้มีความเชื่อถือศรัทธาและถือปฏิบัติตามด้วยความรัก

และศิษย์ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของตนต่อครูอาจารย์ ดังนี้ 1) ลูกขึ้นต้อนรับ 2) เข้าไปคอยรับใช้ใกล้ชิด 3) เชื่อฟังคำสั่งสอน 4) ประณิบัติรับใช้ และ 5) ศึกษาหรือเรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์และศิษย์ที่ดีตามหน้าที่ในทางพุทธศาสนา ต้องเป็นผู้ที่มีความเสียสละเวลาที่เป็นส่วนตัวของตนเอง พร้อมยอมมอบเวลาให้กับศิษย์ได้ตลอดเวลา ด้วยความรักความเมตตากรุณาต่อศิษย์อยากเห็นศิษย์ของตนเองสำเร็จการศึกษาและนำวิชาความรู้ที่ได้รับนั้นไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งในด้านอาชีพการงานที่ใช้เลี้ยงตนเองและครอบครัว ทั้งในส่วนของกิจกรรมการบำเพ็ญบุญอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม ทั้งศิษย์ต้องมีความกตัญญูรู้คุณของครูอาจารย์ ด้วยการประพฤติดีเป็นคนดีมีความรู้คู่คุณธรรมของสังคมด้วย

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากการทำวิจัยในครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยพบว่า การกระทำหน้าที่ต่อกันของบุคคลในสังคมซึ่งเป็นพันธกรณีทางศีลธรรมของบุคคลในสังคมควรปฏิบัติต่อกัน เป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญ เป็นเรื่องเร่งด่วนที่ผู้นำระดับต่างๆ ควรให้ความสำคัญในอันดับต้นๆ โดยเฉพาะการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาพัฒนาจิตใจ เพื่อยกระดับจิตใจของคนในสังคมให้ดีขึ้น เนื่องจากสังคมในปัจจุบันเป็นสังคมที่มีความเจริญในด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัย สังคมเปลี่ยนไป ประชาชนให้ความสำคัญกับวัตถุสิ่งของที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้กับตนเองเป็นหลัก ดิ้นรนเพื่อให้ได้มาในสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านั้น โดยไม่สนใจว่าจะได้มาโดยวิธี

โต ผิดศีลธรรมหรือไม่ ขอเพียงให้ได้มา สังคมปัจจุบันจึงวุ่นวาย มีการคดโกง ปล้นจี้ ฆ่าฟันกัน เพื่อให้ได้มา ในสิ่งที่ต้องการ

ที่กล่าวมานี้เพื่อให้เห็นถึงสภาพของสังคมในปัจจุบัน เป็นเรื่องที่สำคัญมากที่เราจะนำ หลักธรรมของพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นหลักศีลธรรมหลักปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องตามธรรมนองคลอง ธรรมกลับมาใช้ในสังคมไทย

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนามี ประเด็นต่างๆ ที่น่าสนใจมากมาย ที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาความวุ่นวายในสังคมปัจจุบันนี้ ดังนี้

- 1) ศึกษาวิเคราะห์หลักอบายมุข 6 ในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2) ศึกษาวิเคราะห์หน้าที่นายจ้างกับลูกจ้างตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ข้อมูลทุติยภูมิ

1) หนังสือทั่วไป

คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2534). *มงคลตถปิณีแปล เล่ม 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____ . (2538). *มงคลตถปิณี แปล เล่ม 4*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เฉลียว บุรีภักดิ์ และคณะ. (2520). *ลักษณะวิชาชีพที่ดีของครู*. กรุงเทพฯ: หน่วยงานศึกษานิเทศก์กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ.

_____ . (2520). *ลักษณะครูดี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ตำรวจ.

ชัยวัฒน์ อັตพัฒน์. (2520). *จริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

_____ . (2543). *จริยศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ชำเรือง วุฒิจันทร์. (2524). *หลักการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

ดวงเดือน พันธุนาวิน. (2522). *การพัฒนาจริยธรรม ตำราจิตวิทยา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

เดือน คำดี. (2534). *พุทธปรัชญา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

นพ. อุทัย สุตสุข. (2552). *สาธารณสุขในพระไตรปิฎก : บูรณาการสู่สุขภาพดี ชีวีมีสุข*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เทพประทานการพิมพ์.

บุญมี แทนแก้ว. (2529). *ปรัชญาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

_____ . (2546). *ความจริงของชีวิต*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์.

ป. หลงสมบุญ. (2540). *พจนานุกรม มคอ-ไทย*. กรุงเทพฯ: อาหารการพิมพ์.

ปัญญานันทภิกขุ. (2521). *วิญญาณของความเป็นครู*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

ปิ่น มุทุกันต์. (2524). *มงคลชีวิตที่ 3*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

เปลื้อง ณ นคร. (2529). *พจนานุกรมไทย*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ฝ่ายวิชาการ กองศาสนศึกษา กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2537). *นวโกวาท*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

พชร ช่วยเกื้อ. (2561). *ทิศ 6*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: พี เอ็น เค แอนด์ สกายพรีนติ้งส์.

- พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). (2535). *หน้าที่ของคน (ฉบับสมบูรณ์)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- _____. (2535). *หน้าที่ของคน ฉบับสมบูรณ์ คนดีและคุณสมบัติของผู้บริหาร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). (2538). *วาทธรรมปัญญานันทะ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2542). *ธรรมบุญชีวิต*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. (2542). *ธรรมบุญชีวิต (ฉบับชาวบ้าน)*. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2548). *ธรรมบุญชีวิต*. (พิมพ์ครั้งที่ 36). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- _____. (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- _____. (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: เอส.อาร์. ฟรินด์ติ้ง แมส โปรดักส์.
- _____. (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). (2540). *ครูที่ดีต้องมีธรรมะ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ รัฐญาโณ). (2534). *ส่องสว่างกลางใจ 2*. กรุงเทพฯ: พรศิวการพิมพ์.
- พระราชวรมุนี (ประยูร ธรรมจิตโต). (2540). *ขอบฟ้าแห่งความรู้*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พินิจ รักทองหล่อ. (2537). *ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ (ฉบับประมวลศัพท์)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา.
- พุทธทาสภิกขุ. (2521). *การศึกษาคืออะไร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- _____. (2535). *ทิศธรรม ธรรมะที่เป็นทางเดินของมนุษย์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- _____. (2512). *ธรรมสำหรับครู*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- _____. (2534). *นวกานุสรณ์ เล่ม 1 (ชุดธรรมโฆษณ์)*. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ.
- _____. (2516). *หน้าที่มนุษย์*. เอกสารชุดมุมมองด้านใน อันดับที่ 59. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- _____. (2520). *อริยศีลธรรม (ชุดธรรมโฆษณ์)*. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิจัดพิมพ์.
- ภณิดา คุสกุล. (2527). *พัฒนาการจริยธรรม เอกสารการสอนชุดวิชาจริยศึกษาหน่วยที่ 1-5*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- มานิต มานิตเจริญ. (2536). *พจนานุกรมไทย*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ที่ หสน.นิยมวิทยา.
- ยนต์ ชุ่มจิต. (2558). *ความเป็นครู*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์.
- _____. (2541). *ความเป็นครู*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: พิมพ์ที่ โอ.เอส.ฟรินด์ติ้ง เฮ้าส์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542*. กรุงเทพฯ: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.

- _____ . (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____ . (2525). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.
- วศิน อินทสระ. (2529). *จริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณาคาร.
- _____ . (2529). *จริยศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: พิมพ์ที่โรงพิมพ์เจริญกิจ.
- สถิต วงศ์สวรรค์. (2543). *ปรัชญาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ที่อักษรพิทยา.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2531). *ทศบารมีทศพิธราชธรรม*. วัดบวรนิเวศวิหารขอพระราชทานถวายเฉลิมพระเกียรติ ในมหาอุดมมงคลวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช.
- สุนทร ณ รั้งสี. (2550). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2533). *สูตรสำเร็จชีวิต*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- โสภา ชปิลมันน์. (2536). *บุคลิกภาพและพัฒนาการ : แนวโน้มสู่พฤติกรรมปกติและการมีพฤติกรรม เบี่ยงเบนของเด็กและเยาวชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์.

2) วิทยานิพนธ์

- ปริญดา ตี๊ดวง. (2543). *การศึกษาเหตุผลเชิงจริยธรรมของมารดาที่มีแนวโน้มทอดทิ้งบุตร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ไพลิน เตชะวิวัฒนาการ. (2533). *การศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินความดีในพุทธปรัชญา กับ ปรัชญาของค่านท์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ. (2542). *การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามทรรศนะของพุทธ ทาสภิกขุ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระนรินทร์ สีสเตโช. (2556). *เรื่องการศึกษาวิเคราะห์หน้าที่ในทศ 6 ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาชั้นทอง วิชาเดช. (2545). *การศึกษาเรื่องขันติในพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต, คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระมหาทองพูน สติสมปโน. (2547). *การคบมิตรในพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาภูเนตุ จันทรจิต. (2547). *หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเอกเพชร เสาร์ทอย. (2547). *การพัฒนาแผนและสื่อการเรียนรู้เรื่องทศ 6 วิชาพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เรือนสาย ฐัญญู. (2531). *แนวคิดเรื่อง “ครู” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประโยชน์ จันทโรจิติ. (2520). *คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของครูองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา*.
 วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 ประสานมิตร.

3) เอกสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์

ความสำคัญของครู-ครูยุคใหม่ ใสใจ IT. สืบค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2564, จาก <https://sites.google.com>.
 พจนานุกรม พุทธศาสน์. สืบค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2564, จาก <https://dekgenius.com>.
 พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย ราชบัณฑิตยสถาน. สืบค้นเมื่อ 26 กรกฎาคม 2564, จาก
<https://dictionary.sanook.com>.
 _____ . สืบค้นเมื่อ 26 กรกฎาคม 2564, จาก <https://dekgenius.com>.
 พจนานุกรมแปลไทย-ไทย อ.เปลื้อง ณ นคร. สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2564, จาก
<https://dictionary.sanook.com>.
 พจนานุกรมแปล ไทย-อังกฤษ NECTEC's Lexitron Dictionary. สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2564,
 จาก <https://dictionary.sanook.com>.
 พุทธจริยา. สืบค้นเมื่อ 16 กรกฎาคม 2564, จาก <http://www.dhammathai.org>.
 มงคลที่ 28 เป็นผู้ว่าง่าย-มงคล 38 ประการ-ธรรมะไทย. สืบค้นเมื่อ 26 กรกฎาคม 2564, จาก
<http://www.dhammathai.org>.
 ศิษย์ คำบาลีและสันสกฤตที่ไทยนำมาใช้. สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2564, จาก
<https://www.wordyguru.com>.
 ศิษย์-วิกิพจนานุกรม. สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2564, จาก <https://th.wiktionary.org>.
 หน้าที่ของศิษย์ที่ดีอีกนัยหนึ่ง. สืบค้นเมื่อ 26 กรกฎาคม 2564, จาก <https://www.dek-d.com>.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ สกุล : พระจักรพงษ์ อุปคุตโต (ภุมิสะอาด)
- วัน เดือน ปีเกิด : วันที่ 28 กันยายน พุทธศักราช 2529
- ชาติภูมิ : จังหวัดยโสธร
- ที่อยู่ปัจจุบัน : 1 ถนนวิหะระรังค์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองยโสธร
จังหวัดยโสธร 35000 โทร. 08-8873-4625
- การศึกษา : - นักธรรมชั้นเอก
- ศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา
วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- รัฐศาสตรบัณฑิต แขนงวิชาทฤษฎีและเทคนิคทางรัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- หน้าที่การงานปัจจุบัน : เลขาธิการเจ้าคณะตำบลในเมือง (ธรรมยุต) จังหวัดยโสธร

